

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки України

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАТУХНО Генріх Робертович

УДК 323.2

**ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ
МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність – 052 Політологія

Подається на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Г. Р. Матухно

Науковий керівник: Лясота А. Є., кандидат політичних наук, доцент.

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Матухно Г.Р. Інституційні чинники публічної політичної участі молоді в сучасній Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – політологія. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2025

Дисертація присвячена дослідженню чинників функціонування політичних інститутів, функціонально орієнтованих на сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді. У роботі здійснено оцінку стану чинників впливу політичних інститутів на рівень публічної політичної участі молоді в сучасній Україні, розроблено відповідну класифікацію та запропоновано шляхи вдосконалення інституційних практик взаємодії з молоддю. За результатами дослідження було виявлено основні проблеми функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді, окреслено їх причини та розроблено перелік пропозицій і рекомендацій, направлених на їх вирішення.

Об'єктом дослідження є публічна політична участь молоді в сучасній Україні. Як предмет визначено інституційні чинники публічної політичної участі молоді в сучасній Україні. Водночас за мету поставлено здійснити оцінку чинників впливу політичних інститутів на публічну політичну участь молоді в сучасній Україні, розробити їх класифікацію та напрацювати шляхи вдосконалення вітчизняної молодіжної політики.

Методологічною основою дослідження слугує поєднання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, робота ґрунтується на принципах системного аналізу, структурного функціоналізму, неоінституційних підходів (конструктивістського, історичного та емпіричного інституціоналізму), компаративістики, формальної логіки та історизму. Свого застосування набуває проведення експертного опитування, здійсненого за індивідуально-колективним методом, а також використання методу фокус-групового інтерв'ю. Водночас фокус, зроблений у роботі на політичних інститутах, що функціонують у структурі молодіжної політики, обґрунтовується її первинною орієнтацією на потреби

молоді, як основної цільової аудиторії, а також емпіричним потенціалом реалізації можливостей для співставлення моделі, особливостей процесу трансформації і стратегій розвитку вітчизняної молодіжної політики з особливостями функціонування відповідних політичних інститутів.

Спроба операціоналізації поняття «публічна політична участь» дозволила виокремити перелік критеріїв, які дозволяють розмежувати публічну від непублічної форм політичної участі. Зокрема, у роботі обґрунтовано, що до переліку основних рис публічної політичної участі належать: орієнтованість на вирішення суспільно-важливих проблем; відповідність загальноприйнятим нормам; спираючись на коректну з точки зору демократизму правову основу; забезпечення можливостей для вільної участі у процесах політичних комунікацій. При цьому обґрунтовано, що публічна та непублічна політична участь можуть перебувати у стані взаємозв'язку, оскільки діяльність політичних інститутів здатна як сприяти, так встановлювати бар'єри для функціонування публічних та непублічних форм політичної участі, в залежності від спектру чинників, маючи різні можливості толерувати і поєднувати їх у різних співвідношеннях.

Важливим завданням, реалізованим у процесі дослідження, стало визначення орієнтирів для розмежування молоді від інших соціально-демографічних груп. Відповідно, у ході дослідження обґрунтовується, що до переліку сутнісноутворюючих рис молоді належить поєднання вікового критерію із перебуванням у процесі активного засвоєння/трансформації соціальних норм, що супроводжується наявністю значного рівня залежності від інститутів вторинної соціалізації. Це, своєю чергою, свідчить про доцільність залучення молоді до важливих суспільно-політичних процесів не тільки з метою забезпечення артикуляції інтересів даної соціально-демографічної групи населення, а й сприяння її політичній соціалізації як свідомих та відповідальних громадян. Водночас врахування широкого вікового діапазону, закладеного у підхід до визначення категорії «молодь» сучасним українським законодавством та його співставлення із реальіями України дозволило нам розробити варіант етапізації процесу соціалізації вітчизняної молоді відносно різних вікових груп. Так, найбільш динамічний період

соціалізації припадає на етап кардинальної зміни соціального середовища, який характеризується набуттям нового досвіду у структурі таких інститутів вторинної соціалізації, як робота та заклади вищої і професійної освіти. Зі свого боку, молодь, що з часом повністю адаптувалась до умов дорослого життя, представляє вікову групу, яка набула остаточної психологічної зрілості, що знаходить своє відображення у її політичній поведінці крізь призму досвіду, набутого раніше.

Вагомої актуальності для нашого дослідження набуло здійснення аналізу процесів інституціоналізації та еволюції молодіжної політики, що дозволило виокремити етапізацію відповідних процесів. Зокрема, аргументовано, що зазначені процеси можна розподілити на п'ять етапів, за яких прослідковуються такі риси: зародження молодіжної політики (генезаційний етап, серпень 1991 – серпень 1996 рр.); сприйняття молодіжної політики як об'єкту державної політики (об'єктивований етап, вересень 1996 – листопад 2010 рр.); етап часткового розвитку молодіжної політики (змішаний етап, грудень 2010 – червень 2014 рр.); етап становлення сучасної моделі молодіжної політики (прогресивний етап, липень 2014 – 23-тє лютого 2022 рр.), трансформація молодіжної політики у напрямок адаптації до реалій воєнного часу (турбулентний етап, 24-тє лютого 2022 р. – наш час).

Здійснення впорядкування та визначення взаємозв'язків між досліджуваними інституційними чинниками публічної політичної участі молоді, виконане у процесі дослідження, стало можливим завдяки розробці критеріїв для класифікації чинників впливу політичних інститутів на рівень публічної політичної участі молодих громадян. Так, обґрунтовано, що до таких критеріїв належать: зовнішні/внутрішні чинники; формальні/неформальні; прямий/непрямий вплив; матеріальна вираженість; функціональність/контекстуальність; рівень стабільності. Це, своєю чергою, дозволило здійснити структурований розподіл досліджуваних інституційних чинників, забезпечивши впорядкування розуміння їх властивостей.

Проведення експертного опитування за методом Дельфі дозволило здійснити рейтингування досліджуваних чинників функціонування політичних інститутів за

критерієм рівня їх впливу на публічну політичну участь вітчизняної молоді. Так, внаслідок двох кіл оцінювання було виявлено, що до інституційних чинників, які здійснюють найбільших вплив на публічну політичну участь молоді, належать: безпекова ситуація, рівень фінансування та матеріальна спроможність, особливості нормативного регулювання, інституційна структура, а також людський потенціал політичних інститутів.

За результатами дослідження було виокремлено комплекс проблем, які прослідковуються крізь призму різних інституційних чинників публічної політичної участі молоді. Здійснено систематизацію виявлених проблем у співвідношенні до досліджуваних чинників функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді. Доведено, що кожна з проблем знаходить свій прояв одразу крізь призму декількох інституційних чинників, що вказує на наявність широкої варіативності лінійних та нелінійних зв'язків між різними інституційними чинниками публічної політичної участі вітчизняної молоді. Визначено основні причини і наслідки виявлених проблем, а також окреслено їх вплив на функціонування відповідних політичних інститутів.

Доведено, що розмороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на отримання бюджетних грантів передбачає необхідність внесення змін до визначення формулювання «бюджетний грант» у Законі України «Про основні засади молодіжної політики», а також постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867. З урахуванням цього, у роботі пропонується варіант нової редакції відповідних норм, орієнтованих на розширення переліку видів організацій, які мають право надавати кошти на проведення конкурсів бюджетних грантів Українського молодіжного фонду.

У процесі дослідження було виявлено, що діяльність вітчизняних молодіжних центрів супроводжується недосконалою нормативною базою та водночас характеризується нестачею механізмів вимірювання показників їх діяльності. Відповідно, у роботі обґрунтовано доцільність запровадження системи моніторингу і оцінки функціонування молодіжних центрів та запропоновано відповідну модель. Діагностовано причини і наслідки наявності можливостей для

добору недостатньо компетентних кадрів у структурі молодіжних центрів та розкрито необхідність запровадження практик оцінювання молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту. У даному контексті запропоновано нормативно передбачити обов'язковість наявності сертифікату про проходження щонайменше базового тренінгу програми «Молодіжний працівник» з боку усіх молодіжних працівників, а також забезпечити систематичне проведення атестації молодіжних працівників на базі інфраструктури відповідної програми.

Здійснений аналіз розвитку молодіжної інфраструктури дозволяє констатувати про відсутність молодіжних центрів і просторів на території більшості територіальних громад. Так, за результатами дослідження було встановлено, що з-поміж 1194 територіальних громад, які не мають тимчасово окупованих територій, лише до 250-ти характеризуються наявністю принаймні одного молодіжного центру або простору. При цьому існує асиметричність доступу міської та сільської молоді до соціальних послуг, які надаються молодіжними центрами, оскільки переважна більшість з них припадають на міські територіальні громади, суттєво переважаючи як такі, що функціонують на території сіл та селищ. Як наслідок, у дослідженні сформульовано пропозиції щодо розвитку молодіжної інфраструктури, зокрема, шляхом надання субвенцій та залучення міжнародних коштів на створення молодіжних центрів у відносно безпечних громадах, де на цей час представлена значна кількість молоді, поєднана з відсутністю відповідних об'єктів молодіжної інфраструктури. Разом з тим, спираючись на розуміння обсягів фінансових ресурсів держави, у дослідженні пропонуються шляхи вдосконалення алгоритмів використання бюджетних коштів, шляхом внесення змін до наказу Міністерства молоді і спорту України від 3 березня 2016 року № 808. Крім цього, пропонується розширити програми мобільної молодіжної роботи, сприяючи поширенню практик роботи з молоддю на територіальні громади, де бракує об'єктів молодіжної інфраструктури.

Акцентовано увагу на важливості належного функціонування молодіжних консультативно-дорадчих органів, як вагової інституційної складової у структурі

молодіжної політики, яка впливає на публічну політичну участь молоді. Доведено, що забезпечення їх ефективного функціонування потребує трансформації державних підходів до нормативного регулювання їх діяльності. У даному контексті запропоновано перелік пропозицій для оптимізації діяльності молодіжних рад, як шляхом запровадження системи організації конкурсного відбору, так і затвердження рамкових документів, які окреслюватимуть критерії та показники оцінки їх діяльності, варіанти рекомендованої типової структури, розподілу функцій між різними структурними підрозділами, а також алгоритми взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами. Розроблено критерії для організації конкурсного відбору членів молодіжних рад.

Теоретична значущість отриманих результатів ґрунтується на можливостях застосування напрацьованих підходів до розуміння сутності досліджуваних явищ, завдяки уточненню змісту понятійно-категоріального апарату вітчизняної політичної науки, а також врахуванню отриманих даних при здійсненні подальших досліджень політичної участі молоді в сучасній Україні. Особливої уваги заслуговує матеріал щодо здійснення етапізації процесу інституціоналізації молодіжної політики, класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді, а також здійснена систематизація виявлених проблем у співвідношенні до досліджуваних інституційних чинників публічної політичної участі молодих громадян. Наголошено, що синергія різних інституційних чинників у різних конфігураціях може набувати поліваріативного ефекту на рівні міжінституційної і внутрішньоінституційної взаємодії.

Фінальним підсумком дослідження стала розробка пропозицій щодо виправлення прогалин у вітчизняному нормативно-правовому полі, які негативно впливають на функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі молодих громадян. Отримані результати передбачають можливість для впровадження цілого комплексу політичних рішень, направлених на вдосконалення алгоритмів функціонування політичних інститутів у частині створення умов для політичної соціалізації та інтеграції молодих громадян у

важливі суспільно-політичні процеси, шляхом сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді.

Ключові слова: громадянське суспільство; політична трансформація; політичні інститути; публічна сфера політики; публічна політика; молодіжна політика; політична участь; соціально-політичний активізм; політичний перформанс; інституційні чинники політичної участі; молодь; теорія поколінь; політична комунікація.

ABSTRACT

Matukhno H.R. Institutional factors of public political participation of youth in modern Ukraine. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 052 – political science. Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2025.

The dissertation is devoted to the study of factors influencing the functioning of political institutions aimed at fostering public political participation among domestic youth. The work assesses the state of factors influencing political institutions on the level of public political participation of youth in modern Ukraine, develops an appropriate classification and suggests ways to improve institutional practices of interaction with youth. Based on the results of the research, the main problems in the functioning of political institutions regarding youth's public political participation were identified, their causes outlined, and a list of proposals and recommendations for their resolution was developed.

The object of the study is the public political participation of youth in modern Ukraine. The subject is defined as the institutional factors influencing public political participation of youth in contemporary Ukraine. At the same time, the aim is to assess the factors influencing political institutions on the public political participation of youth in modern Ukraine, develop their classification, and develop ways to improve domestic youth policy.

The methodological foundation of the study includes a combination of general scientific and specialized methods of scientific inquiry. Specifically, the work relies on principles of systems analysis, structural functionalism, non-institutional approaches (constructivist, historical, and empirical institutionalism), comparative studies, formal logic, and historicism. The research employs an expert survey conducted using the individual-collective method and utilizes focus-group interviews. The focus on political institutions functioning within youth policy structures is justified by their primary orientation toward the needs of youth as the target audience, as well as the empirical potential for comparing models, transformation processes, and strategies for the

development of national youth policy with the peculiarities of the functioning of relevant political institutions.

The attempt to operationalize the concept of "public political participation" has allowed the identification of criteria that distinguish public from non-public forms of political participation. The study substantiates that the key characteristics of public political participation include: orientation towards solving socially significant issues, compliance with generally accepted norms, reliance on a legally correct democratic framework, and the provision of opportunities for free involvement in political communication processes. It is argued that public and non-public political participation may interact, as the activities of political institutions can either facilitate or create barriers for these forms of participation, depending on the range of influencing factors and their ability to tolerate and combine them in various proportions.

The important task addressed in the research was identifying the criteria for distinguishing youth from other socio-demographic groups. The study substantiates that the essential characteristics of youth include the combination of an age criterion with the process of actively assimilating or transforming social norms, accompanied by a significant level of dependence on secondary socialization institutions. This underscores the importance of involving youth in key socio-political processes not only to articulate the interests of this demographic group but also to promote their political socialization as conscious and responsible citizens. The broad age range defined in Ukrainian legislation and its comparison with Ukraine's realities enabled the development of a phased model of youth socialization relative to different age groups.

The most dynamic period of socialization occurs during a phase of significant changes in the social environment, characterized by the acquisition of new experiences within secondary socialization institutions such as employment and institutions of higher and professional education. Youth who fully adapt to adult life over time represent an age group that attains psychological maturity, reflected in their political behavior through the lens of previously acquired experience.

The analysis of the processes of institutionalization and evolution of youth policy, conducted within the study, allowed for the identification of corresponding stages.

Specifically, it is argued that these processes can be divided into five stages, each characterized by specific features: the emergence of youth policy (genesis stage, 1991–1996); its perception as an object of state policy (objectification stage, 1996–2010); partial development of youth policy (mixed stage, 2010–2014); the formation of a modern youth policy model (progressive stage, 2014–2021); and the transformation of youth policy in response to wartime realities (turbulent stage, 2021–present).

The ordering and identification of interconnections among the institutional factors influencing public political participation of youth were achieved by developing classification criteria. These criteria include external/internal factors; formal/informal; direct/indirect influence; material significance; functionality/contextuality; and stability level. This structured classification facilitated an organized understanding of the properties of the studied institutional factors.

Conducting a Delphi method-based expert survey enabled the ranking of institutional factors based on their impact on youth's public political participation. Two rounds of evaluation identified that the most influential factors include the security situation, funding and material resources, regulatory specifics, institutional structures, and the human resources of political institutions.

The study identified a set of problems associated with various institutional factors influencing public political participation among youth. The detected problems were systematized relative to the studied institutional factors affecting political institutions' roles in fostering public political participation among domestic youth. It was demonstrated that each problem manifests across several institutional factors, indicating a broad variability of linear and non-linear connections among the factors. The root causes and consequences of these issues were analyzed, alongside their impact on the functioning of relevant political institutions.

It was also shown that the resumption of the Ukrainian Youth Fund's activities, particularly in conducting grant competitions, requires amending the definition of "budget grant" in the Law of Ukraine "On the Fundamentals of Youth Policy" and in the Cabinet of Ministers' resolution of August 18, 2021, No. 867. The study proposes new editions of

the respective provisions to expand the list of organizations eligible to allocate funds for such grant competitions.

The study revealed that the activities of domestic youth centers are hindered by an imperfect regulatory framework and a lack of mechanisms for measuring performance indicators. The research substantiates the necessity of introducing a monitoring and evaluation system for youth centers and proposes an appropriate model. The causes and consequences of employing insufficiently qualified personnel in youth centers were diagnosed, emphasizing the need for evaluation practices to align youth workers' qualifications with professional standards. In this context, it is recommended to mandate a certificate of at least basic training under the "Youth Worker" program for all youth workers and to ensure systematic certification of youth workers through the program's infrastructure.

The analysis of youth infrastructure development confirms the absence of youth centers and spaces in most territorial communities. Of 1,194 territorial communities without temporarily occupied territories, only 250 have at least one youth center or space. Moreover, there is an asymmetry in access to social services between urban and rural youth, as most youth centers are located in urban communities. The study offers proposals for developing youth infrastructure by providing subsidies and attracting international funds to establish youth centers in relatively safe communities with significant youth populations but lacking corresponding infrastructure.

Attention is also focused on the proper functioning of youth advisory bodies as a critical institutional component of youth policy influencing public political participation. Ensuring their effectiveness requires transforming state approaches to regulating their activities. The study proposes recommendations to optimize the functioning of youth councils by introducing competitive selection systems and establishing framework documents outlining evaluation criteria, activity indicators, recommended structural configurations, and interaction algorithms with external stakeholders.

Theoretical significance lies in applying the developed approaches to understanding the phenomena under study, refining the conceptual apparatus of political science, and utilizing the findings for further studies on youth political participation in

modern Ukraine. The phased institutionalization of youth policy, classification of institutional factors, and systematization of identified problems are highlighted as valuable contributions.

The study's final outcome includes proposals to address gaps in the regulatory framework negatively affecting political institutions' ability to foster youth political participation. The findings offer a comprehensive set of policy recommendations to improve institutional algorithms for political socialization and integration of young citizens into socio-political processes, promoting their public political participation.

Keywords: civil society; political transformation; political institutions; public sphere of politics; public policy; youth policy; political participation; socio-political activism; political performance; institutional factors of political participation; youth; generational theory; political communication.

Наукові праці, у яких викладені основні положення дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Матухно Г. Р. Інституціоналізація молодіжної політики в Україні як чинника впливу на рівень публічної політичної участі молоді. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 45. С. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.28>

2. Матухно Г. Р. Інституційна структура та особливості нормативного регулювання як чинники функціонування інститутів молодіжної політики: проблемно-перспективний вимір. *«Politicus»*. 2024. Вип. 4. С. 70–77. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.10>

3. Матухно Г. Р. Критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді. *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 106–112. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.38.17>

4. Матухно Г. Р. Державні політичні інститути як чинник сприяння публічної політичної участі молоді в сучасній Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 49. С. 216–222. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.37>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Матухно Г. Р. Проблемний вимір розмежування категорій «публічна» та «непублічна політична участь» у сучасному науковому дискурсі. *Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук: Матеріали II науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 23-24 лютого 2024 р.). Одеса: Вид-во «Молодий вчений», 2024. С. 62-66. URL: <https://molodyivchenyi.ua/view/79/1282>

2. Матухно Г.Р. Вплив політичних інститутів на публічну політичну участь молоді в сучасній Україні. *XLIII International scientific and practical multi-section conference «Modern Challenges and Achievements of the Scientific Community of the 21st century»* (October 16-18, 2024). Narva, Estonia: International Scientific Unity, 2024. P. 162-164. URL: <https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/10>

3. Матухно Г.Р. Особливості взаємозв'язку політичних інститутів та публічної політичної участі вітчизняної молоді. *XLIX International Scientific and Practical Conference «New Directions of Scientific Research: Opening New Horizons»* (November 27-29, 2024). Naples, Italy: International Scientific Unity, 2024. P. 274-276. URL: <https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/11>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	27
1.1. Стан дослідження феномену «політична участь» у сучасному науковому дискурсі	27
1.2. Теоретичний аналіз дослідження публічної політичної участі у структурі взаємозв'язку з феноменом політичних інститутів	42
1.3. Методологічні засади дослідження інституційних чинників публічної політичної участі молоді в сучасній Україні.....	57
Висновки до розділу 1.	69
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОДІ.....	73
2.1. Інституціоналізація публічної політичної участі молоді крізь призму молодіжної політики: структурний та політико-правовий аспекти	73
2.2. Особливості функціонування недержавних політичних інститутів щодо забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді	87
2.3. Роль державних політичних інститутів у сприянні забезпеченню публічної політичної участі молоді в сучасній Україні.....	103
Висновки до розділу 2	118
РОЗДІЛ 3. ЧИННИКИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА ПУБЛІЧНУ ПОЛІТИЧНУ УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНО-ПЕРСПЕКТИВНИЙ ВИМІР	123

3.1. Критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді	123
3.2. Проблемний вимір стану інституційних чинників щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді	140
3.3. Шляхи вдосконалення функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді	159
Висновки до розділу 3.	176
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	211

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією з фундаментальних основ належного функціонування демократичної політичної системи суспільства є наявність комплексу умов для здійснення публічної політичної участі у конвенційний спосіб. Адже участь населення у політичному процесі є важливою запорукою артикуляції інтересів різних суспільних груп, сприяючи формуванню найбільш оптимальних варіантів альтернатив у процесах розробки, реалізації та коригуванні місцевої, регіональної та державної політики. Не виключенням є й публічна політична участь молоді, яка одночасно не тільки дозволяє враховувати потреби, запити та інтереси даної соціально-демографічної групи населення, а й безпосередньо сприяє політичній соціалізації молодих громадян. Більше того, обов'язок держави сприяти забезпеченню повноцінної реалізації принципу участі є однією з фундаментальних основ молодіжної політики сучасних європейських держав, що знаходить своє відображення у стандартах Ради Європи. Разом з тим, сучасна теорія і практика політичної науки наочно демонструють, що повноцінне функціонування механізмів участі є неможливим без відповідної інституційної основи, оскільки саме політичні інститути забезпечують виконання спільних правил та впорядкування політичних взаємодій. Однак здатність та рівень спроможності політичних інститутів сприяти публічній політичній участі молоді залежить від широкого спектру різних чинників, які по-різному впливають на їх функціональність. Крім цього, враховуючи, що повноцінна інтеграція молоді у суспільні процеси є однією із цілей сучасної вітчизняної молодіжної політики, вкрай важливим є врахування її особливостей, як галузі державної політики, яка на системному рівні сконцентрована на сприянні можливостям молоді брати участь у житті суспільства.

В умовах сучасної незалежної України молодіжна політика та політичні інститути, що впливають на публічну політичну участь молоді, зіштовхуються з цілим комплексом викликів та проблем, які одночасно супроводжуються процесом трансформації вітчизняної молодіжної політики. За таких умов вагомою актуальності набуває питання необхідності виявлення та дослідження чинників, які

впливають на існуючі проблеми, як з метою діагностики причин недостатньої функціональності політичних інститутів, що впливають на публічну політичну участь молоді, так і подальшого вдосконалення їх функціонування. Крім цього, у сучасному науковому дискурсі спостерігається нестача наукових розробок, направлених на дослідження впливу чинників функціонування політичних інститутів на публічну політичну участь вітчизняної молоді крізь призму актуальних особливостей сучасної молодіжної політики в Україні. Саме тому основною **метою** нашого дослідження є здійснення оцінки чинників впливу політичних інститутів на публічну політичну участь молоді в сучасній Україні, розробка їх класифікації та визначення шляхів вдосконалення вітчизняної молодіжної політики. Досягнення поставленої мети передбачає необхідність вирішення наступних **завдань**:

- Проаналізувати стан дослідження феномену політичної участі у сучасному науковому дискурсі.
- Визначити та обґрунтувати критерії розрізнення публічної та непублічної політичної участі.
- Здійснити теоретичний аналіз публічної політичної участі у структурі взаємозв'язку з феноменом політичних інститутів.
- Визначити сутнісноутворюючі риси вітчизняної молоді та розробити етапізацію процесу соціалізації молоді, релевантну реаліям України.
- Дослідити структурний та політико-правовий аспекти процесу інституціоналізації публічної політичної участі молоді крізь призму вітчизняної молодіжної політики та визначити його етапи.
- Проаналізувати особливості функціонування державних та недержавних політичних інститутів щодо забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді.
- Розробити критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді в сучасній Україні.

- Виявити основні проблеми стану інституційних чинників щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді.

- Розробити перелік пропозицій і рекомендацій, направлених на вдосконалення функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі молодих громадян.

Об'єктом дослідження є публічна політична участь молоді в сучасній Україні. Як **предмет** виступають інституційні чинники публічної політичної участі молоді в сучасній Україні.

Методи дослідження. Виходячи з сутності поставленої мети, у процесі дослідження нами було задіяно цілий комплекс методологічного інструментарію. Так, застосування емпіричного інституціоналізму дозволило виокремити спільні риси у структурі та параметрах функціонування різних політичних інститутів, що взаємодіють з молоддю, і визначити перелік основних інституційних чинників, які впливають на публічну політичну участь вітчизняної молоді. Своєю чергою, використання структурного функціоналізму сприяло виявленню взаємозв'язків між різними інституційними чинниками публічної політичної участі молоді крізь призму взаємодоповнюваності їх функцій, за якої вони виступають компенсаторами нефункціональності або дисфункцій і, навпаки, посилюють позитивні ефекти одне одного. Зі свого боку, застосування системного підходу дозволило розглянути досліджувані політичні інститути як складові цілісної системи, вписані у структуру молодіжної політики.

Активного застосування у дисертаційній роботі знаходять соціологічні методи наукового пізнання. Зокрема, проведення експертного опитування за індивідуально-колективним методом дозволило оцінити рівень впливу різних інституційних чинників на публічну політичну участь молоді та визначити перелік найбільш пріоритетних інституційних чинників, які здійснюють найбільший вплив на публічну політичну участь вітчизняної молоді. Важливим елементом дослідження стало також проведення фокус-групи, що сприяло виявленню проблем, які стосуються розглянутих чинників та надалі дозволило напрацювати

спектр рекомендацій, направлених на вирішення та мінімізацію негативних наслідків виділених проблем.

Важливим доповненням до вищезазначеного виступило також застосування загальнологічних методів наукового пізнання. Так, за допомогою поєднання синтезу, аналізу, порівняння, індукції, дедукції, абстрагування, історичного методу та аналізу документів, нами було розроблено етапізацію процесу інституціоналізації вітчизняної молодіжної політики та окреслено вплив кожного з етапів на публічну політичну участь вітчизняної молоді. Водночас поєднання таких методів, як аналіз баз даних, нормативних документів та компаративного підходу уможливило здійснення порівняння обсягів фінансування молодіжної політики в Україні за останні 12 років, а також кількості молодіжних центрів з кількістю територіальних громад у структурі різних регіонів України. Своєю чергою, процес систематизації дозволив упорядкувати найбільш критичні проблеми у структурі взаємозв'язку з інституційними чинниками публічної політичної участі молоді, що сприяло подальшій розробці у розрізі кожної проблеми переліку пропозицій і рекомендацій, направлених на їх вирішення.

До **наукової новизни** дисертаційної роботи належать наступні результати:

Вперше:

- розроблено критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі вітчизняної молоді (на підставі функціональних проявів досліджуваних чинників функціонування політичних інститутів), до переліку яких належать: зовнішні/внутрішні чинники, формальні/неформальні, прямий/непрямий вплив, матеріальна вираженість, функціональність/контекстуальність та рівень стабільності, що дозволило здійснити структурований розподіл досліджуваних інституційних чинників, забезпечивши впорядкування розуміння їх властивостей;
- виявлено основні етапи процесу інституціоналізації публічної політичної участі молоді у рамках вітчизняної молодіжної політики, що було досягнуто за допомогою застосування емпіричного та історичного інституціоналізму з структурно-функціональним підходом. Зокрема, до цих етапів належать: 1) генезаційний етап, (серпень 1991 – серпень 1996 рр.) – зародження молодіжної

політики; 2) об'єктивований етап (вересень 1996 – листопад 2010 рр.) – сприйняття молодіжної політики як об'єкту державної політики; 3) змішаний етап (грудень 2010 – червень 2014 рр.) – етап часткового розвитку молодіжної політики; 4) прогресивний етап (липень 2014 – 23-тє лютого 2022 рр.) – етап становлення сучасної моделі молодіжної політики; 5) турбулентний етап, (24-тє лютого 2022 р. – наш час) – трансформація молодіжної політики у напрямок адаптації до реалій воєнного часу.

- здійснено оцінку впливу різних інституційних чинників на публічну політичну участь молоді в умовах сучасного українського соціально-політичного контексту (досягнуто шляхом проведення двох кіл експертного анкетування за індивідуально-колективним методом) та розроблено ранжирування їх ступеню впливу, що дозволило виділити наступні інституційні чинники, які здійснюють найбільший вплив на публічну політичну участь молоді: безпекова ситуація, рівень фінансування та матеріальна спроможність, особливості нормативного регулювання, інституційна структура, а також людський потенціал політичних інститутів;

- розкрито особливості взаємозв'язку між різними інституційними чинниками публічної політичної участі молоді в сучасній Україні та обґрунтовано, що цей взаємозв'язок може мати як лінійний, так і нелінійний характер, що проявляється крізь призму проблем у діяльності політичних інститутів, які впливають на публічну політичну участь молоді.

- здійснено систематизацію виявлених проблем за інституційними чинниками публічної політичної участі вітчизняної молоді, яка охоплює комплекс пропозицій і рекомендацій, направлених на вдосконалення функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі молоді, шляхом комплексного реформування різних структурних елементів вітчизняної молодіжної політики.

Уточнено:

- перелік критеріїв для розмежування публічної та непублічної форм політичної участі. Обґрунтовано, що публічна та непублічна політична участь

можуть перебувати у взаємозв'язку, який полягає у поєднанні їх застосування в межах одного процесу. Разом з тим, визначено, що їх розмежування є можливим на основі оцінки міри відповідності таким критеріям: орієнтованість на вирішення суспільно-важливих проблем; відповідність загальноприйнятим нормам; спирання на коректну з точки зору демократизму правову основу, а також забезпечення можливостей для вільної участі громадян у процесах політичних комунікацій;

- зміст визначення сутності категорії «молодь», як соціально-демографічної групи населення, яка внаслідок вікового статусу перебуває у процесі засвоєння соціальних норм, формування власних цінностей та поведінкових настанов, стан перебігу якого характеризується високим ступенем залежності від інститутів первинної та вторинної соціалізації. Крім цього, у рамках дослідження нами було розроблено підхід до етапізації процесу соціалізації вітчизняної молоді, який охоплює три фази: підготовчий етап (притаманний молоді, яка все ще перебуває у звичних шкільних умовах, проте знаходиться у динамічному процесі підготовки до дорослого життя та здійснює перші доленосні кроки); кульмінаційну (зміна звичного соціального середовища як чинник дорослішання) і стабілізаційну (характеризується наявністю стабільної позиції у суспільстві, за якої процес соціалізації продовжує тривати, але має вже не такий динамічний характер);

- особливості взаємозв'язку публічної сфери політики та феномену політичної участі – так, обґрунтовано, що публічна сфера політики є ключовим простором реалізації політичної участі громадян, зокрема молоді. Саме вона забезпечує канали комунікації між владою та суспільством, слугує інструментом формування колективної ідентичності та артикулювання інтересів. За умов відсутності належного вираження публічній сфері політики політична участь втрачає ознаки публічності, набуваючи непублічної форми;

- зміст поняття «бюджетний грант» із пропонуванням відповідного закріплення у Законі України «Про основні засади молодіжної політики». Запропоноване визначення враховує потребу розширити джерела фінансування молодіжних ініціатив, зокрема через міжнародні донорські організації, що сприятиме публічній політичній участі молоді завдяки розблокуванню роботи

Українського молодіжного фонду у частині можливості проведення конкурсів на фінансування молодіжних ініціатив;

- критерії розмежування між категорією «інституційна пам'ять» та алгоритмами функціонування політичних інститутів, а також комунікативних ресурсів і особливостей зовнішнього сприйняття політичних інститутів. Так, під інституційною пам'яттю ми розуміємо накопичений досвід функціонування політичних органів, який передається між поколіннями управлінців, тоді як алгоритми функціонування політичних інститутів мають більш фіксований характер. Крім цього, алгоритми функціонування можуть не базуватись на інституційній пам'яті відповідного політичного інституту, а бути новацією, запровадженою внаслідок певних причин та, більше того, виступати не тільки об'єктами, а й суб'єктами впливу на інституційну пам'ять політичного інституту. Своєю чергою, відмінності між комунікативними ресурсами та особливостями зовнішнього сприйняття політичних інститутів полягають у логіці взаємодоповнення критерію кількості та якості, де перше – відображає кількість можливих комунікативних альтернатив, в той час як характер сприйняття політичного інституту безпосередньо відображає якість здійснюваної комунікації;

- основні прогалини у нормативно-правовому полі, які негативно впливають на функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі молодих громадян. Зокрема, нами було встановлено, що чинне законодавство не забезпечує достатньої чіткості у визначенні процедур формування молодіжних рад, оскільки нині фактично є відсутніми норми, які б уможлилювали організацію конкурсного відбору учасників установчих зборів, що зрештою призводить до наявності ризику формування неефективних скликань. Зі свого боку, у частині діяльності молодіжних центрів, окреслено невідповідність критеріїв якості для молодіжних центрів сучасним умовам, а також обґрунтовано доцільність розробки та імплементації нормативного регулювання алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами, зокрема, у частині збору даних для забезпечення оцінки і моніторингу їх діяльності. Таким чином, нами обґрунтовано необхідність

оновлення нормативної бази у сфері молодіжної політики, з метою покращення умов для належного функціонування відповідних політичних інститутів у частині їх спроможності сприяти публічній політичній участі молодих громадян.

Набуло подальшого розвитку:

- Втілення у життя розроблених пропозицій і рекомендацій передбачає необхідність внесення змін до широкого спектру нормативних документів, починаючи Законом України «Про основні засади молодіжної політики» і завершуючи цілим спектром положень, наказів і розпоряджень. Відповідно, надані пропозиції та рекомендації передбачають можливість впровадження цілого комплексу політичних рішень, шляхом внесення змін до спектру нормативних актів у галузі вітчизняної молодіжної політики. Це, своєю чергою, знаходить своє відображення на тлі нашої практичної діяльності – на момент завершення дисертації автор бере участь у процесах розробки нової редакції Закону України «Про основні засади молодіжної політики», а також Типових положень про молодіжні ради регіонального і місцевого рівнів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198.

- Пропонування запровадження процедури заміни делегатів, висунутих суб'єктами делегування до складу молодіжних рад, вплинуло на започаткування відповідних практик на рівні молодіжних рад регіонального рівня, зокрема, Молодіжній раді при Дніпропетровській обласній державній адміністрації. Крім цього, дана та інші пропозиції, висунуті у дисертаційній роботі, можуть бути враховані при підготовці стандарту діяльності молодіжних рад.

- Варіант вирішення проблеми замороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на отримання бюджетних грантів для реалізації молодіжних ініціатив, представлений у дисертаційному дослідженні, знаходить своє продовження у внутрішньому дискурсі серед представників Українського молодіжного фонду та Міністерства молоді і спорту України. За умов досягнення консенсусу та подальшим погодженням Міністерства фінансів України, вони мають шанси бути враховані у новій редакції Закону

України «Про основні засади молодіжної політики» та при внесенні змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дисертаційної роботи та наданих пропозицій і рекомендацій при розробці нових редакцій нормативних актів, а також здійснення безпосереднього реформування окремих елементів вітчизняної молодіжної політики з метою вирішення актуальних проблем. Зокрема, виявлені проблеми являють собою діагностику чинників функціональності політичних інститутів, яка сумарно відображає актуальний стан вітчизняної молодіжної політики у частині досягнення її цілей щодо залучення молодих громадян до суспільно-політичного життя. У такий спосіб, результати дослідження можуть знайти своє застосування у практичній діяльності Верховної Ради України, Міністерства молоді та спорту України, Всеукраїнського молодіжного центру, Українського молодіжного фонду та інших стейкхолдерів молодіжної політики. Водночас цінність дисертаційного дослідження для сучасної політичної науки характеризується розробкою двох етапізацій, критеріїв класифікації інституційних чинників публічної політичної участі вітчизняної молоді, визначенням особливостей взаємозв'язку між різними інституційними чинниками публічної політичної участі молоді в сучасній Україні, а також вдосконаленням понятійно-категоріального апарату вітчизняної політичної науки. Своєю чергою, у процесі науково-педагогічної діяльності матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Практична політологія», «Логіка політичного аналізу», «Політичний менеджмент», «Політичне консультування», «GR-менеджемент», а також «Теорія та практика прийняття політичних рішень».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Усі опубліковані статті за темою дисертації є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано у семи наукових працях, до яких відносяться публікації у наукових фахових журналах та матеріалах науково-практичних конференцій. Зокрема, основні положення дисертаційного дослідження були висвітлені у чотирьох публікаціях

наукових фахових журналів, до яких належать: науковий журнал «Politicus» (жовтень 2024 р.), науково-практичний журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології» (грудень 2023 р.; жовтень 2024 р.), а також науковий журнал «Регіональні студії» (жовтень 2024 р.). Крім цього, результати роботи було представлено на таких науково-практичних конференціях: II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук» (м. Запоріжжя, 23-24 лютого 2024 р.); XLIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та досягнення наукової спільноти XXI століття» (м. Нарва, Естонія, 16-18 жовтня 2024 р.), а також XLIX Міжнародній науково-практичній конференції «Нові напрями наукових досліджень: дослідження нових горизонтів» (м. Неаполь, Італія, 27-29 листопада 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота містить структурований текст, який складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел на 220 найменувань та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з них основного тексту – 187 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

1.1. Стан дослідження феномену «політична участь» у сучасному науковому дискурсі

Протягом усього періоду розвитку цивілізацій історична дійсність неухильно демонструвала той факт, що політична участь є невід'ємною складовою політичного життя. Адже саме політична участь є чинником, що забезпечує безпосередню взаємодію різних елементів політичної системи, слугує невід'ємною детермінантою політичного процесу. Більше того, векторність, характер, рівень, інтенсивність, динаміка та інші параметри політичної участі справляють суттєвий вплив на особливості перебігу політичних трансформацій, рівень стабільності у суспільстві та стан функціональності політичних інститутів. В даному контексті можна пригадати тезу С. Гантігтона, який вважав, що в залежності від характеру розвитку політичних інститутів, високий рівень політичної участі населення у різних суспільствах може одночасно слугувати як запорукою демократизму, так і чинником зростанням нестабільності й насильства [23].

На сьогодні численні наукові дослідження інтерпретують політичну участь як критерій демократичності. Даний підхід обумовлений тим, що будь-яка з моделей демократії передбачає необхідність участі громадян у політичних процесах, здійсненні впливу на прийняття політичних рішень. Відповідно, високий ступінь обмеження політичної участі громадян може вказувати на недосконалість існуючих інституційних практик та норм, слугуючи індикатором наявності проблем, що порушують принципи демократизму. З іншого боку, на думку теоретиків партиципаторної демократії, широка участь мас у політичних процесах є важливою вимогою для існування демократичного ладу [208]. Водночас, слід зазначити, що високий рівень політичної участі громадян є не єдиною вимогою для ефективного функціонування демократичних держав. Так, відомий дослідник Б. Барбер зазначав: «Пряма демократія вимагає не просто участі, а громадянської підготовки та громадянської чесноти для ефективної участі в обговоренні та

прийнятті рішень. Демократія участі, у такий спосіб, сприймається як пряме правління освічених громадян. Демократія – це не стільки правління народу чи правління мас, скільки правління освічених громадян» [184]. На нашу думку, досягнення та підтримка такого рівня освіченості громадян, у сукупності з формуванням відповідного типу політичної культури, передбачає необхідність, по-перше, існування ефективних інститутів соціалізації, здатних закріплювати у свідомості громадян інституційно закріплені правила взаємодії. По-друге, у такому суспільстві має існувати масив чітко впорядкованих механізмів політичної участі, які дозволятимуть у різний спосіб задовольняти дану потребу. По-третє, більшість членів суспільства має поділяти існуючі правила та норми, не піддаючи під сумнів сам факт доцільності їх існування (що не заперечує можливість критики з позиції необхідності їх вдосконалення). В іншому разі, за відсутності перелічених передумов, високий рівень політичної участі може конвертуватися у серйозні дестабілізаційні процеси [23]. Таким чином, політична участь є важливим, але не єдиним параметром оцінки політичного режиму, що має різні функціональні прояви в залежності від інституційного контексту.

Наразі феномен політичної участі є об'єктом ґрунтовних наукових доробок як з боку закордонних, так і вітчизняних дослідників. У сучасному політологічному науковому дискурсі існує низка досліджень, направлених на осягнення даного феномену з позиції різних теоретичних, парадигмальних та методологічних орієнтацій. Як наслідок, наразі існує широкий спектр підходів, направлених на осмислення сутності феномену політичної участі з точки зору різних теоретичних напрямків та парадигм. Водночас, беручи до уваги неможливість охоплення всього масиву праць, присвячених даному напрямку, сконцентруємо увагу лише на тих, що мають важливе значення безпосередньо для нашого дисертаційного дослідження.

Аналізуючи сучасну наукову спадщину щодо стану дослідження категорії «політична участь», вбачаємо за доцільне, передусім, виокремити групу досліджень даного феномену з позицій психологізму. Зокрема, представники даного напрямку інтерпретують політичну участь як діяльнісно виражений прояв політичної свідомості та мотивів індивіда. Так, відомий французький дослідник Р.

Арон вважав, що мотиви політичної участі формуються на основі характеру самоусвідомлення особи як члена конкретної соціальної групи [3]. В свою чергу, У. Міллер, Ф. Конверс, Е. Кемпбелл та Д. Стоукс підтримували ідею, що політична поведінка є відображенням партійної ідентифікації та стійких психологічних характеристик індивіда [186; 187]. Зі свого боку, представники географічного підходу (А. Зігфريد, В. де Капарсіс, Ф. Гогель, Е. Каранті, Ф. Кампанья та ін.) пов'язували політичну участь з особливостями територіальної прив'язки виборців, припускаючи, що приналежність людини до певного соціального середовища чинить вплив на її політичні орієнтації [96].

Суттєві розробки, направлені на дослідження взаємозв'язку політичної участі, політичної поведінки та соціокультурних умов модерного суспільства належать авторству Т. Адорно. У своїй праці «Діалектика Просвітництва», дослідник, разом з М. Хоркхаймером, доходить думки, що повсюдна раціоналізація та технологізація людської праці, у сукупності з масовою культурою, призводять до формування однорідної маси, що має на меті створення умов для підтримки «державно-монополістичного ладу» [180]. Важливу роль, на думку автора, у цьому процесі відіграють мас-медіа, які «нав'язують» масам необхідні ціннісні орієнтири [180]. У кінцевому рахунку це призводить до політичної пасивності та конформізму, формування суспільства, яке має схильність до авторитаризму [181].

У схожій канві працював й відомий філософ, соціолог та культуролог Г. Маркузе. Зокрема, в однойменній праці дослідник запропонував концепцію «Одновимірної людини» – образу особи, яка у своїх діях керується нав'язаними потребами та масовою культурою, що орієнтовані на придушення індивідуальних поривів. Таке придушення, за словами автора, призводить до втрати свободи індивідом, його остаточного поневолення суспільством. В контексті політичної участі така тенденція призводить до формування політично пасивної особистості, «маріонетки, діями і вчинками якої майстерно керують від самої колиски до могили». За Маркузе, єдиний вихід подолання такого стану речей – здійснення «великої відмови» від матеріального та духовно збіднілого споживацтва. Тим не менш, автор не запропонував моделі, як саме має відбутись така відмова, а його

оцінка її ймовірності нашоюхується на думку про низьку вірогідність її втілення через небажання індивідів позбавитись комфорту споживацьких цінностей [200].

Не менш критичну оцінку участі широких мас у політиці виражав й Х. Ортега-і-Гассет. На його думку, маси не можуть ефективно керувати державою через стихійність, вузький ціннісний та інтелектуальний горизонт, відсутність фаховості, вольових цінностей та здатності до спільної координації. Водночас у модерному суспільстві маси перейняли на себе панівну роль у процесі прийняття рішень, яка підкріплюється самоусвідомленням рішучості керувати за умов несприйняття власної некомпетентності. При цьому масове суспільство, як вважає автор, характеризується абсолютною ворожістю до альтернативних позицій, ціннісних орієнтацій та ідей, що розходяться з загальноприйнятою думкою. Врешті-решт, дослідник припускає, що такі умови можуть призвести до встановлення ладу, за якого маси вважатимуть припустимим не шукати істину, а нав'язувати власну волю. «Всюди аморфна маса тисне на державну владу і підминає, топче найменші опозиційні паростки. Маса – хто б подумав побачивши її однорідну скупченість! – Не бажає уживатися ні з ким, окрім себе. Все, що не є масою вона ненавидить смертельно» – зазначає Х. Ортега-і-Гассет [85].

М. Олсон та А. Даунс розглядали політичну участь крізь призму теорії раціонального вибору. Дослідники вважали, що в процесі власної діяльності індивід оцінює «вигоди» й «витрати», намагаючись відбувати власну поведінку таким чином, аби досягти їх оптимального співвідношення [206; 189]. Проте А. Даунс зводить політичну участь передусім до виборчого процесу, в рамках якого оцінка громадянами можливостей політичної партії надати певні вигоди конвертується в електоральну підтримку [189, с. 36]. Водночас М. Олсон зазначає про здатність індивідів збільшувати вигоду через колективні дії, об'єднуючись навколо спільних цілей і завдань [206, с. 62]. Це нашоухує на думку про наявність причинно-наслідкового зв'язку між груповими мотивами та можливістю створювати організовані форми політичної участі й, отже, доцільності дослідження даного феномену не тільки в індивідуальному, а й у груповому вимірі.

У межах теорії раціонального вибору американський дослідник П. Рікер аналізував роль політичних партій у суспільстві та державі. Вчений вважав, що в основі своєї діяльності політичні партії націлені на здобуття влади, аби максимально задовольняти інтереси своїх найбільш впливових членів. Як наслідок, політичні партії розглядались як знаряддя прагматичних мотивів, інструмент досягнення конкретної вигоди [147]. Наряду з суспільною користю, негативні риси діяльності політичних партій також брали до уваги й А. де Токвіль, Г. Еллінек, Дж. Сарторі, М. Дюверже, Й. Блунчлі та ін. Над виокремленням недоліків політичних партій працювали також й Г. Кроулі, У. Беджгот та Дж. Вудберн, вважаючи, що ці організаційні утворення суттєво знижують ефективність державного механізму [176].

У контексті осмислення ризику виникнення дисфункціональності у діяльності окремих політичних партій, важливо зазначити, що на сьогодні актуальною є практика оцінки окремих політичних партій як політичних проєктів, націлених виключно на здобуття політичних та/або економічних дивідендів окремим колом осіб [44]. Цим пояснюються такі непрозорі практики, як продаж місць у партійних списках, технічне балотування, а також низький рівень сталості та інституційного розвитку партійної структури. В такому разі політичну участь можна пояснити як інструмент досягнення певних особистих цілей. На нашу думку, дійсно можна погодитись з такою позицією, проте водночас, слід враховувати, що функціональне навантаження різних політичних партій може відрізнятись. Загальновизнаною для політичної науки є теза про те, що політичні партії мають відігравати низку важливих функцій: репрезентації інтересів окремих соціальних груп, функцію рекрутування, політичної соціалізації тощо. В даному контексті можна пригадати тезу швейцарського дослідника Й. Блунчлі, які вважав, що існують власне політичні партії, а також їх карикатури: перші відображають суспільні інтереси, другі ж – виключно корпоративні [185].

Отже, орієнтуючись як на позитивні, так і негативні приклади, слід визнати, що функціональні та дисфункціональні прояви діяльності політичних партій можуть існувати у різних конфігураціях власного поєднання. Партійне керівництво

може бути орієнтоване на реалізацію інтересів виборців, маючи на меті здобути електоральну підтримку, аби конвертувати її у набуття власної вигоди. В той же час сучасні вчені сходяться на думці, що наразі політичні партії є найбільш поширеною та універсальною формою репрезентації інтересів громадян. Як вважав С. Гантігтон, політичні партії є інституціолізованою формою впорядкування політичних відносин, що дозволяє оптимальним шляхом забезпечувати потребу у політичній участі різних соціальних груп [23].

Окрім політичних партій, не оминули уваги дослідників й інші форми організації колективної взаємодії, що сприяють політичній участі громадян. Так, певну увагу осмисленню ролі і місця організацій громадянського суспільства в умовах сучасності було приділено у дослідженнях Р. Ліпшутца, Дж. Розенау, Д. Рюхта, Дж. Сміта, Х. Крієзі, Д. Порта та ін. Зокрема, Р. Лішутц наводить думку, що соціальні рухи відіграють роль суб'єкта соціально-політичних змін, демонструючи високий вплив як у внутрішньополітичному, так і міжнародному вимірі [197, с. 749]. Зі свого боку, Дж. Розенау вказував на те, що в умовах все більшого зростання складності сучасного глобального суспільства, спостерігається значне підвищення готовності людей вступати у спілки, рухи та асоціації, що призводить до «організаційного вибуху» [211]. На нашу думку, цілком слушною є й позиція Дж. Сміта, який зазначав, що у сучасному світі виникли нові численні колективні актори, здатні протиставити глобалізацію в інтересах міжнародних корпорацій інтересам громадян [214].

Крім організаційного, вкрай актуальними є й спроби осмислення сутності форм прояву феномену «політична участь» на індивідуальному рівні. Адже ще з античних часів низка філософів, мислителів та дослідників намагались визначити оптимальну роль індивіда у процесах прийняття та реалізації суспільно-важливих рішень. З часом ці спроби, у сукупності з практикою першої та другої хвиль демократизації, призвели до виникнення теорій демократії, які, поміж іншого, аналізували роль громадянина у політичному процесі. Наприклад, Й. Шумпетер, в межах елітарної теорії демократії, розрізняв постать політика та виборця як суб'єктів політичних відносин. За дослідником, на відміну від політика, виборець

не володіє достатнім обсягом знань, що робить його недостатньо компетентним для участі у політичних процесах [177, с. 353-354]. Тим не менш, на виборців покладена важлива функція обирати тих, хто буде згодом ухвалювати політичні рішення. Водночас, через наявність суттєвого розриву у компетентнісному вимірі, на думку Й. Шумпетера, виборці стають об'єктом впливу політичних технологій, спрямованих на перетворення латентної волі виборців на волю дійсну [177, с. 353-354]. Таким чином, вибори перетворюються на електоральне змагання, в ході якого перемагають ті, хто зміг найефективніше вплинути на волевиявлення громадян [177, с. 301].

Не менш важливою для даного дисертаційного дослідження є здійснення аналізу розуміння сутності феномену «політична участь» з позиції плюралістичних теорій демократії. Так, відомий дослідник Р. Даль розглядав дану категорію з декількох сторін, а саме як: фактор переходу політичної системи до поліархії; інструмент формування та підвищення компетентності громадян; засіб задоволення потреби у співіснуванні різних сторін в умовах демократичного суспільства [28]. При цьому автор наголошував, що політична участь є вагомим чинником підтримки демократичного ладу, проте наряду з ним, життєздатність демократії залежить й від ступеню дотримання таких принципів, як виборність влади, вільні та справедливі вибори, наявність можливостей для вільного балотування, свобода вираження думок, існування альтернативних джерел інформації, а також наявність можливостей для формування та функціонування самостійних об'єднань громадян [27]. Крім цього, на відміну від Й. Шумпетера, дослідник вважав, що оптимальні шляхи забезпечення політичної участі не зводяться суто до виборчого процесу, а й передбачають опонування, здійснення опозиційної діяльності. Тим не менш, Р. Даль погоджувався з наявністю проблеми обмеженої компетентності громадян, що призводить до необхідності створення умов для формування більш об'єктивної системи породження політичних переконань [27].

На провідній ролі політичної участі як запоруки підтримки демократичного ладу наполягали й представники теорії партисипатарної демократії. Зокрема, К.

Пейтман та Б. Барбер виступали за максимальне розширення прав та можливостей громадян брати участь у процесах публічного управління. На їх думку, значне розширення політичної участі громадян здатне забезпечити децентралізацію політичних процесів, заміщуючи традиційну модель прийняття політичних рішень «зверху-вниз» [208; 184]. В даному контексті істотної уваги набуває референдум, оскільки він являє собою безпосередню форму прямої демократії. Крім референдуму, також доцільними формами політичної участі визнаються громадські слухання, громадські експертизи, утворення громадських рад, комісій та комітетів. Проте, слід зазначити, що забезпечення повноцінної реалізації принципів партисипаторної демократії стикається з широким спектром проблем, як от недостатній рівень компетентності для участі у процесах публічного управління з боку частини громадян, брак часу для забезпечення участі в усіх політичних процесах, абсентеїзм. Окремої уваги набуває неможливість забезпечення прямої політичної участі громадян через часово-просторові причини. З огляду на цю проблему існує думка, що на сучасному етапі розвитку людства ми так чи інакше стикаємось з необхідністю поєднання прямої та опосередкованої демократії. Так, К. Макферсон писав: «демократія участі повинна існувати як пірамідальна система з прямою демократією в основі та демократією делегатів на кожному рівні вище основи» [198, с. 108]. Більше того, демократія участі вимагає й певного рівня компетентності та політичної обізнаності громадян. За інших умов політична участь може трансформуватись у квазіучасть [219, с. 307], що передбачає суттєве зниження ефективності функціонування демократичної політичної системи.

Незважаючи на те, що сутність категорії «політична участь» є інтуїтивно зрозумілою не тільки для експертів у галузі політичної науки, а й для широких мас, потрібно розуміти, що евристичний потенціал дослідження даного явища призвів до наявності значної кількості спроб сформулювати найбільш влучну дефініцію, яка б найбільш повно відображала його суть. Це, в свою чергу, дозволило сформулювати різні варіанти визначень, в залежності від підходу, парадигмальних орієнтирів та розуміння взаємозв'язку досліджуваного феномену з іншими компонентами у системі інструментарію політичної науки. Так, С. Верба, Дж. Най та Дже-он Кім

інтерпретували політичну участь як «законні дії окремих громадян, спрямованих на те, щоб впливати на відбір урядового персоналу та/або на його дії» [217, с. 1]. Дослідники намагались відповісти на питання, хто та з якими наслідками може брати участь у політиці, розрізняючи легальний та легітимний вимір політичної участі.

Г. Алмонд та С. Верба у спільних працях аналізували політичну участь у взаємозв'язку з політичною системою, аналізуючи даний феномен як критерій політичної системи, що відображає не тільки функціональність політичних інститутів, а й рівень політичної культури у суспільстві [182, с. 346]. Іншими словами, політична участь є процесуальним компонентом політичної системи, який, з одного боку, забезпечує втілення у життя функції артикуляції та агрегації інтересів, а з іншого, дозволяє оцінити рівень політичної культури у відповідному соціальному просторі.

З позиції її впливу на політичну систему розглядали політичну участь М. Кааза та А. Марш. Дослідники запропонували власну інтерпретацію даного поняття, зазначаючи, що політичну участь можна розуміти як «вільну активність громадян, орієнтовану на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших варіантів або альтернатив на різних рівнях політичної системи» [201]. За цим підходом політична участь є добровільною політично вираженою діяльністю громадян, яка, до того ж, може охоплювати як конструктивні, так і неконструктивні форми вираження та захисту власних позицій. Зокрема, за критерієм законності А. Марш та М. Кааза запропонували наступну класифікацію типів політичної участі, до яких належать: традиційні форми політичної участі (ортодоксальна політична участь), акти політичної непокори (неортодоксальна політична участь) та політичні злочини [201]. Схожу позицію виражав й У. Мілбрайт, який визначає ортодоксальну політичну участь як конвенційну [204]. В свою чергу, два інші типи політичної участі, запропоновані А. Маршем, трактуються автором як неконвенційні, тобто такі, що порушують закон [204]. Водночас М. Кааза наголошує, що політична участь є формою соціальної поведінки, «яка виникає у складному взаємозв'язку між інституційними утвореннями, конкретними

політичними подіями, груповими зв'язками та персональними особливостями індивідів» [196].

Істотні доробки, присвячені дослідженню феномену політичної участі спостерігаються й у вітчизняному науковому дискурсі. Зокрема, розвиток даної тематики в українському політологічному сегменті завдячує працям В. Бортнікова, І. Бекешкіної, Н. Ротар, Г. Зеленько, Є. Головахи, Г. Щедрової, А. Колодій, В. Паламарчука, Є. Перегуди, В. Танчера, О. Литвиненка, Н. Дембіцької, І. Воронова, В. Небоженка, Ф. Рудича, В. Климончука, С. Наумкіної, Л. Кияшко, В. Бурдяк, М. Кармазіна, В. Цвиха, Ю. Шведа та ін. Так, В. Бортніков у монографії «Політична участь і демократія: українські реалії» розглядає політичну участь в умовах демократичних трансформацій українського суспільства 1990-2000-х рр. [8]. Дослідник ґрунтовно аналізує чинники, що впливають на рівень політичної активності населення, роблячи наголос на структурно-функціональних та соціокультурних аспектах. На думку автора, найбільш впливовими елементами, що здійснюють безпосередній вплив на характер політичної участі населення, є параметри політичного режиму, партійна ідентифікація, рівень інституційного розвитку громадянського суспільства, соціально-класова структура, соціальне розшарування, особливості суспільної свідомості та політичної культури [8]. В іншій праці В. Бортніков намагається визначити ознаки поняття «політична участь», порівнюючи його з такими ж категоріями політичної активності, як «політична діяльність» та «політична поведінка». Вчений доходить думки, що здебільшого політична участь відбувається у свідомих формах, характеризуючись наявністю раціональної основи. Тим не менш, на думку автора, обмежувати аналіз політичної участі суто раціональною складовою є недоцільним, оскільки людям притаманна певна стихійність, емоційність та різний рівень усвідомленості навколишніх подій [9].

Окремої уваги в контексті дослідження політичної участі заслуговують доробки Н. Ротар. У своїй монографії «Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду» авторка вирізняє три моделі участі громадян у політичних процесах – електоральну, дискурсивну і протестну.

Крім цього, в даній роботі змістовного аналізу набувають електоральні цикли, аналізуються та класифікуються форми політичної участі громадян у передвиборчий та міжвиборчий період. Н. Ротар обґрунтовує, що сукупність соціальних, економічних, культурних та політичних умов, які спостерігались на початку 90-х. років XX ст., призвела до зміни парадигми розвитку українського суспільства, яка охарактеризувалась автономізацією політичної участі громадян [150].

І. Воронов розглядає політичну участь з позиції декількох сторін. Зокрема, автор наводить думку, що політична участь являє собою, по-перше, різновид політичної діяльності, яка полягає у «спробах звичайних людей при будь-якому типі політичної системи вплинути на діяльність своїх правителів, а деколи й змінити їх» [18, с. 87]. По-друге, на думку І. Воронова, політична участь виступає «способом самоствердження людини й формування культури спілкування, навичок управлінської та самоуправлінської діяльності [18, с. 119]. По-третє, політична участь трактується дослідником як «практичний рівень залучення індивіда у політичне життя, який змушує людину здійснювати конкретні соціально значимі дії». Водночас автор констатує, що політична участь має відповідати критерію цілеспрямованості, наголошуючи, що свідоме мітингування людини є політичною участю, а випадкова поява на мітингу – ні [18, с. 120].

Г. Зеленько аналізувала політичну участь як показник, що відображає якісний стан політичного режиму [42]. Крім цього, у своїх роботах авторка досліджує політичну участь населення України, визначаючи проблемний вимір, детермінанти та характеристики даного феномену [44, 43]. Більше того, дослідниця обґрунтовує, що політична участь перебуває у нерозривному зв'язку з інститутом парламентаризму, зазначаючи, що саме політична участь населення, ефективність якої залежить від існуючих інституційних механізмів забезпечення її конвенційних форм, впливає на формування якісного складу та рівень функціональності парламенту, й отже, слугує індикатором розвитку парламентаризму [44].

В. Климончук досліджує політичну участь громадян України крізь призму функціональної інституціоналізації політичних свобод. Автор наголошує на

наявності взаємозв'язку між політичною участю і демократичною традицією, та підкреслює, що для повної реалізації правових та громадянських свобод суспільство потребує раціонального контролю над соціальними процесами, основою якого є відповідальна участь індивідів [52].

О. Новакова, намагаючись виділити тенденції розвитку політичної участі українців, доходить висновків, що відносно низький рівень політичної участі громадян України детермінований такими чинниками, як брак громадянської відповідальності, недовіра до існуючих інституційних практик та патерналізм. Тим не менш, на думку авторки, такі політичні події, як Революція Гідності, свідчать про наявність процесу формування нової ідеології політичної участі – ідеології спротиву. Цей процес характеризується дедалі більшим усвідомленням особистої відповідальності за власне життя та функціонування суспільства, але, через неефективність існуючих інституційних практик, поєднується з підвищенням орієнтацій населення на використання неконвенційних форм. Як наслідок, О. Новакова наголошує, що нині перед Україною постала нагальна потреба у реформуванні існуючих інституційних механізмів забезпечення політичної участі громадян, з метою зміни орієнтованості частини членів суспільства з використання неконвенційних до конвенційних форм політичної участі [78].

Знайти чіткий інструментарій для розмежування понять «політична участь» та «політична діяльність» намагався Ф. Семенченко. Так, дослідник зазначає, що політична діяльність є категорією, яка охоплює два рівні. Перший – це політична участь, яка, на думку автора, являє собою участь індивідів у політичних процесах на базовому рівні (голосування на виборах, мітинги, протести, страйки тощо). В свою чергу, на другому, більш високому рівні знаходиться професійна політична діяльність, здійснювана особами, які занурені у політику як у сферу власної професійної самореалізації [151].

І. Алексєєнко інтерпретує політичну участь як рівень залучення громадян до політики. Дослідник визначає певний набір характеристик, притаманних даному феномену. Зокрема, на думку автора, до яких належить рівень інтересу громадян

до участі у політичних процесах, ступінь поінформованості, а також характер залучення до політичної сфери суспільства [1].

Н. Скоблик аргументує про двозначність категорії «політична участь», зазначаючи, що дане явище охоплює декілька трактувань. По-перше, політична участь інтерпретується як форма контролю за діяльністю органів влади, орієнтованої на результат – досягнення підзвітності та підконтрольності політичних лідерів. По-друге, автор характеризує політичну участь як процес, що характеризується наявністю послідовності дій, які слугують передумовою для досягнення вказаного результату [152].

Публічну сферу політики активно досліджує О. Третяк. На його думку, саме публічна сфера політики сприяє, з одного боку, наданню необмеженого доступу політичним силам для поширення власних політичних програм та ідей, а з іншого, створює умови для ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства [164, с. 79]. Відповідно, спираючись на дослідження автора, можна прослідкувати наявність взаємозв'язку між публічною сферою політики та феноменом «політична участь», де перша, поряд з виконанням інших функцій, слугує середовищем для вираження переважно конвенційних форм політичної участі.

Феномен політичної участі є об'єктом досліджень й представників інших наукових сфер. Так, вагомі доробки у цьому напрямку належать працям дослідників у психологічній царині: Л. Кияшко, А. Красняковій, О. Гуменюка, О. Полуніна, М. Сидоркіна, М. Слюсаревського, О. Кудерміної, А. Лісневської, О. Коробанової та ін. Зокрема, Л. Кияшко досліджує психологічні чинники впливу на рівень політичної участі вітчизняної молоді, та доходить висновків, що до переліку детермінант, які впливають на ступінь політичної активності осіб віком до 35-ти років, належать настановні явища психіки (архетипи, політичні настанови та стереотипи). Як наслідок, дослідниця підкреслює, що становлення високорозвиненого громадянського суспільства потребує нівелювання деструктивних психологічних настанов, аби створити умови для більш раціонального сприйняття індивідом впливу політичного оточення [96].

М. Слюсаревський розглядає політичну участь як особливий зріз політичної поведінки. Автор доходить думки, що поряд з об'єктивними показниками політичної участі необхідно брати до уваги й суб'єктивні показники, до яких належить мотивація брати участь у політичних процесах, а також відчуття власної причетності до політики. Водночас дослідник вказує на відсутність чітких контурів для розмежування політичної участі від інших форм політичної поведінки, наголошуючи, що політична участь, з одного боку, суперечить поняттю «абсентеїзм», але з іншого, частково перетинається з ним, оскільки абсентеїзм, на думку автора, можна трактувати як форму політичної участі, у випадку активного заперечення домінуючих суспільних цінностей та ідей [154].

О. Коробанова аналізує чинники, які здатні забезпечити формування мотивації до участі у політиці. На думку авторки, така мотивація формується під впливом соціальних цінностей індивіда та референтних соціальних груп, а також відповідних соціальних ролей. Здійснюючи проведення соціально-рольових ігор, орієнтованих на моделювання ситуацій, пов'язаних з політичною участю, дослідниця констатує, що не менш важливим чинником формування мотивації для участі у політичних процесах слугують цілі, що ставить особистість в залежності від зайнятої (зайнятих) соціальних ролей [57, с. 156].

Отже, феномен політичної участі характеризується наявністю багатошаровості та різносторонності, що призвело до формування широкого спектру підходів до його розуміння як у рамках політичної науки, так й інших наукових галузей. Тим не менш, проаналізувавши усі розглянуті підходи, ми можемо виділити наступні спільні риси, притаманні даному феномену:

По-перше, політична участь характеризується направленістю на здобуття певного соціально-політичного ефекту. На нашу думку, такий ефект не завжди може бути раціонально усвідомлений людиною, яка бере участь у політичному процесі, проте це жодним чином не заперечує сам факт наявності такого ефекту. Наприклад, в даному контексті можна уявити молоду людину, яка переконана, що її голос не вплине на розподіл сил при формуванні якісного складу сільської ради, але все одно проголосувала, оскільки захотіла отримати первинний досвід

голосування на виборах. Як наслідок, такий виборець низько оцінює результативність власної політичної участі, хоча насправді, особливо в умовах маленьких громад та мінімальної явки, кожен голос може бути вирішальним у процесі встановлення результатів виборів. Більше того, може існувати ситуація, за якої значна частина виборців скептично оцінюють роль власного голосу на виборах, але все одно вирішили голосувати (до прикладу, через страх віддати свій голос на потурання фальсифікаціям, наявність матеріальних мотивів, вплив родичів та знайомих тощо). Набуваючи масового характеру, така ситуація може призвести до суттєвої зміни розподілу політичних сил. Тож оцінка результативності не завжди відповідає реальному ефекту, отриманому в результаті здійснення акту політичної участі. Крім цього, варто врахувати, що в умовах багатовимірної соціальної реальності на здобуття певного соціально-політичного ефекту можуть вплинути такі аспекти, як нелінійність, наявність врахованих та/або неврахованих стейкхолдерів, дії і мотиви інших учасників політичного процесу, політичний режим, нормативний та практичний вимір функціонування держави і т.д. Таким чином, політична участь передбачає наявність певних наслідків, якісні характеристики яких залежать від широкого спектру чинників, що призводить до можливості неспівпадіння запланованих результатів та кінцевого ефекту.

По-друге, політична участь знаходить своє вираження у певній дії. Частково на противагу цій тезі можна навести позицію М. Слюсаревського, який вважав, що формою політичної участі правомірно трактувати прояви абсентеїзму, пов'язані з протестом. Проте сам автор наголошує, що у такому випадку абсентеїзм повинен мати активну форму [154, с. 16], відповідно, в цій ситуації йдеться про заміну конвенційних на неконвенційні форми політичної участі. На користь твердження про діяльнісну вираженість як характеристику політичної участі, свідчить й той факт, що сама категорія «участь» передбачає включеність до якоїсь події або процесу. Отже, політична участь містить діялісно виражену властивість, що знаходить своє відображення у вигляді конкретних дій, орієнтованих на досягнення певного соціально-політичного ефекту.

По-третє, політична участь не може існувати поза межами соціальної реальності. Адже саме соціальна частина буття породжує потребу та можливості для здійснення політичної участі. Іншими словами, за відсутності суспільства та соціальних взаємодій доцільність існування феномену «політична участь» була б сумнівною. Як наслідок, ми можемо констатувати, що політична участь існує в межах соціального простору, який слугує середовищем для здійснення соціальних взаємодій.

Таким чином, політична участь характеризується наявністю комплексу властивостей, які важливо враховувати у процесі проведення дослідження. Поєднавши зазначені характеристики, ми дійшли висновків, що політичну участь можна охарактеризувати як дію або комплекс дій, виражених у соціальному просторі, що направлені на здобуття певного соціально-політичного ефекту. На нашу думку, саме така інтерпретація сутності феномену «політична участь», яка базується на виокремленні його сутнісноутворюючих рис, дозволить дослідити його інституційний вимір, ставши відправною точкою для наукових доробок у подальших підрозділах дослідження.

1.2. Теоретичний аналіз дослідження публічної політичної участі у структурі взаємозв'язку з феноменом політичних інститутів

Враховуючи багатосторонність феномену «політична участь», цілком очевидно, що його дослідження, аналіз і класифікація може охоплювати широкий спектр критеріїв, які розкривають дане явище з позицій різних сторін. Одним з таких критеріїв, на нашу думку, є ступінь публічності форм прояву політичної участі, оскільки зазначена категорія перебуває у стані взаємозв'язку з поняттям «публічна сфера політики». Адже саме публічна сфера політики є середовищем, у якому відбувається здійснення, а також спостерігається вираження різних форм політичної участі. Більше того, в умовах сучасності забезпечення політичної участі саме в межах публічної сфери політики є засадничою вимогою для ефективного функціонування демократичних держав. І хоча зазвичай на буденному рівні

публічна політична участь більше асоціюється з чимось прийнятним, на відміну від непублічного виміру політики, тим не менш, слід враховувати, що публічного прояву можуть набувати й неконвенційні форми політичної участі. Це пов'язано з тим, що за своєю суттю політика так чи інакше передбачає наявність різного ступеню публічності у процесі прийняття і реалізації суспільно-важливих рішень, створення умов для забезпечення суспільного діалогу, орієнтована на підтримку комунікації з різними учасниками політичного процесу. Водночас якість та специфіка політичної комунікації, так само як і ступінь публічності політичної участі членів суспільства, може бути детермінована низкою чинників: типом політичного режиму, наявністю або відсутністю зовнішніх/внутрішніх конфліктів, нормативно-правовими умовами і характером їх дотримання, особливостями усталених інституційних практик, наявністю вільних ЗМІ та ступеню конкуренції між ними, рівнем політичної культури населення тощо. Так, наприклад, в умовах карально-репресивної системи, частина населення, яка має достатньо вольового ресурсу для захисту власних прав, тяжітиме до підпільної діяльності, намагаючись послабити існуючий політичний режим [175, с. 27-28].

Незважаючи на те, що здійснення спроб аналізу форм політичної участі за критерієм публічності може, на перший погляд, набувати інтуїтивного характеру, перед сучасними дослідниками постає певна складність однозначного розмежування публічної та непублічної політичної участі. По-перше, на практиці публічна та непублічна політична участь можуть виступати у зв'язці, в межах певного процесу, характеризуючись наявністю як публічних, так і непублічних дій. Наприклад, прийняття політичного рішення може бути результатом наявності непублічних чинників, але водночас його ухвалення відбулось офіційно й публічно, і, можливо, стало об'єктом публічних дискусій щодо його суті. Отже, слід враховувати, що політика, характеризуючись процесуальністю, може охоплювати різні форми політичної участі, які перебувають у стані взаємозв'язку [69].

По-друге, виокремити публічну та непублічну складову політичної участі не завжди є можливим. Зокрема, з позиції стороннього спостерігача особа може

аналізувати певне політичне рішення, процес або подію суто на основі загальновідомої інформації, яка знаходиться у публічному просторі. Водночас через брак інформації такий індивід не враховуватиме непублічні чинники, які могли вплинути на прийняття політичних рішень. Як наслідок, у свідомості даної особи формуватиметься розуміння сутності політичних реалій виключно на основі інформації, яка знаходиться у публічній сфері політики. Більше того, виникає питання, якою мірою є достовірними дані, що поширюються у публічному просторі? Чи справді прийнятий законопроект націлений на виконання суто публічно висвітлюваної мети, або він орієнтований й на досягнення інших цілей? Чи були використані суто конвенційні форми політичної участі з метою прийняття даного законопроекту? І хоча цілком можливо проаналізувати прийнятий законопроект з метою пошуку відповідних норм, які відображають приховані цілі, не завжди є можливим врахування усіх чинників та дій, які вплинули на прийняття політичних рішень й, отже, об'єктивно оцінити ступінь публічності у процесі розробки і прийняття політичних рішень [69]. Це, в свою чергу, значно ускладнює дослідницький процес, як на рівні суто практичному, так і, тим більше, у процесі роботи над перевіркою нових гіпотез за допомогою збору і аналізу емпіричних даних.

По-третє, непублічні форми політичної участі здебільшого знаходяться поза рамок загальновизнаних правил і процедур. Це означає, що дані форми, як правило, не мають офіційної регламентованості, що передбачає їх суттєву відмінність за критерієм приналежності до нормативних умов. Зокрема, більшість конвенційних форм політичної участі мають нормативне регулювання, а відповідальність за забезпечення наявності умов для їх реалізації закріплена за різними органами публічної влади [69]. Так, наприклад, порядок голосування виборців у рамках виборчого процесу закріплено Виборчим кодексом України та підзаконними актами, а відповідальність за організацію виборчого процесу покладено на виборчі комісії. Іншим прикладом є законотворча діяльність. Адже порядок розгляду законопроектів регламентується Законом України «Про регламент Верховної Ради України». В свою чергу, внесення законопроектів, їх розгляд у комітетах та

безпосереднє голосування є формами політичної участі, що здійснюються народними депутатами України в межах парламентської діяльності. Зі свого боку, Верховна Рада України, як цілісна структура, є вищим органом державної влади, у рамках якого здійснюється законотворчий процес. Схожа або аналогічна ситуація спостерігається й у випадку застосування інших конвенційних форм політичної участі. Проаналізувавши найпоширеніші – громадські консультації, громадські слухання, звернення громадян, місцеві ініціативи, мирні зібрання (мітинги, демонстрації, пікети, збори) тощо – ми побачимо, що кожен з перелічених варіантів має певне відображення у нормативному вимірі. Крім цього, відповідальність за створення умов для забезпечення можливості використання громадянами даних форм політичної участі знаходиться безпосередньо у зоні відповідальності різних органів публічної влади. Отже, конвенційні форми політичної участі характеризуються наявністю певних правил і процедур, закріплених у нормативному вимірі, а також взаємозв'язком з органами державної влади та/або місцевого самоврядування [69].

Здебільшого інакшою є ситуація у випадку непублічних форм політичної участі. Через тіньовий та суспільно неприйнятний характер вони не мають нормативно закріплених правил та процедур, і, у випадку правопорушень, обмежуються лише нормами закону щодо відповідальності за вчинені дії. При цьому в умовах передових демократичних держав практики непублічної політичної участі (наприклад, політичний шантаж, підкуп політичних діячів, введення в оману тощо) набувають неінституціолізованого характеру, зводяться суто до прихованої взаємодії різних політичних гравців. Як наслідок, у випадку дослідження саме непублічної політичної участі, перед сучасними дослідниками постає проблема відсутності «точки опори» для здійснення політичного аналізу та прогнозування, такою ж мірою надійного, як аналіз певного процесу, що здійснюється у рамках загальновідомих правил і норм. Адже у випадку дослідження процесів, що спираються на нормативну та інституційну основу, ми маємо певне обмежене віяло варіантів подальшого розвитку ситуації, які впливають з наявних нормативних та інституційних умов. Наприклад, у випадку здійснення спроби спрогнозувати

подальшу долю законопроекту, дослідник спирається на обмежене поле подальших альтернатив, визначених законодавством. На відміну від цього, дослідження, аналіз та прогнозування непублічних форм політичної участі стикається з проблемою більшого рівня непередбачуваності подальшого розвитку ситуації, оскільки такі форми відбуваються поза межами загальноприйнятих норм. Не сприятиме покращенню ситуації й той факт, що в аналізованому сегменті може одночасно існувати ціла сукупність непублічних чинників, що переплітаються у складну систему політичних взаємозв'язків. Окремо важливо враховувати взаємопов'язаність публічного та непублічного вимірів політики. Парламентом країни може бути ухвалено неконституційний закон, але його скасування конституційним судом може не відбуватись через непублічні причини. Отже, ми можемо дійти висновків, що дослідження непублічної політичної участі виходить суто поза межі орієнтирів існуючих нормативних реалій та інституційних умов, але водночас має відбуватись з урахуванням зазначених крізь призму розуміння взаємозв'язку публічного та непублічного вимірів політики [69].

У такий спосіб розмежування політичної участі за критерієм публічності характеризується наявністю комплексу проблем, які істотно ускладнюють процес досягнення поставленої задачі. Тим не менш, одним із завдань даного підрозділу є пошук чітких індикаторів розмежування публічної та непублічної форм політичної участі у «чистому вигляді». На нашу думку, це можливо шляхом виокремлення особливостей взаємозв'язку політичної участі та публічної сфери.

Відомий німецький філософ та соціолог Ю. Габермас визначав публічну сферу як «інституціоналізовану арену дискурсивної інтеракції», абстрактний простір, у рамках якого громадяни здійснюють вільне обговорення суспільно важливих питань [192]. Намагаючись виявити визначальні характеристики досліджуваного феномену, автор вважає, що у межах такого простору відбувається обговорення питань, які, передусім, знаходяться поза сферою приватного життя. Подібну позицію займала й Х. Арендт, розрізняючи сферу публічну та приватну як дві складові суспільного життя. Для неї публічна сфера слугує простором, у рамках якого людина бере участь в обговоренні суспільних справ, привселюдно виражає

свої думки та обмінюється ними з іншими громадянами [183, с. 211-215]. Аналізуючи дані позиції, слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку соціально-філософського концептуального рівня мислення публічна сфера й надалі продовжує розглядатись в контексті дихотомії приватності та публічності [164, с. 78]. Отже, спираючись на таке розуміння публічної сфери, можна дійти висновків, що політична участь, набуваючи власного прояву у публічній сфері, більшою мірою стосується спільних інтересів та суспільно важливих питань.

У рамках даного дослідження істотної актуальності набуває питання, яким чином публічна сфера пов'язана з політикою. У сучасному науковому дискурсі популярним стає використання категорії «публічна сфера політики», яка дозволяє співвіднести публічну сферу з фундаментальними явищами політичного буття. На думку О. Третьяка, загальна (неполітична) публічна сфера сучасного демократичного суспільства є об'єднанням рівноправних індивідів, які не завжди можуть знаходитися в одному політичному просторі [164]. Тоді, на нашу думку, публічна сфера політики відображає публічну сторону політичного життя, публічну сторону функціонування політичної системи суспільства. Отже, зводячись до меншого масштабу, публічна політична участь відображає дію, направлену на здобуття певного соціально-політичного ефекту, виражену у публічній сфері. Відповідно, першим індикатором, який дозволяє оцінити політичну участь за критерієм публічності, є ступінь вираження політичної дії у публічному сегменті. На підтвердження цього свідчить й той факт, що публічні форми політичної участі орієнтовані на здобуття соціально прийнятного характеру, або, як мінімум, обмеження ступеня публічності, у випадку вимушеного здійснення де-юре публічних, але контрверсійних чи соціально/електорально небажаних дій.

По-друге, виходячи з дихотомічного підходу трактування сутності публічної сфери, де приватне і публічне є протилежностями та за якого зазначена категорія відображає публічну складову, стає очевидним, що публічна політична участь повинна містити у собі компонент орієнтованості на вирішення суспільно важливих питань. Водночас слід зазначити, що це не означає, що публічна політична участь не може бути націлена на досягнення приватних інтересів. Так,

політичний діяч, балотуючись на виборах, може прагнути посади, керуючись приватними інтересами, але публічною метою здобуття ним влади позиціонується вирішення проблем електорату. Врешті-решт, такий політик може поєднувати суспільно орієнтовані та приватні мотиви, прагнучи досягти відмінних за своїм типом цілей і завдань. Тим не менш, публічна політична участь містить компонент публічної орієнтованості на досягнення суспільного блага, або щонайменше створення умов для формування інформаційного образу такої орієнтованості.

По-третє, публічна політична участь, як діяльнісний прояв, що знаходиться у «загальному полі зору», з більшою вірогідністю відповідає нормам моралі і права, ніж участь непублічна. Безперечно, у процесі розмежування політичної участі за критерієм публічності індикатор відповідності нормам моралі та/або закону не є сутнісноутворюючим. Так, конвенційні форми політичної участі можуть набувати непублічного характеру не через порушення певних норм, а у результаті спектру причин: пов'язаністю з державною таємницею, бажанням залишити непоінформованими політичних опонентів, здійсненням далекосяжного політичного планування тощо. Тим не менш, публічна політична участь більше тяжіє до відповідності соціальним нормам, в той час як непублічні дії можуть здійснюватись з метою приховання небажаних речей.

По-четверте, враховуючи, що публічна сфера в умовах демократичного ладу передбачає деліберативність – вільне обговорення суспільно важливих питань, що забезпечується через дискурсивну структуру формування думки та волі [191, с. 304], можна констатувати, що політична комунікація є невід'ємною складовою публічної сфери політики. Загальновідомо, що на структурному рівні у масштабах суспільства політична комунікація здійснюється між елементами політичної системи суспільства. При цьому якість комунікації може залежати від характеру та ступеню поінформованості членів суспільства щодо існуючих реалій. Відповідно, четвертим індикатором, який сприяє здійсненню оцінки ступеню публічності, є характер реалізації політичною системою інформативної та комунікативної функцій. Адже в умовах функціонування сучасних держав більшість політичних рішень так чи інакше приймається обмеженим колом осіб – представниками

органів публічної влади, наділених відповідними повноваженнями. Але в умовах демократії сам процес та результати прийняття політичних рішень здебільшого набувають публічного характеру, що забезпечується шляхом інформування членів суспільства, комунікації з ними, підтримці суспільного діалогу та надання можливостей для вільного вираження думок. Як наслідок, характер висвітлення процесу прийняття політичних рішень, забезпечення поінформованості громадян та комунікації з населенням може слугувати параметром оцінки ступеню публічності існуючих процесів.

Таким чином, ми можемо виділити певні індикатори, які дозволяють розрізняти публічну та непублічну політичну участь «у чистому вигляді». Разом з тим, беручи до уваги тематичну спрямованість нашого дисертаційного дослідження, важливо визначити й взаємозв'язок між категоріями «публічна політична участь» та «політичний інститут».

Поняття «інститут» відображає набір певних норм, звичаїв, традицій, процедур, алгоритмів поведінки, які набули організаційно впорядкованого виміру. На думку Р. Патнема, інститути охоплюють процедури прийняття рішень колективного характеру та способи досягнення наявних цілей [209, с. 20-22]. В свою чергу, Д. Норт вбачав в інститутах «правила гри», які є нічим іншим, як «обмежувальними рамками», націленими на організацію суспільних відносин, що охоплюють набір формальних норм, соціальних очікувань та механізмів примусу [79, с.11-12]. Інший дослідник, Т. Парсонс, розглядав інститути як сукупність своєрідних нормативних комплексів, необхідних для регулювання статусно-рольової взаємодії членів суспільства [207]. Зі свого боку, М. Оріу, виділяючи «інститути-речі» як комплекс норм, що регулюють суспільні відносини, та «інститути-корпорації», зазначав, що останні є організованими формами, створеними на основі звичаю чи позитивного закону. При цьому вони виходять за межі суто структурних одиниць, а й відображають форми індивідуальних та колективних дій, що сформувались на основі існуючих норм – тому, на думку автора, у цьому сенсі судовий позов, протест чи скарга також є інститутами [193]. У цілому, в залежності від підходу, різні дослідники надавали поняттю «інститут»

відмінних сенсових акцентів у спробах його трактування. Так, еволюціоністи пов'язували це поняття зі звичаями, нормами та традиціями, формування яких стало результатом історичного розвитку суспільства [54]. На противагу їм представники соціального підходу інтерпретували інститути з позиції соціальної структури, де інститути слугують механізмами людських взаємодій та соціального контролю [160]. Такий інститут може бути не тільки створеним «органічно», а й існувати як певний конструкт, який сформувався внаслідок об'єктивації реальності. Інші ж підходи трактують поняття інститут наступним чином: як набір формальних та неформальних правил, а також механізмів їх дотримання (нормативний підхід) [205]; сукупність діючих правил, які задають структуру мотивів, що спонукають до соціальної дії (теорія гри) [79; 160]; механізми впорядкування життєдіяльності, що впливають зі свідомого, підсвідомого та несвідомого елементів людського єства (психологічний підхід) [160]; стійку впорядкованість існуючих норм, правил, традицій та звичаїв у вигляді соціальних дій та відносин, яка визначає інтегративні якості системи та забезпечує її взаємодію із зовнішнім середовищем (нормативно-соціальний підхід) [59].

У сучасних умовах, особливо на побутовому рівні, а також на прикладі заяв політичних діячів, публікацій у засобах масової інформації, виступів лідерів суспільної думки тощо часто прослідковується синонімічність у використанні понять «інституція» та «інститут». Разом з тим, навіть у наукових публікаціях час від часу спостерігається сприйняття даних категорій як взаємозамінних понять, що мають однакове сенсове навантаження. Тим не менш, сучасна політична наука містить достатньо теоретичних засад для розмежування зазначених дефініцій. Так, інституціями є певні «джерела інституціоналізації», на основі яких існуючі норми трансформуються в соціальні практики [165], в той час як інститути являють собою вже встановлені набори організованих взаємодій, виражених у соціальному просторі, стали систему звичаїв і норм, а також «поле гри» – структурні утворення, у межах яких здійснюються такі взаємодії [79; 50].

У межах нашого дослідження істотної важливості набуває забезпечення коректності у використанні поняття «політичний інститут». Загальновідомо, що

політичні інститути є видом інститутів соціальних. Втім, категорія «політичний інститут» характеризується певною розмитістю, що відображається наявністю різних підходів та авторських позицій до його використання. Зокрема, зазначений термін використовується і як стала система звичаїв і норм, виражених у політиці [160], і як установи, здатні приймати політичні рішення та втілювати їх у життя [97, с. 335; 98, с. 317], і як механізми впорядкування політичних відносин [95]. Як наслідок, дослідження політичних інститутів вимагає суттєвого аналізу існуючої теоретичної бази, з тим, аби обрати найбільш обґрунтований та релевантний підхід до використання зазначеної категорії у рамках даного дисертаційного дослідження.

До середини ХХ ст. поняття «політичний інститут» здебільшого розглядалось крізь призму класичного інституційного підходу. Його найбільш яскраві представники, такі як В. Вільсон, К. Фрідріх, Дж. Брюс, Т. Коул, М. Дюверже, Г. Ласкі та ін. приділяли значну увагу вивченню інституту держави, політичних партій, гілок влади, бюрократії, намагаючись виявити їх ознаки та характеристики, а також дослідити формально-юридичний, структурний і функціональний аспекти цих об'єктів. На той момент політичні інститути сприймалися як первинні одиниці, які перебували у стані взаємовпливу з державою та суспільством [31, с. 10].

В 1980-х рр. у науці оформлюється неоінституційний підхід, який доповнює та частково переосмислює ідеї класичного інституціоналізму. Істотний вплив біхевіоризму на тогочасну систему знань обумовив поєднання традиційних постулатів інституціоналізму та поведінкового підходу – тепер акцент з вивчення суто формальних норм змістився на врахування індивідуальної поведінки та чинників впливу на неї. Продовжуючи розглядати політичні інститути як важливу групу елементів політичної системи, представники неоінституційного підходу обґрунтовували доцільність їх осмислення як повноцінних політичних акторів, які, маючи особливі інтереси та певне функціональне навантаження, здійснюють визначальний вплив на індивідуальну поведінку членів суспільства. Так, політичні інститути створюють певні умови, одночасно встановлюючи межі індивідуального вибору [160]. Також вони можуть обмежувати дії індивідів, наприклад, якщо їх

поведінка не релевантна запропонованому віялу допустимих альтернатив [79]. Окрім цього, новий інституціоналізм містить думку, що політичні інститути допомагають політичним діячам усвідомлювати цілі, пов'язані безпосередньо з відповідним політичним інститутом. З цим пов'язана й вірогідність виникнення ситуації, за якої інтерес інституційний може суперечити інтересам індивідуальним та/або груповим [23]. Більше того, наявність різних інституційних інтересів та їх перетинання між собою може перерости у міжінституційний конфлікт, який створює ризик для дестабілізації ситуації у суспільстві.

Враховуючи багатосторонність та широкий евристичний потенціал дослідження соціальних (в тому числі й політичних) інститутів, цілком закономірно, що у межах нового інституціоналізму було сформовано комплекс напрямків для вивчення зазначеного феномену. Усі вони мають окремі відмінності, слугуючи певною відправною точкою, загальноприйнятою концептуальною основою для дослідження політичних інститутів. Наприклад, інституціоналізм раціонального вибору спирається на постулати орієнтованості індивідів слідувати правилам і спонуканням з метою максимізації власної вигоди. У даному контексті політичні інститути розглядаються як інструменти досягнення цілей різних політичних акторів, реалізація яких можлива саме через взаємодію з інституційними практиками та інституціональними утвореннями. В свою чергу, соціальний (соціологічний) інституціоналізм базується на думці про посередницьку роль політичних інститутів у процесах взаємодії між державою та суспільством. Зі свого боку, нормативний інституціоналізм наголошує на регулятивній функції політичних інститутів, акцентуючи увагу на соціальних нормах, які є основою їх існування та функціонування. Також варто згадати й про історичний інституціоналізм (досліджує розвиток політичних інститутів у контексті їх залежності від пройденого історичного шляху); дискурсивний (або конструктивістський) інституціоналізм (стверджує, що дискурси у суспільстві, виконуючи комунікативну функцію, можуть впливати на інституційні трансформації); інтернаціональний (вивчає міжнародні політичні інститути); феміністський (досліджує взаємовплив інституційного середовища та гендерних

норм і ролей). Окремо виділимо емпіричний інституціоналізм, який націлений на пошук спільного і відмінного у структурі та параметрах функціонування різних політичних інститутів й використовується для визначення найбільш оптимальних, а також пояснення причин і наслідків вже використаних способів реалізації політики.

Отже, політичні інститути є багатоаспектним явищем, дослідження якого можливе крізь призму різних теоретичних засад. Водночас осмислення існуючих напрямків нового та постулатів класичного інституціоналізму свідчить про наявність певного компромісу серед представників наукової спільноти щодо рис та ознак даного феномену. Зокрема, політичні інститути існують у межах соціального середовища та політичного простору, дозволяючи підтримувати існуючу систему політичних взаємозв'язків. По-друге, поняття політичного інституту не зводиться суто до однієї з більш вузьких категорій соціальної норми, політичної організації/установи, політичного інтересу. Навпаки, сучасний пласт наукових доробок підкреслює, що політичні інститути можуть охоплювати комплекс ознак, до яких належить: коло суб'єктів, які знаходяться у процесі політичних взаємовідносин; соціальні норми і правила; існування формальних та неформальних механізмів забезпечення виконання діючих норм; наявність певного функціонального навантаження. Можна погодитись, що політичні інститути «виступають структурними утвореннями, які задають параметри для взаємовідносин у суспільстві, регламентуючи політичну діяльність» [149, с. 32]. При цьому, на нашу думку, їх структура виражається не тільки у матеріальній площині, а й на рівні усталених правил, традицій та моделей поведінки. Водночас їх функціонування виступає у зв'язці з такими категоріями як політичний процес, політична участь, політична система суспільства.

У контексті аналізу взаємозв'язку публічної політичної участі з політичними інститутами, слід зазначити, що політичні інститути надають впорядкованості, забезпечують організований характер політичної участі. Наприклад, інститут виборів охоплює нормативні умови здійснення виборчого процесу, формальні та неформальні правила, структурні одиниці, відповідальні за організацію виборів

тощо. Складно уявити, наскільки хаотичним був би виборчий процес за відсутності зазначених елементів або їх функціональних аналогів у сучасному суспільстві. Втім, на нашу думку, не можна об'єктивно говорити, що політичні інститути можуть виключно сприяти політичній участі мас. Навпаки, вони можуть й створювати перепони для публічної політичної участі окремих осіб, груп або навіть верств населення, блокувати таку участь, а також звужувати межі можливостей для публічної політичної участі у межах окремої держави. Так, до першої половини, а й подекуди, до 70-х рр. XX ст. реалізація активного виборчого права у західних країнах супроводжувалась низкою обмежень: майновим цензом, статевим, класовим, професійним. У загальносвітовому масштабі для окремих держав такі практики залишаються актуальними й дотепер – зокрема, для країн ісламського фундаменталізму досі притаманні подібні обмеження виборчого права. В свою чергу, такі держави, як російська федерація, Північна Корея, Венесуела і т.д. сформували політичні інститути, здатні конвертувати політичну участь населення у вигляді голосування в зручний для діючої політичної еліти результат виборчих «перегонів». Такі політичні інститути можуть діяти на основі неформальних правил, демонструючи розходження норм визнаних публічно з реальними практиками власного функціонування [99]. Водночас, на нашу думку, така дисфункціональність може знаходити своїх проявів на рівні нормативних та нормативно-правових актів. Вважаємо, що за таких випадків існуюче нормативне регулювання доцільно розділити на два типи: норми-принципи, які встановлюють публічно орієнтовані принципи та цілі (наприклад, демократичність, виборність, транспарентність) та норми-інструменти, які слугують інструментами досягнення цілей конкретних груп та осіб.

Сучасна теорія та практика політичної науки наочно демонструють, що не усі політичні інститути спираються у своєму функціонуванні на офіційні та/або суспільно-визнані норми. Різні дослідники називають такі інститути «неформальними» [194, 215], «неструктурованими» [212], «неофіційними» [218] або «тіньовими» [19]. До подібних політичних інститутів відносять корупцію, непотизм, клієнтизм, телефонне право тощо. Проте, слід зазначити, що

неформальні політичні інститути можуть стосуватись не тільки дисфункціональних практик, а й, навпаки, відігравати конструктивну роль. До прикладу, американський політолог К. Шепсл відносить до неструктурованих політичних інститутів правило старшинства у Конгресі США, яке слугує підтримці усталеного порядку речей у процесах політичної взаємодії в ході законодавчої діяльності [212]. В свою чергу, Г. Хелмке і С. Левітські запропонували власну класифікацію неформальних політичних інститутів, використавши критерії дивергентності/когерентності та ефективності. На їх думку, один із запропонованих ними типів – додаткові неформальні політичні інститути сприяють підвищенню ефективності результатів політики, кооперуючись та доповнюючи формальні політичні інститути [194, с. 728-730]. Важливо, що автори уникають екстраполювання критерію формальності/неформальності політичних інститутів на їх функціональність/дисфункціональність, вважаючи, що неформальні політичні інститути, навіть порушуючи формально встановлені межі, можуть приносити користь суспільству. Вважаємо таку позицію колег досить обґрунтованою й хочемо додати, що один і той самий політичний інститут може проявляти себе по-різному. Отже, функціонування неформальних політичних інститутів не зводиться суто до деструктивних, аморальних та незаконних практик. Аналізуючи усе зазначене у структурі взаємозв'язку з феноменом політичної участі, з цього випливають наступні тези:

По-перше, політичні інститути можуть охоплювати як публічну, так і непублічну політичну участь. У випадку, коли вони носять суспільно-корисний характер, такі політичні інститути тяжіють до публічного характеру власної діяльності. Крім цього, розглядаючи політичні інститути як набір норм, правил та структурних одиниць, які здатні виконувати організаційну роль у забезпеченні політичної участі населення, можна висунути гіпотезу, що конструктивні неформальні політичні інститути можуть мати орієнтацію до заохочення публічної політичної участі учасників політичного процесу. Зі свого боку, у випадку розходження практик функціонування неформальних політичних інститутів з загальноприйнятими нормами, такі політичні інститути більш тяжітимуть до

непублічної політичної участі пов'язаних з ними осіб, що, у числі можливих чинників, детермінується усвідомленням політичної недоцільності публічного здійснення та висвітлення відповідних дій.

По-друге, формальні політичні інститути можуть здійснювати як функціональний, так і дисфункціональний вплив, поширюваний на інструменти політичної участі. Зокрема, політичні інститути, які знаходяться в епіцентрі суспільного поля зору, можуть керуватися нормами та здійснювати/впливати на поширення практик як обмеження, так і забезпечення максимальної доступності у використанні інструментів публічної політичної участі [225; 226].

По-третє, одні й ті ж самі формальні та неформальні політичні інститути можуть охоплювати публічну і непублічну політичну участь. Так, політичний інститут може стикатися з тіньовими проявами впливу, слугуючи «полем» для непублічної політичної участі учасників політичного процесу. Але, паралельно з цим, певною мірою й сприяти публічній політичній участі. У даному контексті можна ще раз згадати інститут парламентаризму, який, поряд з тіньовими практиками законопроектної діяльності, пропонує інструменти для участі громадськості у законодавчому процесі [225; 226].

По-четверте, обмеження конвенційної політичної участі може призвести до актуалізації використання неконвенційної або виникнення політичної пасивності. У такому випадку індивід потрапляє у ситуацію необхідності пошуку альтернатив, що може призвести до застосування формальних і неформальних політичних інститутів, зокрема інститутів громадянського суспільства та підпільних організацій [226].

Таким чином, політична участь перебуває у стані взаємозв'язку з політичними інститутами та публічною сферою політики. Розмежування публічної політичної участі від непублічної є можливим за допомогою використання спектру критеріїв, до яких належить вираженість політичної участі у публічній сфері політики, орієнтованість на вирішення суспільно-важливих питань, відповідністю існуючим соціальним нормам, а також особливостям здійснюваної політичної комунікації. Водночас політичні інститути здатні охоплювати як публічну, так і

непублічну політичну участь, слугуючи поліфункціональними складноструктурованими елементами, включеними у політичну систему суспільства.

1.3. Методологічні засади дослідження інституційних чинників публічної політичної участі молоді в сучасній Україні

Наразі практика функціонування сучасних передових демократичних держав наочно демонструє, що ефективна молодіжна політика є вагомим фактором підтримки демократичної політичної системи суспільства, слугує важливим чинником забезпечення її розвитку. Творчий потенціал молоді та її соціальний ресурс є однією з найважливіших основ модернізації суспільства, підвищення конкурентоспроможності держави. Сучасна парадигма людиноцентризму вже давно містить тезу про необхідність існування умов для забезпечення випереджальної та інноваційної участі молоді у державотворчих процесах, забезпечення духовних і культурних потреб молоді, рівних можливостей для розкриття її творчого, професійного, інтелектуального потенціалу. Водночас важливо враховувати, що реалізація зазначеного є неможливим за умов ігнорування характерних особливостей, притаманних даній соціально-демографічній групі населення.

Сучасний науковий дискурс характеризується наявністю декількох підходів до інтерпретації категорії «молодь». Тим не менш, на рівні законодавчого регулювання найбільш розповсюдженою практикою є визначення суто вікового параметру, як первинного чинника, що вказує на приналежність особи до цієї соціально-демографічної групи населення. При цьому законодавство різних країн по-різному визначає вікові межі молоді. Втім, важливо зауважити, що вік є далеко не єдиним параметром розмежування даної від інших соціально-демографічних груп. Адже поведінкові та психологічні особливості молоді свідчать про наявність інших сутнісноутворюючих чинників, які дозволяють виокремити молодь поміж інших суспільних верств. Саме тому одним із завдань даного підрозділу є здійснення конкретизації наукового визначення категорії «молодь» за допомогою

аналізу і класифікації характерних ознак, притаманних даній соціально-демографічній групі населення.

Незважаючи на менш абстрактний характер категорії «молодь», ніж багатьох інших понять у межах соціальних та поведінкових наук, її трактування характеризується наявністю різноплановості у науковому дискурсі. Зокрема, М. Канавець визначає молодь як соціально-демографічну групу суспільства, яка є неоднорідною, характеризується внутрішньою диференціацією, визначається особливостями діяльності, способом життя, динамічністю та інноваційним потенціалом [48, с. 8]. Своєю чергою, відомий соціолог В. Лісовський визначав молодь як покоління людей, які проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в певному віці вже засвоїли освітні, професійні, культурні й інші соціальні функції [179, с. 113]. Зі свого боку, Л. Криванчук розглядала молодість як певну фазу життєвого циклу. На її думку, даний етап має біологічну детермінованість, але пов'язаний з ним соціальний статус, поведінкові моделі та соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать, поміж іншого, від суспільного устрою, культури та специфіки функціонування інститутів соціалізації. Як наслідок, дослідниця визначала молодь як соціально-демографічну групу, яка виділяється на основі соціального становища та психологічних рис, обумовлених віковими параметрами та процесом становлення особистості [58].

Отже, аналізуючи вищезазначені підходи, можна констатувати, що молодь характеризується наявністю набору сутнісних ознак, які дозволяють відрізнити дану соціально-демографічну групу населення від інших верств. На наш погляд, дані ознаки можна класифікувати за критерієм ступеню важливості (первинності/вторинності), серед яких первинні ознаки є сутнісноутворюючими. Так, до вторинних ознак відносяться атрибутивні аспекти (зовнішній вигляд, сленг, майно, що підкреслює соціальну роль тощо). В свою чергу, до первинних ознак належить залежність молоді від інститутів соціалізації, оскільки саме характер їх функціонування, починаючи родинними традиціями і закінчуючи якістю системи вищої освіти, мають рушійний вплив на процес формування особистості. Беззаперечно, процес соціалізації триває протягом всього життя, але саме на

ранньому етапі відбувається засвоєння соціальних норм, моделей поведінки та побудова світосприйняття. Цей ранній етап є особливою частиною життєвого шляху індивіда, який вказує на те, що іншою сутнісноутворюючою ознакою молоді є вікова характеристика. Але в цьому контексті постає питання пошуку вікових меж, що дозволяють об'єктивно диференціювати молодь від інших вікових груп.

Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молоддю вважаються особи віком від 14-ти до 35-ти років [39]. Зі свого боку, інші учасники системи міжнародних відносин по-різному трактують вікові межі молоді. Так, у доповіді Європейської комісії «Про показники ЄС у галузі молоді», зазначається, що визначення «молода особа» варіюється в різних державах-членах, проте програма ЄС «Молодь в дії» націлена на осіб вікового проміжку від 13 до 30-ти років [188]. Зі свого боку, Організація об'єднаних націй відносить до категорії «молодь» людей віком від 15-ти до 24-ьох років [173]. На нашу думку, даний підхід цілком виправдовує себе, оскільки саме у цей період відбувається випробування незміцнілих цінностей, які досі перебувають у процесі формування. У цьому віці молоді люди вперше серйозно стикаються з конфліктами, гострою конкуренцією та життєвими випробуваннями. Змінюючи звичне соціальне середовище (вступ до коледжу чи університету, отримання першого робочого місця), індивід оцінює ступень дотримання соціальних норм іншими людьми та визначає власні моделі поведінки. Тому даний період характеризуються накопиченням нового досвіду, який здатен суттєво вплинути на подальші ціннісні орієнтації особистості.

Аналізуючи вищевикладене, необхідно враховувати, що в українських реаліях такий етап соціалізації припадає на період навчання у позашкільних закладах освіти і, на наш погляд, як максимум триває до досягнення 23/24-річного віку. Як наслідок, за умов визнання осіб, що знаходяться на віковому проміжку від 24-ьох до 35-ти років молоддю, постає актуальність питання здійснення класифікації, аби виявити критерій, за яким існує розбіжність між даними періодами. На нашу думку, таким параметром є знаходження індивіда в рамках

певного соціального середовища. Отже, вбачаємо за доцільне запропонувати наступну етапізацію процесу соціалізації молоді:

- **Підготовчий етап** (особи віком від 14 до 17 років) – здійснюється молоддю, яка все ще перебуває у звичних шкільних умовах, проте знаходиться у динамічному процесі підготовки до дорослого життя та здійснює перші доленосні кроки (підготовка до вступу у вищі навчальні заклади, обрання майбутньої професії, розстановка пріоритетів в освітньому процесі).

- **Кульмінаційний етап** (18-24 роки). На даному етапі відбувається зміна звичного соціального середовища. Індивід починає отримувати освіту професійного спрямування, що характеризуються наданням здобувачам більшої самостійності. Зміна простору сприяє формуванню нових соціальних контактів. Як правило, в більшості випадків саме у цьому віці молодь отримує першу постійну роботу. Як наслідок, зростання самостійності та отримання нового досвіду обумовлює формування нових та/або трансформації наявних ціннісних орієнтацій.

- **Стабілізаційний етап** (25-35 років). Цей період характеризується наявністю стабільної позиції у суспільстві, можливістю досягнення поставлених цілей за допомогою вже сформованого досвіду та соціального капіталу. Процес соціалізації продовжує тривати, але має вже не такий динамічний характер.

Важливо зазначити, що вікові межі, запропоновані у даній класифікації, мають загальний характер, оскільки будь-яка класифікація не здатна врахувати спектр існуючих у реальному світі нюансів (Наприклад, для окремих індивідів, які вступають до коледжу після дев'ятого класу, кульмінаційний етап може настати раніше, тому що вони раніше зазнають зміни соціального середовища. Також окремого питання набуває процес соціалізації значної частини вітчизняної молоді в умовах повномасштабної військової агресії з боку РФ). Тим не менш, вищевикладене дозволяє констатувати, що наряду з наявністю залежності від характеру функціонування інститутів соціалізації та знаходження на переламному етапі процесу формування ціннісних установ, вік є сутнісноутворюючим параметром, який вказує на належність індивіда до представників молоді.

У такий спосіб, можна дійти висновків, що молодь – це соціально-демографічна група, яка внаслідок вікового статусу перебуває у процесі засвоєння соціальних норм, формування власних цінностей та поведінкових настанов, стан перебігу якого характеризується високим ступенем залежності від інститутів первинної та вторинної соціалізації. Своєю чергою, особливості процесу соціалізації молоді залежать від умов соціального середовища, яке чинить вплив на формування ціннісних орієнтацій індивіда. Як наслідок, саме параметр соціального середовища дозволяє визначити етапи молодіжної соціалізації, кожен з яких характеризується наявністю окремих, чітко визначених характеристик.

Враховуючи, що основними агентами соціалізації виступають соціальні інститути суспільства (родинні, освітні, економіко-соціальні, політичні, соціокультурні тощо), логічно зазначити, що фактори, які впливають на виконання ними функції соціалізації, є інституційними чинниками соціалізації молоді. При цьому у структурі соціалізації знаходить свої місце й соціалізація політична. Звідси випливає наявність двостороннього зв'язку: з одного боку, соціальні інститути впливають на політичну соціалізацію молоді. Водночас з іншого боку, поєднання спектру соціо-культурних, психологічних та інституційних чинників формують ставлення та поведінку відносно до існуючих політичних інститутів.

Окреслюючи методологію дослідження, важливо зазначити, що інституційні чинники політичної соціалізації та інституційні чинники публічної політичної участі є різними явищами, що прослідковується, зокрема, за критерієм направленості їх впливу. Якщо перші спрямовані, передусім, на виконання виховної функції, другі націлені на здійснення регулювання публічної політичної участі, шляхом забезпечення реалізації інституційних норм. Наприклад, особа зі вже сформованим ставленням до інституту виборів, беручи у них участь (зокрема, і у ролі виборців), так чи інакше взаємодіє з цим політичним інститутом. Отриманий досвід може змінити вже існуючі ставлення, але первинною ціллю інституту виборів залишається організація виборчого процесу, а не соціалізація особистості. В той час як родинні, освітні та соціокультурні соціальні інститути, які вплинули на формування первинного ставлення, були орієнтовані, передусім,

на реалізацію функції соціалізації. Іншими словами, важливим параметром відокремлення різних соціальних інститутів є їх первинна спрямованість на досягнення першочергової мети. Тому, беручи до уваги предмет-об'єкту спрямованість політичної науки, наші пізнавальні зусилля орієнтовані саме на дослідження інституційних чинників публічної політичної участі, однак, беручи до уваги соціальний контекст. Відповідно, фокус дослідження спрямований на політичні інститути, як носіїв та інструментів реалізації алгоритмів, традицій, правил та норм політичного життя.

У контексті формулювання теми та пізнавальної спрямованості нашого дослідження, вкрай важливо здійснити коректну операціоналізацію поняття «інституційний чинник». Не секрет, що категорія «чинник» в українській мові вживається синонімічно поняттю «фактор» та, згідно тлумачному словнику української мови, означає *«умову, рушійну силу або причину будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис»* [153]. У такий спосіб, чинник є певним параметром або причиною, який впливає на певний процес. Використання зазначеного підходу до вживання даної категорії спостерігається і в численних публікаціях у царині політичної науки [49; 89; 22; 56; 163]. За такою логікою, ми розуміємо під інституційними чинниками різні фактори, які впливають на стан і функціональність політичних інститутів. Водночас інституційні чинники публічної політичної участі молоді слугують факторами, які безпосередньо впливають на стан і функціональність політичних інститутів та спрямовані на публічну політичну участь молоді. До прикладу, інституційна пам'ять політичного інституту, як інституційний чинник, здатна впливати не тільки на його внутрішню роботу, а й характер взаємодії з зовнішнім середовищем, за умов відповідного функціонального навантаження сприяючи або несприяючи політичній участі молоді. При цьому ми виходимо з того, що різні інституційні чинники можуть набувати складних взаємозв'язків, посилюючи або компенсуючи ефекти одне одного. Наприклад, низький рівень фінансування діяльності політичного інституту може бути частково або повністю компенсований позитивною репутацією, за якої міжнародні донорські організації сприятимуть його діяльності, зокрема, й

реалізації можливостей сприяти залученню молоді до участі у житті суспільства. Однак можливий і протилежний ефект, за якого поєднання декількох несприятливих чинників здатні спричинити інституційну кризу.

Використовуючи категорію «публічна політична участь молоді» у процесі нашого дослідження, ми базуємося на тому, що публічна політична участь молоді виражається не тільки у параметрах рівня, а й якості політичної участі. Наразі практика доводить, що сприяння політичній участі молоді з боку політичних інститутів можлива не тільки шляхом забезпечення функціонування безпосередніх механізмів участі, а й здійснення просвітницької діяльності, яка впливатиме на її якість. Іншими словами, сенсу у наявності інструментів участі мало, якщо громадяни не вміють і не знають, як їх використовувати. Саме тому вагому роль у контексті сприяння політичній участі вітчизняної молоді посідають молодіжні центри і простори, а також інститути громадянського суспільства. Не слід забувати також і про навчальні програми, які організовуються органами влади. Відповідно, вплив інституційних чинників на публічну політичну участь молоді у нашому дослідженні розглядається не тільки у площині безпосереднього забезпечення функціонування відповідних механізмів, а й можливостях політичних інститутів сприяти політичній соціалізації молодих громадян. Водночас основний фокус у нашому дослідженні було зроблено на політичних інститутах, безпосередньо пов'язаних з молодіжною політикою, що, своєю чергою, детерміновано комплексом причин.

По-перше, молодіжна політика виступає напрямом державної політики, основною цільовою аудиторією якої є саме молодь. При цьому перелік цілей і завдань сучасної вітчизняної молодіжної політики охоплюють створення умов для соціалізації та інтеграції молоді в суспільні процеси [138], залучення молоді до участі у суспільному житті, формування громадянських компетентностей [134], активізацію залучення молоді до процесів ухвалення рішень [121]. Відповідно, найбільш вираженою галуззю державної політики, яка на системному рівні сконцентрована на сприянні можливостям молоді брати участь у житті суспільства, є саме молодіжна політика.

По-друге, оскільки молодіжній політиці притаманні такі риси, як багатовимірність, полівекторність та багатосуб'єктність, низка політичних інститутів є елементами, діяльність яких інтегрована у її структуру. Так, визнається, що попри те, що молодіжна політика є напрямом державної політики, її суб'єктами можуть виступати цілий комплекс стейкхолдерів як державного так і недержавного типів – починаючи самою молоддю і закінчуючи центральними органами влади. Не виключенням є й інститути громадянського суспільства, які виконують низку функцій. При цьому діяльність кожного окремого стейкхолдера може мати відмінний між собою характер, однак молодіжна політика зводить її у певні рамки власної концептуальної моделі та поставлених цілей і завдань, створюючи алгоритми взаємозв'язків між різними політичними інститутами та водночас пропонуючи можливості для її вдосконалення і коригування. Таким чином, молодіжна політика виступає інтеграційною моделлю, яка одночасно відображає і стан розвитку ситуації в країні, і суму орієнтирів, на які мають зважати усі політичні інститути, включені у її структуру.

По-третє, з огляду на специфіку молодіжної політики, політичні інститути, включені у її структуру, не тільки сфокусовані на молоді, як основній цільовій аудиторії, але й не можуть існувати поза політичним контекстом. Ставлячи за мету інтеграцію молоді у суспільне життя, діяльність таких політичних інститутів не обмежується суто забезпеченням функціонування механізмів участі, інтегрованих у структуру молодіжної політики, а й включає сприяння соціалізації молодих громадян, шляхом здійснення відповідної просвітницької діяльності. За таких умов, молодіжна політика здійснює вплив не тільки на рівень, а й якість політичної участі молодих громадян, безпосередньо впливаючи на інтеграцію молодих людей у політичне життя.

З огляду на наведені причини, одним з важливих завдань нашого дослідження стало вивчення процесу інституціоналізації публічної політичної участі молоді крізь призму молодіжної політики. Зокрема, за допомогою поєднання синтезу, аналізу, порівняння, індукції, дедукції, абстрагування, історичного методу, аналізу документів, а також застосування системного та неоінституційного підходів, нами

було розроблено етапізацію процесу інституціоналізації й еволюції вітчизняної молодіжної політики та окреслено вплив кожного з етапів на публічну політичну участь вітчизняної молоді. Крім цього, поєднання даного методологічного інструментарію дозволило виокремити тенденції актуального етапу розвитку молодіжної політики в Україні та виділити основні виклики, пов'язані з ним.

Застосування системного підходу знайшло своє відображення крізь призму дослідження різних політичних інститутів як системи взаємопов'язаних елементів, інтегрованих у структуру молодіжної політики. Так, державні політичні інститути, молодіжні консультативно-дорадчі органи, молодіжні центри і простори, а також інститути громадянського суспільства розглядаються не тільки окремо, але й у сукупності, як елементи, проблеми у розрізі кожного з яких здатні впливати на вітчизняну молодіжну політику загалом. Аналогічний підхід спрацьовує і на рівні розробки пропозицій – переважна частина з них може бути втілена у життя за ініціативи таких політичних інститутів, як інститут парламентаризму та інститути виконавчої влади, але мати спрямований вплив на інші інституційні структури, тим самим демонструючи наявність зв'язку у межах однієї системи. Це прослідковується і на рівні взаємозв'язків державних і недержавних політичних інститутів, які хоч і є окремими структурами, але спираються на спільну нормативну основу та перебувають у процесах взаємодій.

Використання підходів неоінституціоналізму у межах нашого дослідження спирається на такі класичні постулати, як сприйняття політичних інститутів повноцінними політичними акторами, які одночасно є об'єктами та суб'єктами впливу на індивідуальну поведінку членів суспільства. З цієї позиції політичні інститути розглядаються як важливі структури, що створюють певні умови для забезпечення публічної політичної участі молоді, одночасно встановлюючи межі індивідуального вибору. Значного відображення набув історичний неоінституціоналізм, який, на доповнення до класичних методів наукового пізнання, дозволив окреслити актуальний напрям розвитку вітчизняної молодіжної політики та оцінити відповідність різних інституційних чинників публічної політичної участі молоді визначеним орієнтирам. Своєю чергою, застосування

дискурсивного (конструктивістського) інституціоналізму дозволило розглянути вітчизняні політичні інститути як учасників постійних дискурсів у суспільстві, що призводять до інституційних трансформацій. Водночас емпіричний інституціоналізм дозволив виокремити спільні риси у структурі та параметрах функціонування різних політичних інститутів, що взаємодіють з молоддю, і визначити перелік основних інституційних чинників, які впливають на публічну політичну участь вітчизняної молоді.

Особливого значення для нашого дослідження набуло використання структурного функціоналізму, вагома роль якого обґрунтовується як застосуванням підходу до розуміння молодіжної політики як системи, що має власну структуру, функції і механізми взаємодії включених у неї структурних елементів, так і розуміння політичних інститутів як повноцінних структурних одиниць, елементи та функції яких перебувають у процесі безпосереднього взаємозв'язку. З огляду на це у роботі було обґрунтовано, що такі інституційні чинники публічної політичної участі молоді, як інституційна пам'ять, структура, людський потенціал та особливості нормативного регулювання кожного окремого політичного інституту перебувають у стані безпосереднього зв'язку, сумарно та окремо по-різному впливаючи на функціональність політичних інститутів. Суттєвого впливу на наші наукові розробки отримала теорія соціальної структури Р. Мертоніа – так, у роботі активно використовується понятійно-категоріальний апарат, запропонований автором, а дослідницькі кроки спираються на розуміння можливостей функціональності, нефункціональної та дисфункціональності політичних інститутів [203; 202]. Виходячи з цього, у роботі обґрунтовано, що у контексті впливу на функціональність політичних інститутів, різні інституційні чинники виступають у структурі складних взаємозв'язків, внаслідок чого, так само як і політичні інститути, здатні виступати компенсаторами нефункціональності або дисфункцій одне одного. Це проявляється і на рівні взаємодії між різними політичними інститутами, за якого вони можуть доповнювати одне одного. З іншого боку, різні інституційні чинники, які впливають на функціональність

політичних інститутів, можуть також і посилювати позитивні та негативні ефекти функціонування відповідних політичних інститутів.

Застосування методу класифікації, у сукупності з іншими методами наукового пізнання, дозволило розробити типологізацію інституційних чинників публічної політичної участі молоді за сьома різними критеріями. Це, своєю чергою, забезпечило впорядкування виокремлених чинників за кластерами та дозволило систематизувати усі інституційні чинники на основі знайдених спільних рис. Як наслідок, це стало вагомим кроком для подальшого врахування систематизованих напрацювань при підготовці соціологічних анкет. Водночас при цьому ми ставили за мету, щоб розроблена класифікація мала універсальний характер та могла використовуватись у рамках інших наукових досліджень.

Активного застосування у нашому дослідженні набули соціологічні методи наукового пізнання. Так, окрім зазначеного вище, емпірична складова нашого дослідження виражена поєднанням експертного опитування, проведеного за індивідуально-колективним методом (методом Дельфі) з фокус-груповим інтерв'ю. Зокрема, першим кроком у структурі взаємозв'язку між зазначеними методами стало проведення двох кіл анкетування 14-ти експертів у сфері молодіжної політики, які здійснюють свою професійну діяльність на національному рівні. На першому колі кожному експерту було надано анкету із пропозицією індивідуально оцінити різні інституційні чинники відносно реалій функціонування різних політичних інститутів, діяльність яких сконцентрована, передусім, на питаннях розробки і реалізації молодіжної політики та взаємодії з молоддю. За результатами первинного заповнення анкети нами було підраховано середнє значення за кожним компонентом оцінювання та передано усім учасникам і учасницям експертного опитування інформацію щодо загального отриманого середнього арифметичного та їх оцінок у табличній формі. Надалі на другому колі експерти отримали можливість повторно, без обговорення з іншими учасниками анкетування, виставити свої бали, тим самим переглянувши свою початкову оцінку. Водночас окремо було проговорено, що у випадку разючої відмінності

індивідуальної думки від загальної точки зору, експерт має написати обґрунтування своєї точки зору, для чого було передбачено окреме місце в анкеті.

По завершенню другого кола експертного опитування, усі дані було систематизовано повторно та надано учасникам і учасницям дослідження для фінального ознайомлення. Надалі вони стали предметом обговорення у рамках фокус-групи, де кожен експерт зміг висловити свою думку щодо проставлених балів та обговорити проблеми, які впливають на спроможність політичних інститутів сприяти забезпеченню умов для публічної політичної участі вітчизняної молоді, крізь призму відповідних чинників. Це, своєю чергою, дозволило виокремити перелік проблем, які стосуються розглянутих чинників та надалі напрацювати спектр рекомендацій, направлених на вирішення та мінімізацію негативних наслідків виділених проблем.

Важливим доповненням у застосуванні соціологічних методів дослідження стало поєднання аналізу баз даних, нормативних документів, а також компаративного підходу, застосованих з метою деталізації змісту виділених проблем. Зазначене, зі свого боку, уможливило здійснення порівняння обсягів фінансування молодіжної політики в Україні за останні 12 років, а також кількості молодіжних центрів з кількістю територіальних громад у структурі різних регіонів України. Зазначене виступило важливим доповненням у процесі дослідження виділених проблем, які по-різному впливають на спроможність політичних інститутів сприяти публічній політичній участі вітчизняної молоді. Водночас систематизація дозволила упорядкувати найбільш критичні проблеми у структурі взаємозв'язку з інституційними чинниками публічної політичної участі вітчизняної молоді та розробити у розрізі кожної проблеми перелік пропозицій, направлених на їх вирішення або мінімізацію негативного впливу. У такий спосіб, фінальним результатом дослідження стало напрацювання комплексу пропозицій, які переважно мають на меті забезпечити внесення змін до нормативних актів у галузі вітчизняної молодіжної політики, положення яких безпосередньо впливають на функціональність політичних інститутів, орієнтованих на сприяння забезпеченню публічній політичній участі вітчизняної молоді.

Таким чином, методологічна основа нашої дисертаційної роботи охоплює цілий комплекс методологічного інструментарію, за якого методи та підходи, застосовані у ній, взаємодоповнюють одне одного. Це, своєю чергою, дозволило забезпечити реалізацію послідовних кроків, за яких досліджувана проблематика враховує як історичний, так і нормативний, інституційний, фінансовий, соціальний, територіальний та політичний контекст вітчизняної молодіжної політики сьогодення.

Висновки до розділу 1.

Таким чином, осмислення сутності феномену політичної участі характеризується наявністю комплексу підходів, кожен з яких пропонує власну дефініцію до визначення змісту даної категорії. Разом з тим, сучасний науковий дискурс відображає наявність компромісу щодо спільних ознак, притаманних даному феномену. Так, на підставі аналізу і порівняння західних та вітчизняних досліджень, ми дійшли висновків, що до таких рис належать динамізм або процесуальний характер політичної участі, вираженість у соціальному просторі, а також направленість на здобуття певного соціально-політичного ефекту. Відповідно, операціоналізація поняття «політична участь», пропонована у нашому дослідженні, базується на поєднанні зазначених характеристик, що передбачає її визначення як дію або комплекс дій, виражених у соціальному просторі, які направлені на здобуття певного соціально-політичного ефекту.

Розмежування політичної участі за критерієм публічності є можливим крізь призму встановлення взаємозв'язку між політичною участю та публічною сферою політики, а також протиставленню публічної та непублічної форм політичної участі. Зокрема, попри те що публічна та непублічна політична участь можуть перебувати у зв'язці, поєднуючись у політичному процесі у вигляді поєднання публічних та непублічних практик, ми дійшли висновків, що виокремлення публічного компоненту політичної участі є можливим за допомогою таких критеріїв, як орієнтованість на вирішення суспільно-важливих проблем, відповідність існуючим соціальним нормам, наявність певних правил і процедур,

закріплених у нормативному вимірі, а також на основі оцінки особливостей здійснюваної політичної комунікації. За таких умов публічна політична участь характеризується наявністю публічних проявів, які дозволяють говорити про її відповідність зазначеним критеріям.

У ході здійснених дослідницьких кроків, нами було обґрунтовано, що феномен публічної політичної участі перебуває у стані безпосереднього взаємозв'язку з політичними інститутами, діяльність яких, серед іншого, направлена на забезпечення впорядкованості та створення умов для коректної реалізації різних форм політичної взаємодії між різними стейкхолдерами. Зокрема, діяльність політичних інститутів охоплює комплекс норм, які регламентують політичну участь, передбачає наявність певних структурних одиниць, алгоритмів роботи, функціонального навантаження. Разом з тим, не можна об'єктивно стверджувати, що політичні інститути можуть виключно сприяти публічній політичній участі – так, їх діяльність може характеризуватися наявністю дисфункцій, які створюють бар'єри для потенційної можливої політичної участі громадян. При цьому політичні інститути здатні охоплювати як публічну, так і непублічну політичну участь, слугуючи поліфункціональними складноструктурованими елементами, включеними у політичну систему суспільства.

Аналізуючи основні підходи до визначення змісту поняття «молодь», ми дійшли висновків, що дана соціально-демографічна група населення характеризується наявністю набору сутнісних ознак, які дозволяють її відрізнити від інших верств населення. Нами було здійснено розподіл даних рис за критерієм вторинності та первинності, де вторинні ознаки слугують певними атрибутивними рисами, такими як зовнішній вигляд, сленг, а також майно, що підкреслює соціальну роль. Своєю чергою, до первинних рис належать сутнісноутворюючі ознаки, які охоплюють одночасне поєднання таких аспектів, як віковий критерій, перебування у процесі активного засвоєння соціальних норм, а також наявність значної залежності від інститутів соціалізації. У такий спосіб, нами було запропоновано новий варіант визначення змісту категорії «молодь», за якого вона

розглядається як соціально-демографічна група, що внаслідок вікового статусу перебуває у процесі засвоєння соціальних норм, формування власних цінностей та поведінкових настанов, стан перебігу якого характеризується високим ступенем залежності від інститутів первинної та вторинної соціалізації. Важливим доповненням даної дефініції стала також розробка етапізації процесу соціалізації молоді, направленої на визначення вікових меж та відмінностей між різними віковими групами молоді. Так, обґрунтовано, що зазначену етапізацію можна розподілити на три етапи, головним критерієм якої виступає знаходження індивіда в рамках певного соціального середовища. Як наслідок, з огляду на вітчизняні реалії, розроблена класифікація охоплює такі етапи процесу соціалізації молодих громадян: підготовчий етап (14-17 років), кульмінаційний етап (18-24 років) і стабілізаційний період (25-35 років).

У процесі визначення теоретичного базису та методологічного інструментарію, на які спиратимуться подальші кроки нашого дослідження, нами було обґрунтовано доцільність забезпечення дослідницького фокусу на політичних інститутах, безпосередньо пов'язаних з молодіжною політикою, що детерміновано з огляду на декілька причин. По-перше, молодіжна політика є галуззю державної політики, у стратегічних цілях і завданнях якої закладено необхідність створення умов для надання можливостей молодим людям брати участь у житті суспільства. По-друге, молодіжна політика забезпечує включення децентралізованого функціонування спектру державних і недержавних політичних інститутів у певні рамки спільної діяльності, слугуючи інтеграційною моделлю, яка одночасно відображає суму орієнтирів, на які мають зважати усі політичні інститути, включені у її структуру. По-третє, маючи за мети сприяти інтеграції молоді у життя суспільства, молодіжна політика орієнтована не тільки на сприяння функціонуванню механізмів участі, а й соціалізації молодих громадян, шляхом здійснення відповідної просвітницької діяльності. У такий спосіб, використовуючи категорію «публічна політична участь молоді» у структурі взаємозв'язку з вітчизняною молодіжною політикою сьогодення, ми базуємося на тому, що

публічна політична участь молоді виражається не тільки у параметрах рівня, а й якості політичної участі.

Реалізація подальших дослідницьких кроків у межах нашого дослідження передбачає необхідність поетапного застосування істотного набору методологічного інструментарію, який охоплює як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. До спеціальних методів, застосування яких передбачають подальші кроки нашого дослідження, належать неоінституційний підхід, системний метод, структурний функціоналізм, аналіз документів, статистичний метод, метод експертного опитування (метод Дельфі), а також фокус-групове інтерв'ю. Крім цього, зазначений перелік також суттєво доповнюється загальнологічними методами наукового пізнання, до яких належать синтез, аналіз, індукція, дедукція, абстрагування, метод класифікації, порівняння, історичний метод, перехід від загального до конкретного тощо. Водночас поєднання переліченого може дозволити, на нашу думку, забезпечити успішну реалізацію подальших кроків нашого дослідження, дозволивши, у кінцевому рахунку, напрацювати комплекс пропозицій і рекомендацій, направлених на вдосконалення існуючих інституційних умов для забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОДІ

2.1. Інституціоналізація публічної політичної участі молоді крізь призму молодіжної політики: структурний та політико-правовий аспекти

В умовах функціонування сучасних демократичних держав значної актуальності набуває питання розробки і реалізації послідовних політик, механізмів і процедур, орієнтованих на забезпечення первинних і вторинних потреб молоді. При цьому серед різних видів державної політики, визначне місце посідає молодіжна політика, як окремий тип державної політики, цільовою аудиторією якої є саме молодь.

Наразі сучасні нормативні акти міжнародного рівня характеризуються наявністю усталеного підходу до інтерпретації сутності категорії «молодіжна політика». Так, у рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи, молодіжна політика розглядається як *«стратегія, яку реалізують органи державної влади з метою надання молодим людям можливостей і досвіду, що сприятимуть підтримці їх успішної інтеграції в суспільство та дозволять їм бути активними й відповідальними членами/членкинями своїх громад, а також агентами/агентками змін»* [210]. Документом передбачається, що молодіжна політика охоплює чотири компоненти, які мають бути включені у життя кожної молодої людини. До них належать:

- духовне і фізичне благополуччя;
- навчання;
- участь;
- інклюзія [210].

Схожа цілеорієнтованість молодіжної політики запропонована і у Європейській рамці молодіжної політики: *«Молодіжна політика має відображувати та допомагати молодим людям долати виклики та перешкоди, з якими вони стикаються в період переходу від дитинства до дорослого життя.*

Вона також має базуватися на політичних завданнях та пріоритетах місцевого самоврядування, уряду або міжнародних, міжурядових організацій» – зазначається у документі [213]. На доповнення цієї тези наведемо й візію Молодіжної стратегії Організації Об'єднаних Націй «Молодь 2030», яка полягає у побудові світу, за якого реалізовуватимуться права кожної молодої людини, гарантуватиметься можливість повноцінної реалізації її потенціалу, визнання суб'єктності, свободи, здатність протистояти та швидко відновлюватися після труднощів, а також визнає позитивний внесок молодих людей як агентів змін [220].

Отже, на міжнародному рівні молодіжна політика розглядається як сфера діяльності, орієнтована на створення умов для існування, розвитку, соціалізації, реалізації та підтримки молоді. Аналогічний підхід прослідковується й у вітчизняному законодавстві – зокрема, у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» вона визначається як *«напрямок державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю»* [138]. Можна помітити, що з-поміж іншого, ця дефініція артикулює увагу на необхідності забезпечення участі молоді у створенні умов і гарантій для повноцінного життя. На нашу думку, такий прояв є результатом впливу європейського підходу до вироблення молодіжної політики, за якого молодь розглядається не як об'єкт, а повноцінний учасник системи взаємовідносин з органами публічної влади. Він спирається на розуміння участі як фундаментального права людини, закріплене у Конвенції про права дитини Організації Об'єднаних Націй, а також рекомендаціях Ради Європи [210; 54; 32]. Крім цього, у Європейській рамці молодіжної політики обґрунтовується, що ефективна реалізація принципу участі дозволяє не тільки захистити дітей та молодь від потенційних зловживань, а й суттєво розкрити особистісний потенціал, шляхом формування відповідних навичок, компетентностей і ставлень, притаманних відповідальній людині [213]. Наостанок, зазначимо, що забезпечення принципу участі молоді дозволяє вдосконалити саму молодіжну та інші напрями державної

політики, за рахунок підтримки зворотного зв'язку, збору потреб, оцінки і моніторингу, врахування поглядів та ідей представників молоді. У такий спосіб, участь молоді та молодіжна політика перебувають у стані взаємозв'язку, де перша розглядається не тільки як інструмент, а й є вихідною вимогою для розробки і реалізації молодіжної політики демократичних держав.

Враховуючи, що принцип участі є невід'ємною складовою молодіжної політики, логічним є питання щодо видів участі, на які поширюється цей взаємозв'язок. На нашу думку, серед них особливе місце посідає політична участь. Спробуємо це довести на підставі таких аргументів:

По-перше, саме поняття «молодіжна політика» передбачає наявність циклічного процесу, який охоплює етапи артикуляції та агрегації інтересів, розробки, реалізації, повторного збору даних, їх оцінки, можливого коригування ухвалених рішень. Відповідно, реалізація зазначеного є неможливою без участі самої молоді, яка, у контексті взаємодії із іншими стейкхолдерами, включеними у сферу політики, набуває політичного характеру.

По-друге, одним із завдань молодіжної політики є сприяння соціалізації особистості, яка не буде повноцінною без соціалізації політичної. Саме тому молодіжна політика демократичних держав орієнтована на формування свідомих відповідальних громадян, які, з одного боку, користуватимуться політичними правами, а з іншого – сприятимуть подальшому збереженню і відтворенню цінностей демократичного суспільства. Як наслідок, у такому випадку молодіжна політика орієнтована на сприяння у здобутті досвіду політичної участі, який може одночасно слугувати як інструмент політичної соціалізації, так і чинник розвитку самої молодіжної політики.

По-третє, взаємозв'язок політичної участі більш виражено проявляється саме у рамках молодіжної, порівняно з іншими напрямками державної політики. Так, наприклад, у межах соціальної, економічної або освітньої політики артикулювання пропозицій і вимог може здійснюватись або опосередковано (зокрема, через соціальні інститути – до прикладу, заклад вищої освіти), або шляхом застосування загальних методів політичної участі (пікет, демонстрація, протест, участь у

виборчому процесі, подання звернень, особистий прийом громадян тощо). Зі свого боку, молодіжна політика характеризується наявністю спеціалізованих політичних інститутів, такі як молодіжні консультативно-дорадчі органи, молодіжне квотування, молодіжні медіа. Крім цього, з нашого досвіду зазначимо, що нині в Україні існують неінституціоналізовані та не повною мірою інституціоналізовані практики, такі як проведення молодіжних громадських обговорень, участь та/або розробка великих проєктних ініціатив, які мають політичний вплив, взаємодія із донорськими організаціями, що мають вплив на органи публічної влади (особливо місцевого та регіонального рівня). Своїм корінням вони теж сягають принципів молодіжної політики і водночас дозволяють молоді артикулювати свої інтереси. При цьому більша вираженість взаємозв'язку молодіжної політики із політичною участю проявляється ще й тим, що молодіжна політика є кроссекторальною та наскрізною – адже її реалізація потребує постійної співпраці та координації з іншими галузями державної політики. Разом з тим, це означає й протилежне: молодь може використовувати спеціалізовані інституційні та неінституційні механізми, передбачені сферою молодіжної політики, для відстоювання власних інтересів як у межах суто молодіжної, так й інших напрямів державної політики.

Отже, феномен політичної участі молоді перебуває у стані взаємозв'язку із молодіжною політикою. Адже сам процес формування, реалізації та коригування молодіжної політики здійснюється за допомогою політичної участі молоді, забезпечення якої одночасно є інструментом досягнення цілей та завданням молодіжної політики. Однак тоді постає питання: чи є така політична участь публічною? На нашу думку, молодіжна політика охоплює обидва типи – як публічну, так і непублічну політичну участь. Її публічний прояв полягає у тому, що сучасні інституційні умови передбачають вимогу забезпечення публічності у процесах розробки і реалізації молодіжної політики. Таким чином, відповідні структури зацікавлені у підтримці певного рівня публічності, як чиннику відповідності існуючим вимогам. Крім цього, як вже було доведено у розділі I, непублічна політична участь часто має своє вираження у публічному вимірі – у вигляді ухвалених документів, публічно виражених дій, заходів, процесів та подій

(наприклад, публічне оголошення складу правління молодіжної ради, яке могло бути обрано як за результатами прозорої процедури, так і внаслідок внутрішніх домовленостей). Разом з тим, на концептуальному, ціннісному та нормативно-правовому рівнях молодіжна політика орієнтована на забезпечення принципу публічності, й отже – переважання у застосуванні саме публічних форм політичної участі.

Враховуючи особливості предмет-об'єктного поля нашого дослідження, яке характеризується наявністю взаємозв'язку між публічною політичною участю молоді та молодіжною політикою, і, як наслідок, відповідними політичними інститутами, для нас вкрай важливо дослідити процес інституціоналізації самої молодіжної політики та його впливу на публічну політичну участь молоді. Саме тому пропонуємо здійснити спробу виокремити етапи розвитку молодіжної політики та проаналізувати наслідки використання різних практик нормативного регулювання, концептуального бачення і тогочасних підходів до молодіжної політики, як чинників впливу на публічну політичну участь молоді.

З моменту здобуття незалежності у 1991-му році, в Україні тривали різні трансформаційні процеси, що сприяли як становленню та еволюції, так і призводили до регресу молодіжної політики. У нормативно-правовому вимірі, першим документом, який відображав позицію держави щодо молоді, стала Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». Цим документом встановлювався пріоритет державної молодіжної політики на сприяння реалізації матеріальних, освітніх, культурних та соціальних потреб молоді [30]. Проте у першій редакції документу відсутні будь-які положення щодо сприяння політичній участі молоді, розвитку волонтерства, громадської діяльності, забезпечення участі молоді у самих процесах розробки і реалізації державної молодіжної політики. У тексті спостерігається директивний характер сприйняття державної молодіжної політики, де молодь виступає її об'єктом. Слід звернути увагу й на декларативну роль зазначеного документу, який, хоч і затверджував офіційну позицію держави, на юридичному рівні не був актом прямої дії [65].

У 1993 році було прийнято Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвиток молоді в Україні». Даним нормативно-правовим актом було окреслено рамкові норми фінансування заходів для молоді, закріплено гарантії працевлаштування, правового захисту, підтримки підприємницької діяльності. Визначалось, що молоддю є особи віком від 15-ти до 28-ми років. Уперше було введено норми, за якої органи державної влади отримали право фінансувати молодіжні громадські організації, передавати їм у користування будинки, споруди та майно, необхідне для здійснення їх статутної діяльності [39]. Проте у документі була відсутня процедура прозорого визначення молодіжних організацій, які можуть отримувати державну підтримку, а саме формулювання відповідних норм свідчить про необов'язковість надання такої підтримки [39]. Разом з тим, на інституційному рівні відбувався процес створення фундаменту для подальшого розвитку молодіжної політики [179]. Так, на базі органів виконавчої влади було створено мережу структурних підрозділів з питань молоді. Крім цього, створювались центри соціальних служб для молоді [53, с. 118]. Також можна згадати про формування Національної ради з питань молоді при Президентіві України [135], яка, хоч, на нашу думку, і мала закритий характер, на той час слугувала публічним визнанням необхідності забезпечення систематичної роботи над розробкою, реалізацією і вдосконаленням державної молодіжної політики [65].

Вересень 1996-го року охарактеризувався здійсненням реорганізації Міністерства у справах молоді і спорту на Міністерство України у справах сім'ї та молоді. При цьому, якщо раніше молодь і спорт розглядались як взаємопов'язані, але два окремі сектори, що координувалися одним міністерством, то реорганізація стала демонстрацією зміни сприйняття державою ролі і місця тогочасної державної молодіжної політики. Зокрема, вона починає сприйматися як складова сімейної та дитячої політик, а її фокус змістився на соціальний контекст. Це прослідковується не тільки на прикладі зміни структури профільного міністерства, а й подальшою реорганізацією структурних підрозділів органів виконавчої влади нижчого рівня — у напрямок об'єднання сектору сімейної, дитячої та молодіжної політики. Відповідно, тогочасна молодіжна політика втратила шанси на пріоритетність і

слугувала лише складовою у структурі ширшого кола питань, що своєю чергою, суттєво загальмувало її розвиток [65].

2010-ий рік став періодом здійснення нових реформ структурного розподілу між різними сферами державної політики. Зазначене не оминуло і державну молодіжну політику – так, указом Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» ухвалюється рішення про створення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України шляхом реорганізації декількох міністерств [136]. Однак нова практика об'єднання одразу чотирьох сфер державної політики під координацію одного центрального органу виконавчої влади не призвела до істотного посилення ролі молодіжної політики. Тому найбільш вагомими структурними змінами, які більшою мірою вплинули на посилення ролі молодіжної політики, стала повторна реорганізація системи органів виконавчої влади у 2013-му році, що охарактеризувалось повторним утворенням Міністерства молоді та спорту України і забезпеченням відповідних структурних трансформацій на рівні адміністрацій. На нашу думку, саме цю часову точку можна вважати етапом здобуття молодіжною політикою порівняно більшої пріоритетності, що прослідковується у кількісному (але не завжди у якісному) вимірі прийняття нових нормативних актів. Найбільш важливим з них для оцінки рівня розвитку тогочасної державної молодіжної політики є Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020-го року. Цим документом вперше на стратегічному рівні була визнана необхідність активізації участі молоді у формуванні та реалізації державної молодіжної політики, а також прийнятті рішень, націлених на розв'язання проблем молоді [141]. Зокрема, передбачалося, що реалізація зазначеного відбудеться у три етапи:

1. удосконалення та доповнення нормативно-правової бази, розробка і затвердження профільних обласних цільових соціальних програм, створення плану заходів з підтримки молоді на 2016-2020 рр.;

2. розширення фактичної співпраці та підтримки молоді, шляхом збільшення розмірів фінансування молодіжних програм, а також сприяння забезпеченню участі молоді та громадських об'єднань у житті суспільства;

3. делегування функцій з реалізації державної молодіжної політики органам місцевого самоврядування та громадським об'єднанням [141].

Своєю чергою, у контексті публічної політичної участі молоді, до переліку запланованих результатів належать:

- активізація участі молоді у формуванні та реалізації державної молодіжної політики;
- збільшення кількості громадських організацій та спілок, які представляють інтереси молоді;
- підвищення рівня суспільної активності молоді [141].

Проте у стратегії відсутні заплановані показники для досягнення та оцінки отриманих результатів, а самі формулювання, наведені вище, не мають конкретизації. Наприклад, постає питання, яким чином вбачається стимулювання рівня молодіжної активності у вирішенні суспільно-важливих питань? Спостерігається й недостатній рівень валідності запланованих результатів – зокрема, якою мірою можна стверджувати, що збільшення кількості громадських об'єднань сприяє кращому представництву інтересів молоді? Адже у даному контексті питання, передусім, не у кількості, а у якості молодіжних організацій, а також готовності і здатності органів публічної влади з ними співпрацювати. Більше того, положення, закладені у стратегію, частково не корелюють з чинною на той момент Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2009-2015 роки, зокрема, у частині стимулювання участі молоді у процесах розробки і реалізації державної молодіжної політики, де відповідні положення відсутні ані серед запланованих результатів, ані серед завдань та показників [119].

Окремим цікавим кейсом, який припав ще на період роботи першого уряду Миколи Азарова, стало ухвалення Кабінетом Міністрів України постанови «Про утворення Молодіжної ради». Передбачалося, що вона буде функціонувати як консультативно-дорадчий орган при вищому колегіальному органі виконавчої влади, що сприятиме більш ефективній артикуляції та агрегації інтересів молоді при формуванні, коригуванні та реалізації державної молодіжної політики [142]. У тому ж році було затверджено її персональний склад, а голові ради, який, за

посадою є Міністром освіти і науки, молоді та спорту України, було надано право змінювати його одноосібно [130]. Це, на нашу думку, свідчить про бажання тодішньої влади сформувати молодіжну раду, яка була б підконтрольна уряду. У такому ж вигляді молодіжна рада проіснувала і у період повторного створення та подальшого відновлення Міністерства молоді та спорту України – що, на наш погляд, свідчило про небажання його керівництва впливати на позитивну розбудову нової інституції. Навпаки, всупереч стратегії, «готовність» уряду співпрацювати з громадськими об'єднаннями, які опікуються проблемами молоді, прослідковується на прикладі постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 602, якою було ухвалено рішення про ліквідацію Молодіжної ради, яка існувала при цьому органі державної влади [104]. Тому, з огляду на все зазначене, можна констатувати, що період 2010-2014 рр. охарактеризувався становленням нормативно-правового фасаду, який поєднував у собі суспільно-важливі та декоративні норми. Водночас, на інституційному рівні продовжувала спостерігатись структурна незрілість та брак державних механізмів для залучення молоді у процеси прийняття суспільно-важливих рішень [65].

Певний зсув у контексті розвитку державної молодіжної політики припав на період з 2015-2021 рр. Зокрема, підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вплинуло на активізацію дискусій щодо подальших кроків у реформуванні державної молодіжної політики. Зокрема, аналізуючи вітчизняну нормативно-правову базу у сфері державної молодіжної політики, міжнародні експерти наголошували на необхідності втілення у життя наступних рекомендацій:

- сформувати єдине уніфіковане бачення молодіжної політики на загальнодержавному рівні;
- сприяти залученню молодіжної партисипації у процесах розробки молодіжної політики;
- врахувати потреби та особливості вразливих груп у стратегічних документах;
- запровадити дієву систему моніторингу і оцінки;
- забезпечити реалізацію антидискримінаційних норм [2, с. 19-25].

На відповідь зазначеним рекомендаціям, першим кроком, вираженим у нормативному полі, стало ухвалення Кабінетом Міністрів України Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 рр., яка була розроблена за участі агенцій ООН та організацій громадянського суспільства. У документі було визначено шість пріоритетних завдань, до яких належать:

- формування громадянської позиції та патріотичної свідомості;
- забезпечення здорового та безпечного способу життя;
- розвиток неформальної освіти;
- підвищення рівня працевлаштованості молоді;
- забезпечення молоді житлом;
- партнерська підтримка молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, а також молодих людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях України [120].

Фактично, положення цієї програми відображали стратегію, прийняту у 2013-му році, однак мали більш конкретно виражений характер, ніж у попередній державній цільовій соціальній програмі, що проявлялося у наявності чітко визначених запланованих заходів та показників оцінки очікуваних результатів. Крім цього, у ній було враховано нюанси актуальних реалій того часу – зокрема, вперше виділено необхідність надання підтримки молодим людям, які постраждали від військової агресії рф [120; 65].

Інші кроки у напрямі розвитку вітчизняної молодіжної політики також охарактеризувалися продовженням публічної дискусії щодо концептуального бачення та основних засад, які мали бути закладені у нову нормативно-правову базу. Зокрема, з 2015-го по 2021-ий рр. спостерігалась активізація публічних дискусій щодо подальшого бачення молодіжної політики в Україні. Одночасно відбувалась розробка та ухвалення документів інструментального характеру – так, Кабінетом Міністрів України і Міністерством молоді та спорту України було затверджено: Типове положення про молодіжний центр та експертну раду при молодіжному центрі (2017 р.) [131], типові положення про молодіжні ради

регіонального і місцевого рівнів (2018 р.) [132], Національний знак якості та критерії якості для молодіжних центрів (2017 р.) [123]. Щодо документів стратегічного характеру – у 2015-му році до Верховної Ради України було подано проєкт Закону України «Про молодь». Однак, згодом його було відправлено на доопрацювання. У 2019-му році цей законопроєкт було відкликано, а у 2020-му – подано новий, який отримав назву «Про основні засади молодіжної політики». Паралельно тривав процес розробки і обговорення майбутньої стратегії та державної цільової соціальної програми. Тому часовою точкою фіналізації такою дискусії, на нашу думку, є 2021-ий рік, коли було прийнято одразу три документи, які мають визначальну роль для молодіжної політики сьогодення [65].

Першим документом, який доцільно розглянути насамперед, є Закон України «Про основні засади молодіжної політики». Адже саме цим нормативно-правовим актом було запроваджено одразу цілий комплекс новацій у сфері молодіжної політики. Зокрема, уточнено та введено в обіг широкий спектр термінів, що дозволило суттєво деталізувати, розгалужити і систематизувати різні компоненти, пов'язані з молодіжною політикою. Новими для вітчизняного законодавства стали положення, присвячені роботі з молоддю, статусу молодіжних рад, розвитку молодіжної інфраструктури, проєктної підтримки, міжнародному співробітництву у сфері молодіжної політики. Уперше на рівні закону було створено нормативні умови для формування консультативно-дорадчих рад при органах публічної влади, при чому, як на місцевому і регіональному, так і загальнодержавному рівнях. Розмежовано поняття «молодіжний центр» та «молодіжний простір», де перше – означає організацію, що здійснює молодіжну роботу, а друге – приміщення, будівлю або її частину, а також земельну ділянку, яка використовується для здійснення молодіжної роботи [138]. Введено норми для формування мережі молодіжних центрів по всій території України. Визначено поняття «молодіжний працівник» та окреслено зміст молодіжної роботи. Нормативно передбачено створення Українського молодіжного фонду, орієнтованого на підтримку молодіжних проєктних ініціатив на конкурсній основі [138]. З позиції коректного визначення понять, важливо зазначити, що цим законом було вилучено поняття

«державна молодіжна політика», а термін «молодіжна політика» здобув нового змісту, набувши відповідності із позицією Ради Європи [65].

У тому ж році, за декілька місяців до ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики», було прийнято Національну молодіжну стратегію до 2030 року. Цим документом визначено такі пріоритети молодіжної політики:

- безпека середовища і посилення життєстійкості молоді;
- формування навичок здорового способу життя;
- залучення до участі у житті суспільства, зокрема, шляхом підвищення рівня самостійності та конкурентності молоді, а також формування громадянських компетентностей;
- підвищення рівня мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді у суспільне життя України та світу [134].

При цьому у Стратегії стверджується, що реалізація оновленого підходу до молодіжної політики обумовлює необхідність обов'язкового дотримання комплексу принципів, одним із яких є принцип участі. Він полягає у забезпеченні залучення молоді до процесів ухвалення рішень, які стосується її. Для цього, відповідно до Стратегії, держава зобов'язана забезпечувати існування засобів, простору та відповідних можливостей, а також надавати підтримку змістовній участі молоді у процесах ухвалення суспільно-важливих рішень [134].

Наступним документом, який необхідно розглянути у межах цього підрозділу дисертаційного дослідження, є Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021-2025 роки. Зокрема, спираючись на Національну молодіжну стратегію до 2030 року, у ній було визначено такі завдання:

- підвищення рівня компетентностей молоді, у тому числі громадянських;
- підвищення рівня культури волонтерства;
- активізація залучення молоді до процесів ухвалення рішень;
- зміцнення соціальної згуртованості молоді, у тому числі шляхом здійснення обмінів молоддю в межах України та у партнерстві з іншими державами і міжнародними організаціями;

- виконання програм для підготовки фахівців, які працюють з молоддю;
- забезпечення функціонування молодіжних центрів;
- сприяння створенню умов для розвитку спроможності інститутів громадянського суспільства [121].

Слід зазначити, що очікувані результати та заплановані заходи, які містяться у цільовій соціальній програмі, логічно відображають вищезазначені завдання, а також положення Національної молодіжної стратегії. Як наслідок, зазначені положення знайшли своє продовження в обласних цільових соціальних програмах, які було прийнято або до яких було внесено зміни після затвердження загальнодержавної програми на 2021-2025 роки [143; 145; 156; 83; 81; 82; 144; 80; 65].

Початок повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації у лютому 2022-го року призвів до внесення змін адаптивного характеру в окремі нормативні акти у сфері молодіжної політики. Так, у Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2021-2025 роки було додано нові норми, завдання та показники, пов'язані із: підвищенням життєстійкості та культурою безпеки життєдіяльності; залученням до волонтерської діяльності; адаптацією молоді до ринку праці в умовах війни та післявоєнний період [122]. Слід зазначити, що у 2023-му році також зберіглась тенденція поступового доповнення нормативної бази підзаконного рівня новими нормами, відповідно до концепції, окресленої у Законі України «Про основні засади молодіжної політики». Зокрема, 28 лютого 2023 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено Положення про Український молодіжний фонд [100]. Окремо Міністерством молоді та спорту України було затверджено професійний стандарт «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)» [129]. Отже, можна дійти висновків, що молодіжна політика в Україні продовжує свій розвиток, а весь період її еволюції з часів здобуття незалежності можна розділити на такі етапи:

На першому, **генезаційному етапі** (серпень 1991 – серпень 1996 рр.) відбувається зародження вітчизняної молодіжної політики. У цей період створюється первинна нормативно-правова основа для регулювання, на той

момент, державної молодіжної політики. Основний акцент робиться на задоволенні матеріальних, освітніх, культурних та соціальних потреб молоді, однак ефективні механізми для її залучення у самі процеси розробки і реалізації державної молодіжної політики відсутні.

На другому, **об'єктивованому етапі** (вересень 1996 – листопад 2010 рр.) спостерігається усталення тогочасного сприйняття ролі і місця державної молодіжної політики як складової сімейної, дитячої та соціальної політик. Незважаючи на наявність окремих положень про важливість залучення молоді до процесів ухвалення суспільно-важливих рішень, де факто молодь залишається об'єктом державної політики.

Третій, **змішаний етап** (грудень 2010 – червень 2014 рр.), охарактеризувався частковим розвитком державної молодіжної політики. У цей період спостерігається поєднання норм, важливих для розвитку молодіжної політики, з нормами декларативного характеру. Поступово відбувалося структурне відмежування молодіжної від інших сфер державної політики. Однак на цей час на інституційному рівні продовжувала спостерігатись структурна незрілість та брак державних механізмів для залучення молоді у процеси прийняття суспільно-важливих рішень.

Наступний, **прогресивний етап** (липень 2014 – 23-тє лютого 2022 рр.), відзначився активізацією публічних дискусій щодо вдосконалення і переосмислення існуючих державних підходів до взаємодії з молоддю. Зазначені дискусії супроводжувались поступовим формуванням і становленням нового концептуального бачення молодіжної політики, що відображалось у вигляді ухвалення нових нормативних актів та інституційних умов, орієнтованих на забезпечення її розвитку.

Актуальний, **турбулентний етап** (24-тє лютого 2022 р. – наш час) характеризується спробами адаптувати молодіжну політику сьогодення до реалій військового часу. Низка положень набувають змін, зокрема, включаються норми щодо підтримки соціально-вразливої молоді, яка постраждала від війни. З моменту повномасштабного вторгнення призупиняється діяльність багатьох молодіжних

рад, а держава концентрує пріоритетну увагу на військовій та соціальній сферах. Наприклад, до II кварталу 2023 року спостерігається фактичне замороження державного фінансування молодіжних заходів. Разом з тим, на стратегічному рівні молодіжна політика продовжує свій розвиток відповідно до вже сформованої концепції. Так, у червні 2023 р. офіційної реєстрації набуває державна установа «Український молодіжний фонд». Того ж місяця відроджується проведення молодіжних заходів загальнодержавного рівня, організованих за кошти платників податків, міжнародних донорських організацій та соціально-відповідального бізнесу. Відновлюється програма «Молодіжний працівник». Триває підготовка до формування молодіжної ради при Кабінеті Міністрів України. Разом з тим, слід зазначити, що особливості подальшого розвитку молодіжної політики України залежать не тільки від політичної волі керівництва держави, а й безпекової ситуації в країні. Окремого питання набуває рівень імплементації запланованих результатів на рівні громад, особливо тих, які знаходяться на прифронтових територіях. Постає й проблема нестачі спеціалізованої інфраструктури для роботи з молоддю [65].

Отже, процес еволюції молодіжної політики в Україні можна розділити на п'ять етапів, кожен з яких характеризується власними, притаманними йому особливостями. На нашу думку, саме врахування деталей перебігу такої еволюції дозволяє наочно прослідкувати еволюційність між різними фазами розвитку та формуванням сучасного концептуального бачення молодіжної політики, підтриманого державою [65]. Зі свого боку, врахування характерних рис нинішнього етапу розвитку молодіжної політики дозволить нам подивитись крізь призму актуальних соціально-політичних умов на функціональність сучасних політичних інститутів, які здійснюють вплив на публічну політичну участь молоді.

2.2. Особливості функціонування недержавних політичних інститутів щодо забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді

Досліджуючи феномен впливу на рівень політичної участі молоді, постає питання, які політичні інститути є основоположними у контексті взаємовпливу на рівень публічної політичної участі молодих громадян. Окремо важливо розглянути,

як побудовано взаємозв'язок між молодіжною політикою та політичними інститутами, які відіграють первинну роль у її розробці, коригуванні та реалізації, одночасно спираючись на цілий комплекс умов, що охоплюють як політичні та економічні, так і соціальні чинники.

На підставі здійснення оцінки процесу інституціоналізації молодіжної політики, висвітленої у розділі 2.1., ми можемо побачити, що молодіжна політика певною мірою регламентує особливості функціонування політичних інститутів, включених у сферу молодіжної політики. Так, наприклад, чинними нормативними та нормативно-правовими актами не тільки окреслено особливості формування та функціонування молодіжних рад різних рівнів, а й декларується необхідність створення та підтримки функціональності цілої системи молодіжних консультативно-дорадчих органів, яка матиме прояв на місцевому, регіональному і загальнодержавному рівнях [138; 132]. Іншим прикладом є молодіжні центри, діяльність яких так само спирається на нормативну основу [138; 123] та щодо яких держава намагається створити хоча б мінімальні умови для підтримки. Так само, на нашу думку, молодіжна політика впливає і на політичні інститути, які можуть існувати й поза межами молодіжної політики. Зокрема, саме нормативні акти у сфері молодіжної політики визначають можливості для інститутів громадянського суспільства, до яких входять громадські об'єднання та благодійні організації, артикулювати своє бачення та інтереси, у тому числі, визначаючи алгоритм їх представництва у молодіжних консультативно-дорадчих органах. І навпаки, інститути громадянського суспільства, наряду з іншими інститутами, здатні впливати на трансформацію молодіжної політики. Відповідно, вироблення і реалізація молодіжної політики передбачає процес постійної взаємодії, за якої, інститути, включені у сферу молодіжної політики, одночасно можуть виступати і суб'єктом, і об'єктом впливу. Тоді постає питання, як функціонують ці інститути? І як їх функціонування (або нефункціонування) може впливати на публічну політичну участь молоді?

Першим політичним інститутом, який варто розглянути, є інститут молодіжних рад. Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної

політики», молодіжна рада – це *«консультативно-дорадчий орган, що може утворюватися при Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях»* [138]. При цьому в основу функціонування молодіжних рад закладено необхідність виконання комплексу завдань, до яких, відповідно до закону, належать:

- 1) сприяння реалізації права молоді на участь у формуванні та реалізації молодіжної політики;
- 2) ініціювання проведення консультацій з молоддю;
- 3) надання пропозицій, висновків та рекомендацій щодо питань формування та реалізації молодіжної політики, обов'язкових до розгляду органом, при якому утворено молодіжну раду;
- 4) розробка, спільно з іншими суб'єктами молодіжної роботи, пропозицій щодо пріоритетів молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях;
- 5) здійснення моніторингу і оцінки ефективності реалізації молодіжної політики на відповідному рівні;
- 6) здійснення представництва у процесах розробки проектів нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію молодіжної політики;
- 7) вивчення стану виконання законів України, інших нормативно-правових актів, що стосуються молоді, на регіональному та місцевому рівнях;
- 8) здійснення громадських експертиз фінансування заходів молодіжної політики [132].

Алгоритм формування молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів регулюється типовими положеннями, які ще більше конкретизують функції відповідних молодіжних рад. Водночас процес формування нового скликання молодіжної ради місцевого та регіонального рівнів передбачає скликання Установчих зборів, на яких визначається кількісний і персональний склад молодіжної ради та затверджується положення про молодіжну раду, яке надалі вводиться у дію рішенням органу публічної влади, на базі якого було утворено

відповідний молодіжний консультативно-дорадчий орган. Що важливо, положення про молодіжну раду, затверджене Установчими зборами, має не суперечити нормам типового положення про молодіжну раду відповідного рівня, однак може включати додаткові норми, які не суперечать типовому положенню.

Таким чином, нормативними актами національного рівня створено фундамент, на основі якого формується «фасад» кожної окремо взятої молодіжної ради регіонального та місцевого рівня. Водночас практика доводить, що попри те, що відповідно до типових положень, завдання, закладені в основу діяльності молодіжних рад відображають переважно їх консультативно-дорадчу роль, реальна дійсність демонструє, що не завжди органи публічної влади ініціюють процес формування молодіжної ради саме з цією метою. З цим і пов'язана певна поляризація думок щодо ролі молодіжних консультативно-дорадчих органів у молодіжній політиці. Так, з нашого досвіду, у сфері молодіжної роботи існує думка, що молодіжні ради є «івент-агенціями», які створюються для полегшення роботи органів влади, а в окремих випадках – й для політичного піару. На противагу цьому наводяться практики, за яких молодіжні ради дійсно відіграють консультативно-дорадчу роль – зокрема, беруть участь у розробці цільових соціальних програм, засіданнях профільної депутатської комісії, вносять пропозиції, які знаходять підтримку з боку органів влади. Як наслідок, на нашу думку, роль кожної окремої молодіжної ради залежить від комплексу умов, пов'язаних з особливостями її формування, інституційною пам'яттю, особистого лідерства її членів, а також підходом до організації співпраці з боку самого органу влади. Водночас надмірна концентрація виключно над консультативно-дорадчими функціями також, на наш погляд, може негативно впливати на кінцеву спроможності молодіжної ради у сприянні досягненню завдань, поставлених перед молодіжної політикою громади чи регіону. Наприклад, саме молодіжні ради часто є ініціаторами або співорганізаторами масштабних місцевих ініціатив, які було б вкрай складно втілити у життя самотужки організаціями громадянського суспільства. Так само важливою може бути роль молодіжної ради як комунікативного майданчику між різними організаціями, а також ініціатора діалогу для подальшого втілення у життя

напрацювань, підготовлених молодіжною радою, як з боку органів влади, так і громадського сектору. Зрештою, риторичності набуває питання доцільності виконання молодіжною радою експертних функцій, якщо пропоновані висновки та результати не матимуть продовження у площині втілення у життя. Тому, на нашу думку, молодіжна рада має бути не є івент-агентством, а паритетним партнером, який, разом з тим, для ефективного виконання закладених в її основу функцій, має виконувати цілий комплекс завдань, що виходять поза межі виключно консультативно-дорадчих функцій, однак вписуються у перелік завдань, передбачених типовими положеннями.

Важливу роль у розвитку молодіжного руху відіграють молодіжні ради національного рівня. Перш за все слід згадати Раду з молодіжних питань, що є консультативно-дорадчим органом при Президентові України. Серед іншого, вона вносить пропозиції щодо вдосконалення механізмів залучення молоді до безпосередньої участі у громадському житті, прийняття рішень на всіх етапах формування та реалізації молодіжної політики, вирішення питань місцевого значення, розвитку спроможних інститутів громадянського суспільства, що працюють з молоддю. Слід також відзначити її роль у сприянні проведенню інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на ознайомлення молоді з процесами державотворення, діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування [92]. Як ми вже зазначали, забезпечення поінформованості громадян, у тому числі молоді, щодо політичних процесів може слугувати параметром оцінки ступеню публічності існуючих процесів та, без перебільшення, може вважатися необхідною умовою демократизації суспільно-політичного життя.

Іншою молодіжною радою, які функціонує на національному рівні, є Молодіжна рада при Міністерстві зовнішніх справ України. Її було створено вже після повномасштабного вторгнення, у серпні 2022 р. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба охарактеризував її як новий формат залучення молоді до дипломатичного життя країни [103]. У рамках ради було створено п'ять робочих груп: 1) з питань співпраці з ЗДУ, іноземними посольствами та органами влади; 2)

з питань розвитку молодіжної дипломатії та співпраці з міжнародними молодіжними організаціями; 3) з питань культурної та публічної дипломатії; 4) із питань організації заходів та комунікацій; 5) з питань співпраці з молоддю діаспори [70]. Молодіжна рада при МЗС займається, серед іншого, збереженням та популяризацією творчої спадщини українського народу. Так, вона визначила відому співачку Jerry Neil молодіжною Амбасадоркою пісні «Щедрик» [162]. Слід відзначити, що, на думку частини патріотичної громадськості, ця пісня має бути включеною до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства саме як українська пісня, незважаючи на те, що у західному світі вона більш відома як «Carol of the Bells». Молодіжна рада при МЗС активно сприяє відновленню справедливості щодо цієї української мелодії, а також щодо інших культурних надбань, що має зміцнити імідж України у світі.

Також Молодіжна рада при МЗС, разом з Міністерством закордонних справ України, Головою підкомітету Верховної Ради з питань вищої освіти, Експертною радою студентства при голові підкомітету ВР з питань вищої освіти запустили в 2024 р. проєкт «UA – Ukrainian Abroad», спрямований на об'єднання української молоді за кордоном. На думку, Д. Кулеби, це створить нові можливості для молодих людей, які братимуть у ньому участь, зокрема надихатиме їх реалізовувати себе та бути корисними для держави у час повномасштабної війни [168]. Водночас, на нашу думку, актуальність створення таких інтеграційних проєктів зумовлена, серед іншого, тим, що за майже три роки з моменту повномасштабного вторгнення спостерігається певна дезінтеграція українців за кордоном, їх занурення у власні повсякденні проблеми та намагання адаптуватися у країнах перебування, що шкодить (хоча й не завжди) стійкій ідентифікації молодих людей та бажанню допомагати Україні та громадянам, які залишилися на Батьківщині.

Наразі практика доводить, що діяльність Ради з молодіжних питань при Президентіві України та Молодіжної ради при Міністерстві закордонних справ України може стати не єдиним сучасним кейсом функціонування молодіжних рад національного рівня. Це пов'язано з тим, що на момент підготовки даного

дисертаційного дослідження в Україні спостерігається тенденція розширення переліку молодіжних рад національного рівня. Зокрема, триває процес формування молодіжної ради при Міністерстві охорони здоров'я України, Міністерстві економіки, триває підготовка до оголошення набору до молодіжної ради при Міністерстві молоді та спорту України. Це, на нашу думку, може свідчити про покращення інституційних умов для посилення ролі молоді у процесах розробки і реалізації різних напрямів державної політики. При цьому, беручи до уваги, що навіть попри повномасштабне вторгнення ці організації не лише започатковуються, але й активно діють, на нашу думку, можна прогнозувати їх можливий розквіт після завершення правового режиму воєнного стану.

У контексті подальших дослідницьких кроків, вкрай важливо надати відповідь на питання, чи можна вважати молодіжні ради політичним інститутом? Саме тому ми вважаємо за доцільне проаналізувати молодіжні ради з точки зору інституційного підходу. Зокрема, як вже було розглянуто у підрозділі 1.2, сучасний науковий дискурс характеризується наявністю широкого спектру підходів до розуміння сутності поняття інституту, – як у політології, так і в інших соціальних науках. З певною часткою умовності ми вважаємо інститутом комплекс установ і норм, що впорядковують політичні відносини. О. В. Баштанник, застосовуючи методологію нового інституціоналізму, підкреслює доцільність диференціації інститутів. До першої категорії можна віднести інститути як правила гри, а до другої – організації, які функціонують відповідно до цих правил. При цьому індивіди визначаються впливовими учасниками політичних процесів у рамках інституційних обмежень [6, с. 14]. У даному контексті молодіжні ради можна віднести до другого типу інститутів (організації). Що ж до першого типу («правила гри»), то до них належать, імовірно, нормативно-правові акти, що регулюють діяльність молодіжних рад і які неодноразово згадуються у нашому дослідженні.

Вітчизняний дослідник М. Мантасян зазначає, що важливим аспектом інституціоналізації політичної стабільності в умовах демократії слід вважати зумовленість життєдіяльності інститутів політичної системи чинниками зовнішнього середовища. Стандартний перелік демократичних політичних

інститутів, на думку вченого, змінюється та доповнюється різними тимчасовими або синтетичними формами, які виникають у період політичних криз і трансформацій [61, с. 147]. Адаптуючи дану тезу до проблематики молодіжних рад, можна з упевненістю віднести їх саме до синтетичних форм, адже вони, на нашу думку, поєднують ініціативу з боку громадянського суспільства та з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Загальновідомо, що будь-який об'єкт політологічного дослідження повинен мати певні сутнісні характеристики, які уможливають його когнітивне сприйняття. Політичний інститут, на думку, П. Петрова, повинен володіти наступними атрибутами:

- формалізована організаційна структура, на котру покладено виконання певних функцій, що базується на законодавчих засадах;
- модель, тобто нормативна система політичних взаємин, котра змогла б здійснювати ефективну взаємодію суспільства в політичній площині [91, с. 68].

Виокремлення цих атрибутів, на нашу думку, відповідає основним положенням нового інституціоналізму. Так, нормативно-правові акти, якими керуються молодіжні ради у свої діяльності, також можна вважати інститутом.

Політичні інститути також являють собою інструмент, завдяки якому громадянин, група, суспільство в цілому здійснюють представництво чи захист інтересів. Проте П. Петров зауважує, що захист інтересів може здійснюватися лише в рамках, встановлених політичними інститутами, а вихід за ці рамки може призвести до застосування законного покарання [91, с. 68]. Розвиваючи цю тезу, ми можемо погодитися із тим, що молодіжні ради мають функціонувати суворо в рамках, визначених законодавством, на основі якого й розроблені їх статутні документи. Молодіжні ради не можуть перебирати на себе владні повноваження, закликати до незаконних дій чи здійснювати якусь діяльність, яка суперечить нормам права або моралі.

Ще одним аспектом інституційного виміру молодіжних рад є їх участь у політичній соціалізації. Існує багато інтерпретацій політичної соціалізації, втім, ми розуміємо її як набуття індивідом знань щодо політики, усвідомлення свого місця

в ній, отримання певних практичних навичок щодо участі в політичному житті. На нашу думку, вона триває протягом усього життя. Ще в дитинстві людина отримує перші знання щодо того, в якій державі вона живе, яка її історія, хто обіймає керівні державні посади. Пізніше, у старших класах та у процесі подальшого здобуття освіти, молода людина знайомиться із законодавством, яке регулює політичне життя. І саме в цей час дуже важливим є набуття власного досвіду в розробці та прийнятті суспільно важливих рішень, чому сприяють молодіжні ради та молодіжні організації в цілому.

Агентом політичної соціалізації може бути не лише суто політичний суб'єкт, а й суспільні інститути, що не пов'язані з політикою, як-от родина, оточення, медіа, освітні інституції, релігійні організації та ін. Можливості ефективної політичної соціалізації громадянина тісно пов'язані з практичною діяльністю політичних інституцій громадянського суспільства та особливістю політичної системи тієї чи іншої країни, у тому числі нормативно-правовими актами.

На думку Н. Ніколаєнко та Ю. Годована, можна вважати, що ступінь набуття особою, громадянином навичок політичної системи своєї Батьківщини багато в чому залежить від політичного режиму, типу суспільства, рівня розвитку громадянського суспільства, форми держави та державного устрою тощо [77, с. 113]. Інтерпретуючи дані тези у контексті інституційного виміру молодіжних рад, можна констатувати, що молодь може використовувати спеціалізовані інституційні та неінституційні механізми, передбачені сферою молодіжної політики, для відстоювання власних інтересів як у межах суто молодіжної, так й інших напрямів державної політики.

Таким чином, молодіжні ради за всіма сутнісними ознаками можна віднести до політичних інститутів. Вони функціонують одночасно і в рамках політичної системи, і в рамках громадянського суспільства, поєднуючи ці сфери та надаючи їм обом більшої транспарентності. На нашу думку, створення молодіжних рад при дедалі більшій кількості державних органів дозволить подолати їх традиційну «закритість» та вибудувати громадянський діалог на більш демократичних засадах.

Продовжуючи розглядати інституційний вимір забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді, маємо звернути увагу на множину інститутів громадянського суспільства. Існує чимало підходів до інтерпретації цього поняття, але їх співставлення дозволяє говорити про те, що громадянське суспільство можна вважати об'єднанням вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно для забезпечення свободи та ініціативності особистості, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, задоволення інших загальних інтересів [25, с. 20]. Іншими словами, громадянське суспільство існує в рамках певної країни, але поза безпосереднім контролем державної влади. Очевидно, що немає сенсу вести мову про наявність громадянського суспільства в КНДР чи Ірані та інших диктатурах. Але в країнах, які є або прагнуть бути демократичними, громадянське суспільство розвивається, хоча й не без перешкод.

Не існує вичерпного переліку інститутів, які складають громадянське суспільство. Але, на нашу думку, можна віднести до нього сім'ю, недержавну освіту, культуру, громадські об'єднання, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, приватний бізнес, недержавні медіа, благодійні та релігійні організації, а також місцеве самоврядування. Але слід сказати, що в українських реаліях місцеве самоврядування часто «зрощується» з державною владою та залежить від нього, незважаючи на децентралізацію.

Громадські організації – одна з найпоширеніших форм самоорганізації громадян. Слід зазначити, що членами громадської спілки, крім молодіжної та дитячої, можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні особи, які досягли 18 років. У той же час до молодіжної та дитячої організації можна вступати в молодшому віці (законодавство не встановлює чітких рамок), але засновником молодіжної та дитячої організації може бути особа, що досягла 14 років [105]. Таким чином, виходячи з вітчизняного законодавства, ми можемо зробити умовивід, що в усіх можливих організаціях можуть бути представлені молоді люди (14-34 років), якщо інше не передбачене обмеженнями самої організації.

Забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді забезпечується громадськими організаціями (як загальними, так і молодіжними) через низку механізмів, які часто залежать від самої організації, її статутних документів, цілей тощо. Так, за допомогою освітніх програм, практичних тренінгів, формування місцевих ініціатив та інших заходів екологічні громадські організації, наприклад, підвищують рівень екологічної грамотності молоді та мотивують молодих людей до активної участі в збереженні довкілля [76, с. 46]. Часто молодіжні екологічні ініціативи стають приводом для обговорення та реалізації на національному та міжнародному рівнях. Так, кіровоградська організація «Флора» підтримувала роботу координаторів проєкту «Посилення стійкості, безпеки та експертного потенціалу громадських організацій, ініціативних груп та громадських активістів у Кіровоградській та Миколаївських областях» як на експертному, так і на матеріальному рівнях [24]. У Сумській області станом на 2021 р. діяли 11 громадських екологічних організацій, серед яких дитячий незалежний екологічний центр «Романтик», Сумська обласна неурядова молодіжна екологічна організація «Еко», «Шкільні лісництва» при Ворожбянській ЗОШ № 4 та Шкуратівській ЗОШ, Глухівська міська молодіжна громадсько-соціально-еколого-культурна організація «ОЗОН» [51, с. 199]. Тобто, як мінімум 4 з цих організацій були навіть за своїми назвами молодіжними або дитячими.

В умовах повномасштабного вторгнення значну роль в активізації участі молоді в публічній політиці відіграють патріотичні організації, які консолідують молодих людей, небайдужих до долі Батьківщини. Через формування оборонної свідомості і популяризацію військової служби серед громадськості молоді люди отримують унікальний досвід та життєві уроки [20]. Ці організації обмінюються досвідом та передовими досягненнями на різноманітних заходах, як-от на Форумі патріотичних справ «Ми українці», де було запропоновано, у тому числі з боку молоді, низку рекомендацій щодо молодіжної політики. Так, було рекомендовано узагальнити кращі традиції і передовий досвід у діяльності державних органів усіх рівнів, громадських об'єднань із формування патріотизму задля виходу «на нові, проривні й сучасні інноваційні проєкти для підвищення ефективності

функціонування системи патріотичного виховання в країні» [174, с. 51]. Подібні приклади наочно ілюструють зростаючу суб'єктність молоді в публічній політиці, у тому числі тих сферах, які пов'язані з патріотичним вихованням.

З патріотичним вихованням тісно пов'язані волонтерські організації. На жаль, до 2014 р. рівень поінформованості суспільства про них був порівняно низьким. Після анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі волонтерство стало вагомим суспільно-політичним інститутом, і до нього почала активно залучатися молодь. 40% волонтерів – це молодь до 35 років, а з них близько 18% – учні старших класів та здобувачі вищої освіти [38, с. 109]. У багатьох закладах освіти стали традиційними продажі-ярмарки, де учні та студенти реалізують власноруч зроблені вироби для збору коштів на потреби армії та внутрішньо переміщених осіб. Проведені восени 2022 р. дослідження засвідчили: з початку повномасштабного вторгнення росії кожна друга молода людина в Україні почала займатися волонтерством, а кожна третя почала донатити чи допомагати на інформаційному фронті. Волонтерство стало більш масовим, вмотивованим та організованим [72].

На нашу думку, волонтерські організації відіграють значну роль у забезпеченні публічної політичної участі української молоді. Перш за все, вони задовольняють потребу молодих людей у самореалізації, адже після задоволення первинних потреб у громадянина, як правило, виникають потреби у визнанні, належності до групи, самореалізації тощо. Волонтерство дає можливість молодій людині підвищити самооцінку, збільшити соціальний капітал, адже досвід спільної діяльності – це важливий внесок у майбутню кар'єру, в тому числі політичну. Часто волонтери стають відомими, отримують впізнаваність – і вже це уможливлює їх подальшу політичну участь, у тому числі можливості обиратися в органи влади.

Прикладом може слугувати «Українська академія лідерства», яка спрямована, серед іншого, на залучення до волонтерської діяльності молодих людей 16-20 років. Під егідою Академії після початку широкомасштабного вторгнення росії було створено координаційний центр «Сила молоді», який проголосив за мету «надавати допомогу громадянам України, які постраждали від

російської агресії, шляхом сприяння розвитку волонтерства як невід’ємної складової життя свідомого громадянина європейської держави» [55]. Навесні 2024 р. в Україні запустили ініціативу «Шкільний урок волонтерства», покликану надихнути підлітків брати участь у волонтерській діяльності. Передбачалося проведення 45-хвилинних уроків, на яких досвідчені волонтери, активісти та вчителі ознайомили молодих людей із принципами волонтерства та поділяться інструментами, які допоможуть школярам долучитися до волонтерського руху. Ініціаторами проєкту виступили ГО «Українська Волонтерська Служба» та ГО «Рух Олександра Педана «JuniorS» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Міністерства молоді та спорту України та Міністерства освіти і науки [14]. Цю ініціативу можна вважати наочним прикладом кооперації різних інституцій (всеукраїнських урядових та неурядових, а також міжнародних) з метою громадсько-політичної соціалізації молоді. До липня 2024 р. у рамках реалізації проєкту 3700 учителів провели уроки волонтерства для 110 тисяч учнів українських шкіл, про що було повідомлено на конференції «Волонтерство та шкільна освіта: точки дотику», організованій Українською волонтерською службою [166].

Не останню роль у політичній соціалізації молоді відіграють і медіа. Говорячи про інтегрованість сучасних молодих людей у медійний простір, слід сказати, що старші представники сучасної молоді (приблизно 25-34 роки) – це покоління Y (або міленіали). В українських реаліях це перше покоління, яке виросло в умовах незалежної України і не пам’ятає радянських часів. Представники цього покоління (за дуже рідкісними випадками) вже у підлітковому віці володіли певними цифровими технологіями, реєструвалися в соцмережах та створювали (а не лише споживали) медійний контент. Ті ж молоді люди, які народилися після 2000 р. (наразі їм, відповідно, 14-24 років), належать до покоління Z (або зумерів). Це перше по-справжньому цифрове покоління, адже ці молоді люди з дитинства були занурені у різноманітні цифрові технології та звикли до комунікації через соцмережі та месенджери. Сучасна молодь широко використовує Facebook, Instagram, TikTok, Telegram, X, Youtube та інші ресурси задля поширення своєї політичної позиції, пошуку однодумців, координації своїх зусиль.

Молодь віддає перевагу отриманню політичної інформації із соціальних мереж, оскільки вона є більш доступною, актуальною та забезпечує можливості для політичних дискусій завдяки перегляду думок інших людей [171, с. 256]. Але не варто забувати, що соціальні мережі містять дуже багато недостовірної, маніпулятивної інформації, поширюють міфи, міські легенди, конспірологію та відверту дезінформацію, яка часто використовується для перешкоджання згуртованості громадян, у тому числі й молоді. Тому ми вкотре наголошуємо на тому, що для успішної публічної політичної участі молодим людям слід розвивати критичне мислення.

Участь молоді забезпечують також релігійні організації. Безперечно, Україна є країною світською, але традиційно релігійні спільноти відігравали важливу роль у громадсько-політичному житті. На сьогодні в Україні найбільшу кількість вірян об'єднують Православна Церква України, Українська Греко-Католицька Церква, Католицька церква. Українська Православна Церква також існує, але у сучасному політичному та правовому дискурсі точаться дискусії щодо її виведення за межі правового поля (незважаючи на її відокремлення від Московського патріархату). Також в Україні присутня значна кількість мусульман та юдеїв. Релігійні організації дають можливість молоді знаходити однодумців зі своєї релігійної спільноти, при цьому займаючись суспільно корисною працею. Ще у 2019 р. з благословення митрополита ПЦУ Епіфанія відбувся Всеукраїнський з'їзд православної молоді [21]. Існує Синодальний молодіжний відділ Української Православної Церкви, який, серед іншого, проводить конференції та інші заходи для інтеграції молоді, у тому числі тих, кому потрібна допомога. Досить активно проводить роботу з молоддю Львівська єпархія УПЦ [73]. Також в Україні існує організація «Православні скаути України», яка ще у 2014 р. підтримувала бійців АТО та дітей, позбавлених батьківської опіки [101]. Під егідою УГКЦ було створено організацію «Українська молодь — Христові», яка проводить духовні бесіди, спільні літургії, з'їзди, табори, творчі вечори та інші заходи [170]. Католицька Церква у 2022 р. відкрила на Львівщині Інтеграційний центр для дітей та молоді імені Івана Павла II, у якому реалізуються ідеї «освіти через працю» та

докладаються зусилля щодо виховання патріотичних цінностей української молоді [37].

Ісламські духовні організації також приділяють увагу роботі з молоддю: так, існує Всеукраїнська асоціація «Альраїд», яка приділяє увагу духовному та світському вихованню молоді, проводячи курси, тренінги та інші заходи [11]. Одним з лідерів у роботі з молоддю серед юдейських організацій є фонд «Шіурей Тора Любавіч», яка втілила в життя близько низку масштабних проєктів, що працюють на постійній основі. Серед них – всеукраїнська мережа єврейських молодіжних клубів, спеціальний онлайн проєкт для підлітків та найкращі єврейські табори в Україні [34].

Втім, маємо зазначити, що молодіжна робота під егідою релігійних організацій в Україні перебуває на етапі становлення та зіштовхується з низкою викликів. Один з них – порівняно незначна участь молоді в релігійному житті, що, на нашу думку, пов'язано як з попередніми десятиліттями атеїзму в умовах СРСР, так і переважанням поширення серед молоді цінностей сучасного постмодерного суспільства над традиційними цінностями. Але, безперечно, право громадян України на свободу віросповідання уможливорює свідомий вибір молодих людей на користь тієї чи іншої релігії. На даному етапі найважливішим є те, що всі релігійні організації дотримуються як національних, так і загальнолюдських цінностей та сприяють участі молоді в суспільно-політичних процесах.

Нарешті, не можна оминати увагою проблему співпраці з молоддю, яку проводять політичні партії. Цей вид молодіжної роботи, на відміну від попереднього, має на вітчизняних теренах давні традиції, оскільки за умов тоталітарного режиму дітей залучали до суспільно-політичного життя фактично з першого класу школи. Організації жовтенят, піонерів та комсомольців об'єднували переважну частину дітей та молоді відповідного віку, причому всі молодіжні ініціативи йшли «згори», а не «знизу». Слід зазначити, що аж до заборони в Україні відповідної ідеології та партії українська молодь залучалася до діяльності комсомолу та навіть піонерської організації, що підтримувало прорадянські та проросійські настрої. На нашу думку, це було надзвичайно небезпечним для

національної безпеки, але пострадянська політична еліта не вбачала в цьому нічого шкідливого.

У той же час у 1990-х рр. в українському суспільстві поширювалися ідеї стосовно необхідності залучення української молоді до політичного життя, але не на тоталітарних, а на демократичних засадах. Особливо успішною партією у справі залучення молоді в перші роки незалежності став Народний Рух України, який створив Молодий Народний Рух. Партія «Батьківщина» створила організацію «Батьківщина молода», яка стала одним з ініціаторів законопроекту щодо політичної участі молоді, на чому наголосив народний депутат І. Крулько [45]. Також «Батьківщина молода» організувала роботу «Школи політичного успіху», кращі з випускників якої проходять практику в органах місцевого самоврядування, Верховній Раді України та мають згодом шанси стати кандидатами в депутати різних рівнів [5]. Зі свого боку, політична партія «Європейська солідарність» створила молодіжну організацію «Солідарна молодь», яка допомагає військовим та їх родинам, проводить змагання серед молодих людей та інші соціально важливі заходи. У 2023 р. під час конгресу молодіжної організації Європейської народної партії у Португалії «Солідарна молодь» отримала повноправне членство в організації «Молодь Європейської народної партії». Це надасть право організації голосувати за підтримку резолюцій та рішень, які будуть передаватися в Європарламент [15]. У 2021 р. було створено молодіжну організацію партії «Слуга народу», яка має назву «Зе! Молодіжка». У цілому за 2021 рік організацією було реалізовано понад 650 екологічних, освітніх, соціальних, спортивних, культурних проєктів [41]. Інші політичні партії також створюють молодіжні організації, які присутні в публічному полі нашої країни.

Втім, після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. діяльність політичних партій переживає кризовий період. Це пов'язано з тим, що партійна діяльність спрямована перш за все на участь у виборах та формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування. Але в умовах воєнного стану вибори не проводяться, відповідно, партійна боротьба фактично призупинена, а діяльність усіх свідомих громадян, у тому числі політиків та молодіжних

активістів, спрямована на захист України та наближення перемоги. Відповідно, поновлення повноцінної роботи молодіжних організацій при політичних партіях очікуємо вже після завершення війни.

Отже, молодіжна політика в Україні тісно пов'язана з функціонуванням політичних інститутів, частина з яких є суто молодіжними, наприклад, молодіжні ради, молодіжні організації при релігійних організаціях та політичних партіях. Інші ж організації приділяють особливу увагу залученню молоді до своєї діяльності (волонтерські, екологічні організації, медіа тощо). Усі ці організації в той чи інший спосіб сприяють як індоктринації демократичних цінностей серед молоді, так і залученню молодих людей до прийняття суспільно важливих рішень. На нашу думку, на сьогодні в Україні досягнуто консенсусу щодо необхідності участі молоді у публічній політиці. При цьому мусимо констатувати, що новий етап розвитку молодіжної політики в Україні розпочнеться тільки після завершення війни, що передбачає зміну тенденцій у роботі проаналізованих політичних інститутів.

2.3. Роль державних політичних інститутів у сприянні забезпеченню публічної політичної участі молоді в сучасній Україні

Окрім політичних інститутів недержавного типу, важливо розглянути також і вплив на публічну участь молоді і з боку державних політичних інститутів. Адже не секрет, що держава є ключовим гравцем у політичній системі, в той час як її органи є своєрідним «каркасом», який структурує життя суспільства. Усі нормативно-правові акти, що регулюють, серед іншого, і політичну участь молоді, створюються у рамках державних інститутів. Серед них – парламент, президент, уряд, профільне міністерство та інші інститути. Саме тому у даному підрозділі нашого дослідження ми розглянемо їх роль у сприянні забезпеченню публічної політичної участі молоді в Україні, що надалі дозволить виокремити чинники їх впливу на публічну політичну участь молоді.

Інститут парламентаризму є ключовим для політичної системи країни, особливо в умовах демократії або демократичного транзиту. Верховна Рада

України є єдиним законодавчим органом влади. Можна виокремити декілька напрямів, у яких парламент забезпечує політичну участь молоді. По-перше, це законодавча діяльність. Так, Верховна Рада свого часу розробила і ухвалила Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Закон України «Про основні засади молодіжної політики», Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» та інші. Законодавча база є необхідною для всебічного розвитку молодіжної політики та юридичних гарантій громадсько-політичної участі молоді як групи інтересів у політиці [63].

По-друге, Верховна Рада України виконує просвітницьку функцію щодо молодіжних об'єднань. Яскравим прикладом є створення у 2019-му році Освітнього центру Верховної Ради України, головними завданнями якого є підвищення обізнаності громадян щодо особливостей діяльності законодавчого органу країни, його функцій та роль у системі органів державної влади; підвищення довіри до парламенту серед громадян; запровадження інтерактивної програми візитів до законодавчого органу для здобувачів освіти. Цей центр проводить наступні заходи:

- інтерактивні уроки-зустрічі з народними депутатами України щодо діяльності парламенту;
- виїзні уроки в регіонах України;
- тематичні уроки;
- уроки моделювання засідання комітету Верховної Ради України [137].

За п'ять років, незважаючи на пандемію та повномасштабне вторгнення, Освітній центр провів майже 900 заходів, залучивши понад 300 тисяч учасників [86; 63].

По-третє, парламент надає молоді можливість стажування. Так, в Апараті Верховної Ради України реалізується Програма стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби або на посадах в органах місцевого самоврядування. Учасники Програми залучаються до законопроектної роботи, здійснення аналітичних досліджень та підготовки інформаційно-

довідкових матеріалів, допомагають в організації проведення комітетських і парламентських слухань, круглих столів, інших фахових заходів тощо. Особлива увага приділяється підвищенню рівня професійної компетентності учасників програми стажування. Так, вони відвідують навчально-просвітницькі заходи, направлені на ознайомлення молоді з особливостями законодавчого процесу, знайомляться зі специфікою роботи парламенту та його взаємодії з іншими органами влади, особливостями діяльності народних депутатів України та державної служби тощо. Зустрічі з народними депутатами України, політичними та громадськими діячами, науковцями сприяють політичній соціалізації молоді та розвитку лідерських якостей молодих людей [157; 63].

Соціалізація молоді відбувається й через обрання молодих кандидатів у депутати парламенту. Особливо показовим є IX скликання Верховної Ради (з 2019 р.), яке є наймолодшим за віком депутатів [26]. При цьому до парламенту пройшла велика кількість молодих людей, які раніше не мали політичного досвіду. Отже, це можна розглядати як приклад масової соціальної мобільності у контексті можливостей Верховної Ради України щодо надання молоді можливості участі в політиці [63].

Президент України є главою держави і виступає від її імені. На основі та на виконання Конституції і законів України, він має право видавати укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Слід зазначити, що у контексті публічної політичної участі та молодіжної політики, саме Указом Президента України від 17 січня 2022 року №14/2022 було затверджено положення про Раду з молодіжних питань, про яку йшла мова вище [92]. Національна молодіжна стратегія до 2030 року, яку ми так само детально аналізували, також була затверджена Указом Президента України. [134; 63].

Слід зазначити, що переважна більшість Президенти України публічно декларували важливість молодіжної політики. Зокрема, паном В. Ющенком було підписано Указ № 279/2008 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні», у якому, серед іншого, було постановлено завдання вжити заходів щодо залучення в установленому порядку скаутських організацій

України до розроблення та реалізації спільних із центральними органами виконавчої влади проєктів, пов'язаних із роботою з дітьми [133]. Зазначимо, що цей указ цілком відповідав політиці В. Ющенка щодо відновлення історичної пам'яті та збереження демократичних традицій українського народу, адже організація «Пласт» була однією з перших молодіжних організацій подібного типу у Східній Європі [63].

У липні 2008 р. В. Ющенко підписав Указ від 3 липня 2008 року № 616/2008 «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді». Серед іншого, проведення Року молоді передбачало активізацію роботи із залучення молоді, у тому числі з числа осіб з особливими потребами та обмеженими фізичними можливостями, до участі у громадському та суспільному житті. Також декларувалася підтримка діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій. Важливо відзначити також сприяння соціальній адаптації, зайнятості та розвитку підприємницької діяльності молоді, вдосконаленню її професійної орієнтації відповідно до потреб ринку праці [140; 63].

У 2018 р. Президент України П. Порошенко заснував Фонд з підтримки освітніх та наукових програм для молоді. Глава держави зазначив, що необхідно виховати молодих вчених, які мають, у тому числі, і західний досвід, а також упевненість у собі для участі у фахових дискусіях з академіками наук. Крім цього, ним стверджувалась необхідність надання відповідної грантової підтримки, щоб талановита молодь могла вирушити за кордон, отримати освіту, обмінятися досвідом, повернутися і надалі розвивати науку в Україні. І ця робота, на думку п'ятого Президента України, має бути практично пов'язана із застосуванням у практичних сферах [102; 63].

У проєкті державного бюджету на 2019 р. передбачалося виділення 1 млрд гривень на спеціальний «Фонд Президента України», з якого фінансувались освітні та наукові програми для молоді [10]. Значну роль у забезпеченні молодіжної політики відіграє Офіс Президента України. Так, у травні 2023 р. в Офісі Президента України відбулася презентація проєктів, спрямованих на покращення основних сфер молодіжної політики. Серед проєктів були і ті, що спрямовані на

залучення внутрішньо переміщених молодих людей до процесів ухвалення рішень [12]. Водночас Президент України В. Зеленський неодноразово підкреслював виняткову роль молоді в розбудові держави. При цьому політика глави держави ґрунтується, в тому числі, на усвідомленні того, що нинішня молодь істотно відрізняється від попередніх поколінь. У листопаді 2020 р. президент закликав молодь взяти участь у масштабному всеукраїнському флешмобі UkraineNOW та розповісти про любов до України у відео-форматі [167]. Вже під час повномасштабного вторгнення, у 2023 р., В. Зеленський підписав прийнятий Верховною Радою закон про зниження призовного віку з 27-ми до 25-ти років. Пояснюючи цей багато в чому непопулярний крок, глава держави відзначив, що молоде покоління краще та набагато швидше орієнтується в технологіях [33]. Таким чином, Президент, як гарант Конституції, нагадав молодим людям не лише про їх права, але й про конституційні обов'язки. При цьому слід зазначити, що, відповідно до діючого законодавства, парламент має ширші повноваження щодо проведення молодіжної політики, аніж глава держави [63].

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, що здійснює виконавчу владу як безпосередньо, так і через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади тощо. Слід зазначити, що молодіжна політика не сконцентрована в одному міністерстві; кожне профільне відомство в міру своїх повноважень та завдань займається у тому числі питаннями молоді. Так, Міністерство освіти і науки України спрямовує свою діяльність переважно на молодь, адже не тільки шкільний вік, але й студентський здебільшого припадає на молоді роки, особливо в Україні, де поширена тенденція здобувати першу вищу освіту одразу по закінченню школи [63].

У 2004 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 882, якою визначено порядок стипендіального забезпечення [93]. Із численними змінами ця постанова діє й дотепер. До її розробки долучилося також Міністерство фінансів та інші органи виконавчої влади. Ця постанова в чинній редакції передбачає створення у закладах вищої освіти стипендіальних комісій, до складу яких входять представники органів студентського самоврядування і первинних профспілкових

організацій здобувачів освіти. Участь студентської молоді у політичній активності заохочується, зокрема, іменними винагородами, як-от Премією Кабінету Міністрів за особливі досягнення молоді у розбудові України [63].

Серед інших органів виконавчої влади, які приділяють увагу розвитку молодіжної політики, можна назвати Міністерство оборони України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України тощо. Втім, центральне місце, очевидно, посідає Міністерство молоді та спорту України. Цей орган був уперше створений у 1991 р., але після цього пережив численні реорганізації. У сучасному вигляді, з моменту останньої реорганізації, воно існує з березня 2020 р.

Серед напрямів, у яких міністерство реалізує молодіжну політику, варто виділити працевлаштування молоді. Через низку об'єктивних причин в Україні, як і в багатьох країнах Заходу, молодь часто має проблеми з працевлаштуванням. Молодь традиційно вважається однією з найбільш вразливих категорій населення через низьку резистентність до складних життєвих обставин, менший рівень професіоналізму та схильність до вигорання через відчуження від праці. Традиційно в багатьох країнах світу (навіть розвинених) рівень безробіття молоді є вищим, ніж серед інших вікових категорій населення, а під час криз він зростає ще більше. Це зумовлено як зниженням загальної кількості пропозицій на ринку праці, так і небажанням представників бізнесу наймати молодь, віддаючи перевагу більш досвідченим фахівцям [4].

Відповідно, Міністерство молоді та спорту приділяє значну увагу молодіжному працевлаштуванню та підготовці молодих людей до створення власного бізнесу. Так, у травні 2024 р. відбувся форум «Молодь – основа людського капіталу та відновлення України», який став важливою частиною підготовки до Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2024). Значну увагу на форумі було приділено можливостям співпраці між бізнесом та молодіжною політикою, створенні нових можливостей для працевлаштування молоді та підтримці молодіжних ініціатив [7; 63].

У липні 2024 р. у Львові пройшло навчання для представників молодіжних центрів та молодіжних просторів у рамках проєкту «СТАРТУЙ: соціальне підприємництво в молодіжному центрі». Учасники заходу обговорили специфічні риси та успішні приклади соціального підприємництва в Україні, дослідили його вплив на українську молодь, розробили плани для втілення у життя власних продуктів соціального підприємництва. Окрім того, вони ознайомилися із сучасними маркетинговими методами та підходами вивчення цільової аудиторії, ринку праці та конкурентного середовища, взяли участь у практичних заняттях із розробки бізнес-моделей [148; 63].

Учені, політичні діячі та громадські активісти постійно наголошують на необхідності вивчення зарубіжного (передусім європейського) досвіду молодіжної політики, у тому числі у сфері працевлаштування. Особливо важливим, на нашу думку, є досвід інших постсоціалістичних країн, які спромоглись побудувати ефективні соціальні моделі залучення молоді до економічного життя. Однією з таких країн є Литва, у якій створено комфортні умови для молодіжного бізнесу та роботи. У ході робочого візиту до Вільнюса заступника Міністра молоді та спорту України з питань європейської інтеграції А. Чеснокова у березні 2024 р. було обговорено реалізацію в Україні ініціативи щодо провадження «Молодіжної гарантії» на базі досвіду Литовської Республіки [169; 63].

Втім, у молодіжної політики з питань працевлаштування є «зони росту», тобто сфери, де, на нашу думку, необхідна особлива увага. Вони стосується, передусім, тіньової зайнятості молоді. Не є секретом, що величезна кількість молодих людей працюють без оформлення трудових відносин, порушуючи при цьому законодавство. При цьому неправовою є також поведінка бізнесу, який частіше за все ініціює такий формат трудових відносин. Очевидно, що цією проблемою мають опікуватися й інші міністерства та відомства, у тому числі Міністерство внутрішніх справ України та Державна податкова служба України. Але, на нашу думку, Міністерство молоді та спорту України має відіграти ключову роль у популяризації серед молоді правових, законних форматів трудових відносин.

Можна погодитися з вітчизняною дослідницею Л. Жужою, яка виокремила кілька галузей, що потребують більш пильного ставлення й уваги з боку державних органів (передусім, звичайно, йдеться про уряд і відповідні міністерства):

- жорстка конкуренція на ринку праці фахівців з невеликим досвідом;
- порівняно низький рівень заробітної плати молоді, враховуючи відсутність досвіду та достатнього стажу роботи;
- неофіційне працевлаштування молодих спеціалістів;
- еміграція молодих людей;
- недостатній рівень матеріального заохочення й підтримки молодіжних ініціатив;
- відсутність безкоштовних спеціалізованих центрів розвитку (культурних, наукових, спортивних тощо) для тих молодих людей, які не мають можливості відвідувати платні секції та гуртки;
- житлова проблема;
- проблема безкоштовного навчання [36, с. 44].

Ці проблеми були окреслені дослідницею в 2019 році, однак і зараз вони залишаються актуальними, — особливо через повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України.

Міністерство приділяє значну увагу й консультуванню молодіжних рад та інших молодіжних об'єднань. У червні 2024 р. на Рівненщині пройшов Всеукраїнський тренінг для представників молодіжних консультативно-дорадчих органів, у якому взяли участь 35 осіб. Під час заходу молоді люди отримали знання щодо суті, мети та задач молодіжних консультативно-дорадчих органів. Зокрема, сесії були присвячені темам молодіжної ради, видам та формам участі молоді, адвокації прав молоді та складовим переговорів між молодіжною радою та головою громади. Цей захід також сприяв втіленню політики освітньої безбар'єрності у молодіжній роботі [16; 63].

Політика міністерства включає також програму залучення молоді до відновлення України шляхом реалізації молодіжних обмінів «ВідНОВА:UA». Так,

у липні 2024 р. відбувся восьмий молодіжний обмін у рамках національної програми залучення молоді до відновлення України [17]. Концептуальною основою цієї програми є залучення молоді до відбудови нашої країни шляхом здійснення обмінів, під час яких молоді люди подорожують до інших регіонів, мережуються та спільно проводять час, відновлюючи об'єкти молодіжної інфраструктури. На нашу думку, такі проєкти сприяють початку громадсько-політичної кар'єри молодих людей, спонукають їх до об'єднання в рамках спільних дій та створюють можливості для знайомств та комунікації, що збільшую соціальний капітал усіх причетних [63].

Судячи з численних публікацій, Міністерство молоді та спорту України приділяє також значну увагу створення безбар'єрних просторів для молоді. Це важливо не лише в контексті забезпечення рівних прав і можливостей, а й з метою соціалізації усіх громадян і формування толерантного ставлення до людей, незалежно від їх фізичних і ментальних можливостей. Запобігання ейблізму є одним із пріоритетів молодіжної політики в умовах євроінтеграції. До речі, ейблізм є не єдиним видом дискримінації – усі інші види також неприпустимі. Саме тому успішна реалізація молодіжної політики, на думку Т. Стукан, передбачає, перш за все, рівноправність усіх її учасників, що не допускає надання жодних привілеїв чи встановлення обмежень за ознаками кольору шкіри, раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, мови, місця проживання тощо [161, с. 128; 63].

Серед інших ініціатив Кабінету Міністрів України, слід також виділити те, що уряд щорічно присуджує премії за особливі досягнення молоді у розбудові України розміром 50 тис. гривень. Серед напрямів, за якими присуджується дана нагорода, станом на 2023 р., були правозахисна на політична діяльність, боротьба з корупцією, розвиток місцевого самоврядування та місцевої самоорганізації населення, вирішення питань житлово-комунального господарства; національно-патріотичне виховання громадян, підготовка молоді до захисту незалежності і територіальної цілісності України, розвиток волонтерського руху, сприяння

Збройним Силам та іншим утвореним відповідно до законів військовим формуванням та правоохоронним органам тощо [139]. Таким чином, уряд мотивує молодих громадян України брати участь у політичному та громадському житті, сприяти утвердженню принципів правової держави [63].

Крім того, відзначимо, що Кабінет Міністрів України розробляє проєкт закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України. Відповідно, всі видатки на молодіжну політику на державному рівні розраховуються також урядом. Таким чином, Кабінет Міністрів України відіграє ключову роль у забезпеченні публічної політичної участі молоді в сучасній Україні, при цьому відповідні повноваження не обмежуються профільним міністерством [63].

Ще однією важливою інституцією, яка уможлиблює громадсько-політичну соціалізацію молоді, є Державна установа «Всеукраїнський молодіжний центр». Вона забезпечує, серед іншого, розвиток методів та підходів роботи з молоддю, популяризацію відповідних передових практик, консультації експертів, молодіжні обміни, навчання, участь у різноманітних заходах, волонтерство, навчальні поїздки за кордон тощо. Для забезпечення реалізації переліченого Всеукраїнський молодіжний центр на постійній основі співпрацює з численними стейкхолдерами. Серед них – уряд, Міністерство молоді та спорту України та інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, міжнародні організації, громадські об'єднання та благодійні організації, молодіжні працівники тощо. Окремо слід виділити й заклади вищої освіти як важливий кластер стейкхолдерів. У рамках співпраці з ЗВО Всеукраїнський молодіжний центр допомагає створювати та вдосконалювати навчальні дисципліни, пов'язані з молодіжною спрямованістю, підвищує кваліфікацію працівників, які цікавляться даною проблематикою, залучає працівників вищих навчальних закладів в якості тренерів програм і проєктів, допомагає створювати молодіжні простори в ЗВО, популяризує кращі практики впровадження окремих освітніх програм, створює спільно з ВНЗ програмні продукти тощо [158; 63].

Слід наголосити на певних зрушеннях, які відбуваються у системі освіти, адже тривалий час в Україні приділялася увага соціальній роботі (існують відповідні освітньо-професійні програми), але недооцінювалася молодіжна робота. Нарешті, в 2024 р. в Україні вперше з'явилася нова магістерська програма «Публічне управління та адміністрування молодіжної політики». Вона розпочала свою роботу на базі Луцького національного технічного університету у рамках 281 спеціальності – «Публічне управління та адміністрування». Програму та її наповнення розробляли, серед інших, представники Всеукраїнського молодіжного центру. Очікується, що здобувачі зможуть дізнатися у тому числі про участь молоді та громадянську активність, розвиток демократії, залучення молоді до прийняття рішень [13; 63].

Окрім того, Всеукраїнський молодіжний центр співпрацює із профільним комітетом Верховної Ради України. Так, він надає пропозиції щодо законодавчих ініціатив, вносить пропозиції на засідання комітетів, пропонує парламентські слухання, інформує про поточний стан впровадження державної політики та розвитку молодіжної інфраструктури [158]. Серед заходів центру – Форум «Від ініціативи до дії», який являє собою щорічний міжнародний проєкт, який об'єднує молодіжних працівників та працівниць установ, що працюють з молоддю у різних регіонах України, з метою їх мережування та обговорення актуальних питань сфери молодіжної політики [172]. Інший важливий проєкт – «Соціальна згуртованість через участь молоді», який був створений з метою подолання викликів, пов'язаних із соціальною згуртованістю, національною єдністю та об'єднанням українського суспільства навколо спільної громадянської ідентичності. Проєкт реалізується через підтримку молодих людей у контексті діалогу національної єдності, сприяючи участі та взаємодії молоді з владою на місцевому, регіональному та національному рівнях. У рамках проєкту було видано посібник для тренерів, який, тим не менш, є корисним для молодих людей усіх категорій [155; 63].

У контексті діяльності Всеукраїнського молодіжного центру, дуже важливою є програма «Молодіжний працівник», яка, на нашу думку, є фундаментальною основою для підготовки та підвищення кваліфікації молодіжних працівників. Ця

програма є одним із пріоритетів Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 рр. та у нинішніх реаліях досі є важливим інструментом впровадження європейських підходів у молодіжній роботі. У рамках програми проводяться базові та спеціалізовані тренінги, направлені на всебічний розвиток фахівців, що працюють з молоддю. Також щорічно проводиться Форум молодіжних працівників та працівниць, який слугує майданчиком для обміну досвідом, підтримки ефективних форм співпраці між учасниками [88; 63].

Окремим напрямом діяльності Всеукраїнського молодіжного центру є координація взаємодії з молодіжними центрами на місцевому та регіональному рівнях, а також із молодіжними просторами. Зокрема, через програму «Менеджмент молодіжних центрів та просторів» Всеукраїнський молодіжний центр сприяє розвитку людського капіталу серед представників відповідних установ у різних регіонах України. Крім того, будь-який молодіжний центр або простір може звернутися до Всеукраїнського молодіжного центру із запитом на підтримку в організації спеціалізованих навчань. У рамках державного фінансування центр може забезпечити ресурсну підтримку тренінгів за програмою «Молодіжний працівник» на території області або громади, де існує відповідний запит. Перспективним, на нашу думку, є розвиток новоствореної Інформаційної системи для управління молодіжними центрами, що являє собою інтерактивну мапу. Ця система дозволяє знаходити розташування молодіжних центрів, контакти їхніх представників, а також відслідковувати анонси подій, що вносять до системи зареєстровані центри. Передбачається подальше розширення функціоналу системи, при цьому станом на серпень 2024 р. кількість зареєстрованих у системі молодіжних центрів вже перевищила 150 одиниць [47; 63].

Ще однією установою, покликаною сприяти реалізації молодіжної політики в Україні, є створений у 2023 р. Український молодіжний фонд, діяльність якого спрямована на забезпечення суб'єктів молодіжної роботи необхідними фінансовими, інформаційними, консультаційними ресурсами на основі конкурентної моделі та створення можливостей для молодих людей бути

активними учасниками розвитку України. В умовах повномасштабного вторгнення пріоритетними напрямками діяльності Фонду є:

- залучення молоді до волонтерства для досягнення перемоги та післявоєнного відновлення;
- підвищення рівня компетентностей молоді шляхом неформальної освіти;
- підвищення рівня економічної самостійності молоді [71].

Партнерами Фонду є Фонд «Східна Європа», USAID, UNICEF, UNDP Ukraine, Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) та багато інших міжнародних донорських організацій. На нашу думку, це свідчить про високий ступінь довіри до Фонду та його діяльності [90].

У своїй діяльності Український молодіжний фонд фокусується на наступних проблемах:

- низький рівень поінформованості молодих людей про переваги набуття досвіду волонтерства;
- незадовільна інституційна спроможність волонтерських ініціатив, а також брак доступу до ресурсів на програми залучення волонтерів, страхування волонтерської діяльності тощо;
- низький рівень залученості представників вразливих груп молоді, зокрема людей з інвалідністю;
- вигорання серед волонтерів та відсутності ресурсів на програми відновлення для волонтерів [159, с. 13].

Виходячи з цього, фонд поставив амбітну ціль: посприяти високому (15%) рівню залученості молоді до волонтерських ініціатив, з пріоритетами у наближенні перемоги та відновлення України [159, с. 13].

Важливу роль у молодіжній політиці відіграють також місцеві державні адміністрації, у складі яких функціонують відповідні структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію молодіжної політики на місцях. Наприклад, у Вінницькій обласній військовій адміністрації існує департамент соціальної та молодіжної політики, який, серед іншого, забезпечує роботу координаційної ради

з питань національно-патріотичного виховання. Так, на Вінничині у 2021 р. було проведено обласний форум національно-патріотичного спрямування, основною ідеєю якого є об'єднання військового, історичного, спортивного спрямування з основними навиками безпеки життєдіяльності [40].

Сумською обласною адміністрацією ще протягом 2011-2015 рр. було налагоджено взаємодію з низкою молодіжних громадських організацій (клуб рятувальників «Барс», «Студреспубліка», «Смайл», «Мужність», «Альтернатива», «Студентське братство Сумщини», «ФАН-зона КВН» тощо) [74, с. 146]. Вже у 2023 р., під час повномасштабного вторгнення, Управління молоді та спорту Київської обласної військової адміністрації спільно з Київським обласним молодіжним центром і Всеукраїнським молодіжним центром за підтримки Університету Григорія Сковороди в Переяславі продовжило реалізацію навчальної програми «Молодіжний працівник», про яку йшлося вище [75]. У квітні 2024 р. Дніпропетровська ОВА за підтримки партнерів провела освітній форум «Майбутнє України створюємо сьогодні!», присвячений інноваціям у системі освіти, професіям, які треба відроджувати, окремим аспектам впливу бізнесу на створення освітніх програм тощо [60].

У Хмельницькій області обласна військова адміністрація реалізує у 2022-2025 рр. обласну цільову соціальну програму «Молодь Хмельниччини», контроль за якою здійснює управління молоді, фізичної культури і спорту ОВА. Ми вважаємо, що на прикладі очікуваних результатів цієї соціальної програми можна продемонструвати можливості обласних військових адміністрацій у сприянні забезпеченню соціально-політичної суб'єктності молоді. Отже, серед іншого, згідно з позицією Хмельницької ОВА, виконання програми дасть змогу:

- створити належні умови для забезпечення ключової ролі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики держави;
- залучити представників молоді до прийняття рішень, які чинять вплив на їхнє життя;
- активізувати громадянський молодіжний рух у регіоні, залучати громадські організації до вирішення нагальних проблем у молодіжному середовищі;

- збільшити кількість професіоналів та молодіжних лідерів, які успішно пройшли навчання за навчальною програмою «Молодіжний працівник», вдосконалити системну молодіжну роботу в територіальних громадах регіону;

- підвищити рівень поінформованості молодих людей щодо сучасних професій та сприяти в усвідомленому виборі майбутньої спеціальності;

- проводити інформаційне супроводження державної молодіжної політики, інформування молодих людей про можливості, наявні та потенційні інструменти участі в суспільно-політичному житті;

- збільшити кількість молодих людей, які беруть активну участь у роботі органів учнівського та студентського самоврядування, підвищити ефективність функціонування цих органів;

- провести роботу з підвищення правової свідомості молоді, знизити рівень правопорушень, зменшити прояви девіантної поведінки, соціалізувати окремі групи молоді;

- популяризувати серед молодих людей інтелектуальне дозвілля, стимулювати молодь до естетичного розвитку, самоосвіти, саморозвитку;

- створити умови для підвищення компетентностей молодіжних лідерів, підвищення якості та ефективності реалізації молодіжних заходів;

- популяризувати ідеї волонтерства, підвищити рівень участі молодих людей у суспільному житті громади, створити умови для набуття ними практичного досвіду [84].

Отже, військові державні адміністрації здійснюють широкий спектр повноважень щодо забезпечення молодіжної політики. При цьому значну кількість функцій вони виконують разом з іншими інституціями, що було продемонстровано на конкретних прикладах.

Таким чином, державні політичні інститути чинять вагомий вплив на забезпечення публічної політичної участі молоді в сучасній Україні. Кожен із цих інститутів забезпечує потреби молоді у межах своїх повноважень. Так, парламент видає закони та організовує стажування, президент видає укази, уряд і міністерства

розробляють бюджет та створюють органи, покликані забезпечувати реалізацію вітчизняної молодіжної політики. Фахівці Всеукраїнського молодіжного центру здійснюють прикладну допомогу, реалізують комплексі програми для навчання молоді та молодіжних працівників, надають фахову підтримку молодіжним центрам місцевого і регіонального рівнів. При цьому, які ми відзначили, деякі проєкти і завдання одразу покладені на декілька державних інституцій. Це, своєю чергою, дозволяє розподіляти задачі та системно підходити до вирішення існуючих проблем, шляхом взаємного доповнення виконання різних завдань на основі особливостей функціонального навантаження кожної окремої державної установи, що опікується питаннями вітчизняної молодіжної політики.

Висновки до розділу 2

Таким чином, процес інституціоналізації вітчизняної молодіжної політики можна розподілити на декілька етапів, які відображають різні стадії розвитку молодіжної політики в Україні. Водночас кожен з етапів по-різному впливав на публічну політичну участь молоді, виходячи із концептуальної основи та домінуючих підходів до вироблення вітчизняної молодіжної політики. Так, на першому, генезаційному етапі (серпень 1991 – серпень 1996 рр.), відбувається процес становлення нормативно-правової бази та інституційної основи молодіжної політики, за якого акцент робиться переважно на задоволенні матеріальних, освітніх, культурних та соціальних потреб молоді. Проте норми щодо необхідності забезпечення участі молоді у процесах розробки і реалізації молодіжної політики носять декларативний характер, оскільки не передбачають наявності дієвих механізмів та інфраструктури для відповідного залучення молоді.

Другий, об'єктивований етап (вересень 1996 – листопад 2010 рр.), характеризується усталенням підходу до сприйняття молодіжної як частини сімейної, дитячої та соціальної політик. Це, своєю чергою, не передбачало набуття молоддю ролі повноцінного суб'єкта молодіжної політики, передусім, через відсутність чіткого відмежування даного напрямку державної політики. Разом з тим, певні трансформації почали відбуватись під час наступного, змішаного етапу

(грудень 2010 – червень 2014 рр.), за якого відбулось поступове відмежування молодіжної від інших сфер державної політики. І хоча на той момент часу на інституційному рівні продовжувала спостерігатись структурна незрілість та брак державних механізмів для залучення молоді у процеси прийняття суспільно-важливих рішень, вітчизняна молодіжна політика отримала шанс стати окремим повноцінним напрямом державної політики, що позитивно вплинуло на її розвиток.

Найбільший розквіт молодіжної політики в Україні припав на період з липня 2014-го по 23-тє лютого 2022-го рр. (прогресивний етап), за якого було ухвалено низку нормативних актів у даній сфері. Так, у цей період було створено фундаментальну основу сучасної вітчизняної молодіжної політики, а також умови для її повноцінного розвитку. Зокрема, у частині публічної політичної участі молоді, активного поширення набувають практики формування молодіжних консультативно-дорадчих органів, залучення інститутів громадянського суспільства до розробки, вдосконалення, коригування і реалізації молодіжної політики, розвиток системи молодіжних центрів і просторів, а також активний розвиток програм, направлених на підвищення спроможності молоді брати участь в ухваленні суспільно-важливих рішень. Активної імплементації у молодіжній політиці набувають підходи Ради Європи, що знаходить своє відображення на нормативному та інституційному рівнях.

Початок повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію України призвів до початку нового, турбулентного етапу (24-тє лютого 2022 р. – наш час), який характеризується необхідністю внесення комплексу адаптивних змін до молодіжної політики сучасності. Низка положень набувають змін, зокрема, включаються норми щодо підтримки соціально-вразливої молоді, яка постраждала від війни. Актуальним питанням стає адаптація молодіжної інфраструктури до роботи з молоддю – як у матеріальному, так і професійному вимірі. На інституційному рівні спостерігається частковий регрес, пов'язаний зі зменшенням обсягів фінансування молодіжної політики, скороченням державного апарату, а також замороженням діяльності низки молодіжних центрів, рад і просторів. Разом з тим, на рівні центральних органів державної влади

продовжується намагання забезпечити розвиток вітчизняної молодіжної політики, шляхом поєднання змін адаптивного характеру з реформами, запланованими відповідно до сформованої раніше концепції вітчизняної молодіжної політики. Це, своєю чергою, передбачає як низку перспектив, так і цілий комплекс проблем, які потребують вирішення.

Як було виявлено, публічна політична участь молоді безпосередньо пов'язана із функціональністю широкого спектру політичних інститутів, як державного так і недержавного типів. Так, недержавні політичні інститути здатні виступати агентами вторинної соціалізації, сприяючи формуванню відповідних ставлень, навичок, вмінь та знань, а також набуттю досвіду участі у суспільно-важливих процесах. Зокрема, забезпеченню публічної політичної участі вітчизняної молоді сприяє діяльність громадських об'єднань та благодійних організацій, які є невід'ємною частиною громадянського суспільства. Серед них – екологічні, патріотичні, волонтерські організації тощо. На конкретних прикладах ми довели успішність роботи цих структур не лише у досягненні їх прямих цілей (збір коштів чи то захист природи), а й у залученні молоді до публічної політичної участі. Важливо підкреслити, що релігійні організації також впливають на соціалізацію молоді, даючи можливість знаходити однодумців зі своєї релігійної спільноти, при цьому займаючись суспільно корисною діяльністю. Втім, молодіжна робота під егідою релігійних організацій в Україні перебуває на етапі становлення та зіштовхується з низкою викликів. З суттєвим проблемним полем зіштовхуються і молодіжні організації при більшості політичних партій, оскільки партійна діяльність спрямована перш за все на участь у виборах, які в умовах правового режиму воєнного стану не проводяться. Відповідно, більш істотну роль у контексті координації політичної активності молоді займають громадські та благодійні організації, концентруючись над вирішенням питань, пов'язаних зі статутними напрямками власної діяльності.

У ході дослідження впливу недержавних політичних інститутів на публічну політичну участь молоді, нами було порушено питання: чи можна вважати молодіжні ради політичним інститутом? Використавши евристичний потенціал

інституційного підходу, ми дійшли висновків, що молодіжні ради володіють відповідними ознаками. Серед іншого, вони являють собою формалізовані структури, на які покладено виконання певних функцій, що базуються на законодавчих засадах. Також їх діяльність базується на визначених алгоритмах, які сумарно сприяють як подальшому процесу соціалізації, так і публічній політичній участі вітчизняної молоді.

Фундаментальна роль державних політичних інститутів у сприянні забезпеченню публічної політичної участі молоді в сучасній Україні детермінована тим, що держава є ключовим гравцем у політичній системі, в той час як її органи багато в чому структурують життя суспільства. Так, Верховна Рада України одночасно забезпечує як законодавчу роботу у сфері молодіжної політики, так реалізацію безпосередніх програм, направлених на сприяння особистісному розвитку молоді. Не менш суттєвою є роль Президента та Кабінету Міністрів України, які не тільки опікуються питаннями реалізації, а й безпосереднього створення умов для вдосконалення і формування молодіжної політики на найближчі роки. При цьому діяльність уряду не зводиться виключно до одного міністерства, хоча Міністерство молоді та спорту України відіграє безпосереднє лідерство у питаннях розвитку вітчизняної молодіжної політики.

Серед державних інституцій, певну роль у сприянні забезпеченню публічної політичної участі молоді також посідають Державна установа «Всеукраїнський молодіжний центр» та Український молодіжний фонд. Зокрема, перший забезпечує, серед іншого, розвиток методів та підходів роботи з молоддю, популяризацію відповідних передових практик, консультації експертів, молодіжні обміни, навчання, проведення різноманітних заходів, а також здійснення адвокації розвитку молодіжної інфраструктури на території усієї України. Важливу роль для забезпечення розвитку і функціонування системи роботи з молоддю посідають програми «Молодіжний працівник» та «Менеджмент молодіжних центрів та просторів», які адмініструються Всеукраїнським молодіжним центром. Водночас Український молодіжний фонд є відносно молодою інституцією, в основу діяльності якої закладено виконання комплексу напрямів і показників, у тому числі

шляхом надання безпосередньої підтримки для реалізації молодіжних ініціатив. Однак питання остаточного налагодження його успішної роботи та запуску процесу систематичного надання бюджетних грантів на потреби молоді стикається із суттєвою проблематикою, чому буде приділена увага у наступному підрозділі нашого дослідження.

Таким чином, молодіжна політика багато в чому детермінована політико-інституційним дизайном нашої країни, який, своєю чергою, безпосередньо впливає на спроможність політичних інститутів сприяти забезпеченню публічної політичної участі вітчизняної молоді. Це, своєю чергою, обґрунтовує доцільність виокремлення та дослідження відповідних інституційних чинників, які впливають на функціональність державних і недержавних політичних інститутів у частині їх спроможності сприяти публічній політичній участі вітчизняної молоді. Цьому завданню і присвячено наступний розділ даного дисертаційного дослідження, який має на меті не тільки виявити такі чинники, здійснити їх класифікацію та виокремити існуючі проблеми, а й розробити комплекс пропозицій, направлених на вдосконалення молодіжної політики в сучасній Україні.

РОЗДІЛ 3. ЧИННИКИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА ПУБЛІЧНУ ПОЛІТИЧНУ УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНО-ПЕРСПЕКТИВНИЙ ВИМІР

3.1. Критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді

Як було розглянуто у попередніх підрозділах дослідження, публічній політичній участі молоді може сприяти цілий комплекс політичних інститутів, – як державних, так і інститутів громадянського суспільства. Зокрема, державні політичні інститути, як виконавчої, так і законодавчої влади, спеціалізуються на створенні та реалізації умов для функціонування державних механізмів, направлених на сприяння забезпеченню публічної політичної участі молоді. Крім цього, держава відіграє суттєву роль у підтримці цілого комплексу проєктів та програм, направлених на підвищення рівня обізнаності молоді щодо можливостей брати участь у вирішенні проблем локального, регіонального та загальнодержавного характеру, участі у важливих суспільно-політичних процесах, а також представлення власних позицій з метою досягнення поставлених цілей. Така «просвітницька» діяльність передбачає й формування відповідних навичок і ставлень, які надалі набувають прояву у подальшій політичній та громадській діяльності молодих громадян.

Поряд із державними інститутами, не менш важливим є внесок інститутів громадянського суспільства у сприянні для створення умов для публічної політичної участі молоді. На додачу до просвітницької діяльності, яка, на нашому досвіді, на загальнодержавному та регіональному рівнях часто здійснюється у партнерстві з державою, інститути громадянського суспільства беруть участь у процесах розробки подальших кроків та вдосконалення самої молодіжної політики. Зокрема, громадські об'єднання та благодійні організації, чия експертність набула відповідного рівня, можуть брати участь у розробці проєктів цільових соціальних програм, бути ініціаторами внесення змін до чинних нормативних актів, здійснювати адвокаційну діяльність. Водночас на рівні безпосередньої взаємодії з молоддю, ІГС надають досвід волонтерства, громадської діяльності, участі в

організації різних проєктних ініціатив, тим самим сприяючи як фактичній самореалізації молоді (завдяки збільшенню обсягу контактів, у молодих людей збільшується шанс знайти вже оплачувану посаду), так і формуванню корисних навичок і знань, завдяки набуттю відповідного досвіду. Зрештою, неурядові організації сприяють й розвитку політичної культури та підвищенню рівня обізнаності молоді щодо їх прав та можливостей для їх реалізації, що так само має позитивний вплив на рівень та якість публічної політичної участі молодих громадян.

Отже, політичні інститути державного та недержавного типів виконують цілий комплекс функцій, направлених на сприяння публічній політичній участі молоді. Водночас така поліфункціональність яскраво відображає наявність широкого спектру чинників, які впливають на їх спроможність функціонувати стало та ефективно. Відповідно, на підставі результатів попередніх розділів дослідження, пропонуємо виокремити інституційні чинники, які сприяють та, навпаки, можуть впливати негативно на публічну політичну участь молоді.

Першим таким чинником, на нашу думку, є **інституційна структура та людський потенціал** відповідного політичного інституту. Зокрема, політичні інститути, які або прямо спеціалізуються на молодіжні політиці, або у своїй структурі мають профільні відділи, що сконцентровані саме на питаннях роботи з молоддю, здатні більш ефективно дослуховуватись до потреб та пропозицій молоді. Крім цього, такі відділи з більшою долею ймовірності здатні виступати партнерами молодіжних ініціатив, пропонованих як з боку інших організацій, так і окремих молодих людей. Однак, разом з тим, на функціональність таких відділів значно впливає кількість та рівень професійності осіб, включених у його структуру. Якщо казати про органи публічної влади, не секрет, що часто органи державної влади та місцевого самоврядування, окрім недофінансування, відчують нестачу кадрів, що прямо впливає на їх функціональність. З цього може випливати ситуація, за якої певний орган влади може бути зацікавленим у реалізації спільної ініціативи з молодіжною ініціативною групою або інститутом громадянського суспільства, однак не мати повної спроможності реалізувати навіть свою частину зобов'язань

для її втілення у життя. До прикладу, на нашому досвіді положення про організацію заходу, кошторис, а також супровідні документи для включення молодіжної ініціативи у календарний план частіше розробляються саме ініціатором проєкту, а не відповідним структурним підрозділом органу публічної влади. Більше того, не поодинокими є випадки, коли навіть «глибинна» документація розробляється саме ззовні. Найбільш яскравим прикладом у нашій діяльності, є ситуація, за якої громадська організація розробляла повний пакет тендерної документації для здійснення процедури публічних закупівель – відповідний орган публічної влади не мав і не має достатньої кількості працівників, щоб забезпечити це самотужки. Тому організація і була поставлена перед вибором: або усі документи розробляються з її боку, або проєкт не буде втілено у життя.

Схожа ситуація з дефіцитом кадрів спостерігається і в інститутах громадянського суспільства. Через те що найбільш поширеним методом фінансування ІГС є залучення грантів, їх фінансова спроможність часто є нестабільною. При цьому в Україні бракує грантів інституційної підтримки, направлених на підтримку існування громадських об'єднань. Навпаки, переважна більшість з них – це гранти під проєктну діяльність, які мають різну тривалість (зазвичай до одного року, але переважна більшість з них обмежується набагато коротшим терміном). Через це виникає ситуація, за якої значна частина інститутів громадянського суспільства існують «від гранту до гранту», переживаючи розквіт у моменти наявності достатнього обсягу грантового фінансування, і гальмуючи (та навіть заморожуючи) свою діяльність у період його відсутності. До того ж, часто гранти характеризуються наявністю обмеженого обсягу ставок для фахівців, що передбачає необхідність обирати між представниками організації та звужує фактичну кількість осіб, фінансово вмотивованих витратити повний обсяг свого робочого часу на діяльність організації. Частковим виходом із ситуації може бути залучення волонтерів до виконання хоча б найменших, базових робочих завдань. Однак потрібно розуміти, що залучення волонтерів теж вимагає певних сил та ресурсів. Крім цього, важливо враховувати, що волонтерство базується на особистісній мотивації, яка може змінюватись з часом. Врешті-решт, за відсутності

особистісно цінних мотивуючих елементів, існує шанс, що волонтер почне знижувати свою активність у процесах діяльності організації. Разом з тим, з часом волонтер може отримати оплачувану посаду у структурі організації або у рамках її окремого проекту, здобувши достатньо досвіду та знань для виконання функцій, пов'язаних із новою посадою. Водночас загальна ситуація із кількістю та обсягом кадрів впливає як на організаційну структуру, так і спроможність політичного інституту, у тому числі, втілювати у життя ініціативи, що сприяють публічній політичній участі молодих громадян.

Наступним елементом, який, на наш погляд, теж суттєво впливає на спроможність політичного інституту сприяти публічній політичній участі молоді, є **особливості нормативного регулювання** діючих механізмів, алгоритмів взаємодії, політик та процедур. У підрозділі 2.1. ми переконались, що весь період інституціоналізації молодіжної політики в Україні простежується на рівні нормативних актів, які фіксують чіткі правила, алгоритми та процедури. Відповідно, нормативне регулювання виступає фундаментом у діяльності політичних інститутів, при цьому, як державного, та і недержавного характеру. Водночас іншим чинником, який логічно витікає із зазначеного, є **політична воля**, як здатності до послідовної реалізації визначених цілей з усвідомленням усієї повноти власної відповідальності за свої дії [35]. У контексті дослідження інституційних чинників публічної політичної участі молоді, вона відображає здатність головних дійових осіб і самого політичного інституту ухвалювати та реалізовувати рішення, що ґрунтуються на основі чинних нормативно-правових актів, а також оцінці спектру зовнішніх та внутрішніх умов. При цьому політична воля може бути як логічною, так і нелогічною, «доброю» та «злою», раціональною і нераціональною [35]. Наприклад, у регіонах, де існує конфлікт між обласною владою та місцевим самоврядуванням обласного центру, максимально обґрунтовані ініціативи, які пропонуються до спільної співпраці, можуть бути так і не втілені у життя суто через політичні причини – навіть у ситуаціях, коли від співпраці можуть виграти усі. І, навпаки, політична воля до сприяння у досягненні певних цілей може стати підґрунтям для пошуку можливостей для їх реалізації,

включаючи залучення різних ресурсів. Таким прикладом може бути політична воля керівництва профільного міністерства виступити гарантом в очах міжнародних донорів для залучення фінансування на реалізацію певного масштабного проєкту, в умовах неможливості повністю або частково профінансувати певну ініціативу за кошти платників податків. Подібний алгоритм спрацьовує і на регіональному рівні, коли місцеві державні адміністрації надають листи підтримки інститутам громадянського суспільства для підвищення шансів залучити зовнішнє фінансування, або так само виступають прямим комунікатором між донорськими структурами та потенційним імплементатором проєкту.

Важливим чинником, який, на нашу думку, є вагомим ціннісним компонентом та може впливати і на формування політичної волі зокрема, є **інституційна пам'ять**. Погоджуючись із результатами напрацювань Г. Щедрової, ми визначаємо інституційну пам'ять як здатність системи врядування зберігати накопичену інформацію про минулі політичні практики, включно з оцінкою дій, рішень, їх наслідків, що у вигляді досвіду знаходить продовження у процесі подальшої реалізації політики [178]. Як наслідок, інституційна пам'ять, як певне накопичення досвіду, знань, традицій і ставлень, що зберігаються у межах організації, дозволяє забезпечити спадкоємність політичних процесів та стабільність у прийнятті рішень. Завдяки збереженню та передачі інституційної пам'яті, політичні інститути можуть більш ефективно адаптуватися до змінних умов та викликів, зберігаючи при цьому цінний досвід минулих дій. Водночас позитивний вплив інституційної пам'яті на публічну політичну участь молоді може проявлятися у кількох аспектах. По-перше, інституційна пам'ять забезпечує збереження успішних практик та стратегій залучення молоді до політичних процесів. Це включає історію взаємодій з молодіжними організаціями, реалізації ефективних програм та ініціатив, а також накопичені знання про потреби та інтереси молоді. По-друге, інституційна пам'ять сприяє формуванню стабільних та передбачуваних умов для політичної участі, що дозволяє молоді відчувати себе впевненіше та активно залучатися до політичного життя. Однак інституційна пам'ять може мати і негативний вплив на публічну політичну участь молоді, якщо

вона закріплює неефективні або застарілі практики. Зокрема, якщо в інституційній пам'яті переважає негативний досвід або конфлікти, це може створити бар'єри для формування нових підходів до взаємодії з молоддю. Наприклад, якщо в минулому молодіжні ініціативи не отримували належної підтримки або стикалися з опором з боку політичних інститутів, це може знизити довіру молоді до цих інститутів і зменшити їхню готовність до участі. Іншими словами, домінування ставлень до молоді як об'єкта молодіжної політики, або сприйняття необхідності її залучення до актуальних процесів як декорації, що необхідна для звітності, може навпаки нашкодити публічній політичній участі молоді, створюючи для молодих людей травмуючий досвід, який може стати причиною формування почуття внутрішньої апатії та підтримки стереотипу, що від «звичайних громадян» нічого не залежить. Крім того, на рівні розвитку самих політичних інститутів, інституційна пам'ять, що базується на застарілих уявленнях та підходах, може перешкоджати адаптації політичних інститутів до сучасних викликів та потреб – як самої молоді, так і тих, що постали перед відповідним політичним інститутом. Виходом із такої ситуації ми бачимо послідовне реформування відповідних політичних інститутів, створення системи прозорих КРІ, заміщення кадрів, а також вдосконалення нормативного регулювання. Крайнім варіантом може бути ліквідація або реструктуризація, за якої частина функцій може бути розподілена між або передана більш спроможним структурам, які спираються на зовсім інші принципи та підходи, наявні у структурі їх інституційної пам'яті.

Іншим інституційним чинником, який впливає на публічну політичну участь молоді та знаходить своє відображення одночасно у ціннісному та матеріальному вимірі, є **рівень інклюзивності політичних інститутів**. На нашу думку, справжня рівність у можливостях реалізації права на участь може бути досягнута виключно за наявності умов для політичної участі всіх молодих людей, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу, етнічної приналежності, статі, сексуальної орієнтації чи фізичних можливостей. Це може включати здійснення широкого спектру кроків, починаючи, але не обмежуючись забезпеченням доступності приміщень та інфраструктури для людей з обмеженими можливостями, організації

взаємодій у зручних для різних груп форматах, врахування думок і потреб різних груп індивідів при розробці і реалізації подальших кроків молодіжної політики. Крім цього, політичні інститути можуть розробляти спеціальні ініціативи для залучення молоді з вразливих груп, а також молоді, що проживає у віддалених від центру районах області. До прикладу, актуальною у сучасних умовах є мобільна молодіжна робота, яка полягає у наданні соціальних послуг та проведенні різних молодіжних активностей поза межами молодіжного центру. Завдяки такій формі взаємодії, молодь у громадах, де відсутні молодіжні центри і простори та/або спостерігається більш обмежена спроможність до реалізації різних ініціатив, може отримати цілий спектр соціальних послуг, серед яких, у контексті публічної політичної участі, є й набуття нових знань щодо особливостей функціонування держави та власної ролі у ній. При цьому організація практик функціонування мобільної молодіжної роботи є результатом роботи інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади – отже, крізь неї політичні інститути можуть позитивно впливати на спроможність молоді брати участь у суспільно-політичних процесах, як завдяки створенню умов для набуття нею нових навичок і знань, так і безпосередньо збираючи зворотній зв'язок щодо актуальних потреб та стану молодіжної політики у громаді. З нашого досвіду, варто зазначити, що інклюзивність також сприяє розвитку соціальної згуртованості та зменшенню нерівності. Коли молоді люди бачать, що їхні голоси враховуються, і вони мають реальний вплив на політичні рішення, це підвищує їхню мотивацію до активної участі. Важливо, щоб політичні інститути активно працювали над усуненням бар'єрів, що заважають участі молоді, таких як дискримінаційні практики або відсутність підтримки з боку старших поколінь. Політичні інститути, які забезпечують рівні можливості та намагаються врахувати потреби всіх груп молоді, мають більшу спроможність до створення сприятливих умов для активної та ефективної участі молодого покоління у політичному житті. Це, своєю чергою, сприяє розвитку демократичних процесів та зміцненню громадянського суспільства.

Наступним компонентом, який здатен суттєво впливати на функціональність політичних інститутів у контексті сприяння публічній політичній участі молоді, є **особливості сприйняття відповідного політичного інституту** з боку різних стейкхолдерів та суспільних груп. Зокрема, якщо політичний інститут тривалий період часу стикався з кризою довіри, його здатність до конструктивної взаємодії із населенням суттєво знижена – навіть після його внутрішньої трансформації, яка позитивно вплинула на його функціональність та характер діяльності. Так, через негативне сприйняття певного політичного інституту, державні та недержавні установи, громадські об'єднання і безпосередньо молодь можуть критично оцінювати ініціативи такого політичного інституту, фактично бойкотуючи їх і, навіть більше, поширюючи критичну оцінку щодо нього. Відповідним прикладом можуть бути політично заангажовані та непрозоро сформовані молодіжні ради, діяльність яких надалі буде сприйматись критично. Зі свого боку, таке сприйняття, навіть за умов подальшої прозорості діяльності, може негативно впливати на їх здатність залучати молодь до актуальних процесів. Так само критичним для діяльності молодіжних рад, які не мають достатньої репутації, може бути і негативне сприйняття з боку посадових осіб органу публічної влади, на базі якого і була сформована відповідна молодіжна рада. Зрештою, якщо молодіжна рада була сформована як «івент-агенція», навіщо долучати її до розробки цільових соціальних програм?

Противагою негативним прикладам впливу зовнішнього сприйняття політичного інституту на його функціональність у частині сприяння публічній політичній участі молоді є ситуація, за якої репутація, авторитет та високий рівень довіри до нього сприяють його діяльності. Так, позитивний імідж підвищує шанси на підтримку стабільності наявних та формування нових партнерств, дозволяє залучати зовнішніх стейкхолдерів до реалізації пропонованих ініціатив. Це, своєю чергою, може покращити функціональність політичного інституту, за рахунок взаємного підсилення, досягнутого завдяки партнерствам. Так само покращуються можливості для безпосередньої взаємодії з молоддю, що вкрай важливо, якщо відповідний політичний інститут для свого успішного функціонування має

підтримувати таку взаємодію. Відповідно, особливості зовнішнього сприйняття політичного інституту відіграють важливу роль у визначенні його здатності сприяти публічній політичній участі молоді, що передбачає необхідність піклування про власну репутацію, авторитет та рівень довіри з боку населення.

Дещо, на перший погляд, схожим інституційним чинником публічної політичної участі молоді є **комунікативні ресурси** політичного інституту. З одного боку, на якість та сам факт комунікації безпосередньо впливає характер сприйняття цього політичного інституту. З іншого боку, на статичному рівні кожен політичний інститут має своє власне, певне обмежене поле можливих комунікативних взаємодій. Це комунікативне поле може бути широким або звуженим, але у кожному випадку обмежене певною кількістю контактів. Водночас складно не погодитись, що політичний інститут, який володіє великою мережею контактів, характеризується високим потенціалом для реалізації значного обсягу комунікативних взаємодій та широкого спектру альтернатив для кооперації з іншими стейкхолдерами. Водночас політичні інститути, які мають значно менше комунікативне поле, можуть почувати себе менш «впевнено» при постановці складних цілей і завдань, досягнення яких потребуватиме пошуку зовнішньої підтримки. Безперечно, комунікативне поле та характер сприйняття політичного інституту діють разом, доповнюючи одне одного. До прикладу, політичний інститут, який має широке комунікативне поле, але втратив репутацію, навряд чи матиме достатню спроможність для формування масштабних партнерств. Своєю чергою, інститут громадянського суспільства, який має звужене комунікативне поле, але не має яскраво вираженого негативу у структурі власної репутації, має шанси до формування нових партнерств, але виходячи з більш обмеженого поля потенційних комунікативних взаємодій. Отже, комунікативне поле відображає кількість можливих комунікативних альтернатив, в той час як характер сприйняття політичного інституту ззовні безпосередньо впливає на їх якість. Разом з тим, потрібно розуміти, що комунікативне поле перебуває у динаміці – розширюючись та звужуючись у процесі діяльності політичного інституту.

Достатньою мірою очевидним чинником функціонування політичних інститутів щодо забезпечення публічної політичної участі молоді є **рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів**. Зокрема, саме поєднання матеріальних та фінансових ресурсів, поряд з людським потенціалом та налагодженими алгоритмами роботи політичних інститутів, є фундаментальною основою для виконання закладених у них функцій. Відповідно, на рівні функціонування держави, важливо, щоб обсяг фінансування та наявних у державних політичних інститутів матеріальних ресурсів відповідав очікуваним результатам, закладеним у цільові соціальні програми та профільні державні стратегії. Аналогічне поширюється і на інститути громадянського суспільства: За найкращих умов середньотривале та довготривале планування має спиратись на усвідомлення власної ресурсної спроможності у поєднанні з врахуванням потенційних можливостей для залучення зовнішніх ресурсів. Своєю чергою, для останнього є вкрай важливим не тільки комунікативний потенціал, а й позитивна репутація, яка впливає на спроможність політичних інститутів, команд та організацій функціонувати успішно. З досвіду координації напрямку внутрішніх політик і процедур у структурі однієї з найбільших програм особистісного і професійного розвитку молоді в Україні – Програми «Державотворець», зазначимо, що повсякчас саме позитивна репутація була фундаментальним чинником залучення донорської підтримки на проєктні цілі заходів Програми. Навіть більше, за умов, коли позитивна репутація виступає у симбіозі з широким комунікативним полем, практика демонструє значне підвищення шансів успішно залучити до співпраці потенційних партнерів. Разом з тим, справедливе і зворотнє: наявність поганої репутації здатне навпаки відвернути потенційних партнерів від бажання взаємодіяти.

Іншим, вкрай важливим чинником, врахування якого має вкрай суттєве значення, є **безпекова ситуація**, як сукупність умов, які відображають відсутність явищ, що вважаються небезпечними, а також стан захищеності від потенційної небезпеки. Зокрема, в умовах повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію України, безпековий чинник відображає

здатність політичного інституту працювати безпечно (або умовно безпечно) в умовах реалій воєнного часу. Однак безпекова ситуація не зводиться суто до викликів війни, а є більш широким поняттям, яке охоплює існування/відсутність комплексу усіх потенційно можливих небезпек, що становлять загрозу для життя і здоров'я представників, а також інфраструктури відповідного політичного інституту, тим самим впливаючи на його стан. Іншими словами, безпековий чинник відображає безпекову ситуацію для відповідного політичного інституту, яка, своєю чергою, впливає на його стан і функціональність.

Наступним компонентом, який можна, на нашу думку, вважати інституційним чинником публічної політичної участі, є **алгоритми функціонування політичних інститутів**. Зазначене вже було частково проаналізовано у контексті осмислення феномену інституційної пам'яті, нормативного регулювання та інституційної структури, однак додаткове виокремлення цього елемента виходить одразу з декількох причин. По-перше, окремі алгоритми функціонування можуть не базуватись на інституційній пам'яті відповідного політичного інституту, а бути новацією, запровадженою внаслідок певних причин. Наприклад, за умов наявності відповідної політичної волі цілком можлива ситуація, за якої носій індивідуального досвіду і знань екстраполює їх на цілий політичний інститут, запроваджуючи нові алгоритми його роботи. Іншою причиною для цього може бути ситуація, за якої політичний інститут стикнувся з гострою кризою, аналогії вирішення якої є відсутніми в його інституційній пам'яті. Це призводить до пошуку нових шляхів вирішення проблем, які виникають у процесі адаптації до нових умов. В окремих випадках, політичні інститути можуть навіть налагоджувати такі адаптивні алгоритми роботи «не по протоколу», встановлюючи пріоритет у досягненні результату над дотриманням процедури – за наявності відповідної політичної волі. Таким прикладом, є, зокрема, запровадження АТ «Укразалізниця» безкоштовних евакуаційних потягів для населення напочатку повномасштабного вторгнення РФ – тут важливість зберегти життя десятків або навіть сотень тисяч людей стало вищим пріоритетом над дотриманням процедури. Іншим прикладом може бути надання озброєння

цивільному населенню у перші дні вторгнення – тоді у таких містах, як Київ та Харків зброю можна було отримати буквально суто під розпис.

По-друге, наявні алгоритми функціонування політичних інститутів не тільки є об'єктами впливу, а й самі впливають на інституційну пам'ять політичного інституту. Відтворюючи наявні алгоритми роботи, людям, включеним у структуру політичних інститутів, притаманно час від часу знаходити нові варіанти виконання поставлених завдань, як завдяки ідеям, що формуються, так і бажанні економити власний час та зусилля. Як наслідок, у довготривалій перспективі окремі елементи постійно відтворюваних практик можуть набувати змін – особливо якщо навколо змінюються параметри зовнішніх умов, що впливають на сам політичний інститут (включно із нормативним регулюванням). На додачу, у політичних інститутах відбувається й процес заміщення людей, які є носіями та передають різні варіанти власного бачення відтворюваних практик, тим самим впливаючи на сам процес побудови подальшої інституційної пам'яті.

По-третє, у реальних умовах політичні інститути можуть перебувати у процесі не тільки внутрішньо спричинених, а й зовнішніх трансформацій. Наприклад, зміна функціонального навантаження або постановка принципово нових завдань перед відповідним політичним інститутом (зокрема, визначених тенденціями самого суспільства) може так само призводити до установа нових практик роботи та алгоритмів, які є новими для відповідного політичного інституту. Звідси, включно із попередніми аргументами, й впливає, на нашу думку, доцільність виокремлення алгоритмів роботи як окремого виду інституційних чинників, – який, безперечно, виступає у структурі прямого взаємозв'язку із наявною інституційною пам'яттю, структурою, людським потенціалом та особливостями нормативного регулювання кожного окремого політичного інституту [66].

Ще одним чинником, що логічно витікає з іншого, але який, на нашу думку, необхідно виділити окремо, є **характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами**. Зокрема, якщо особливості зовнішнього сприйняття з боку окремих стейкхолдерів впливають на їх поведінку стосовно відповідного

політичного інституту, то досягнуті умови і характер співпраці виступає процесуальним компонентом, який впливає безпосередньо на процес та у процесі функціонування політичного інституту. Так, наприклад, взяті на себе зобов'язання, досягнуті домовленості, а також стандарти та вимоги партнерів можуть безпосередньо впливати на роботу будь-якої структурної одиниці, організації та політичного інституту. У даному контексті можемо пригадати систематичний вплив європейських рекомендацій на процеси реформування молодіжної політики, що призвело до формування нових та посилення наявних підходів, які сприяють залученню та підвищенню спроможності молоді брати участь у суспільно-важливих процесах. Таким чином, міжнародна співпраця виступила суттєвим чинником трансформації цілої галузі державної політики, що вплинуло й на функціональність відповідних політичних інститутів. Іншим прикладом можемо назвати кейс, за якого певні посадові особи та органи публічної влади адвокатували включення у програму Ukraine Facility окремих реформ, самостійне проведення Україною яких, за нинішніх умов, не здобуло б підтримки парламенту та деяких центральних органів виконавчої влади. Проте їх включення до плану підтримки України, і, фактично, переліку зобов'язань, визначених перед нашою країною, став фундаментальним аргументом, чому за відповідні реформи мають голосувати народні депутати, а також члени Кабінету Міністрів України. Відповідно, зовнішня співпраця здатна суттєво впливати як на роботу окремих політичних інститутів, так і систему функціонування держави в цілому [66].

Порівнюючи, аналізуючи та синтезуючи усі виділені чинники впливу, постає питання, за якими критеріями можливе здійснення їх класифікації? Адже саме класифікація сприяє впорядкуванню мислення та наявних даних зокрема, що дозволяє у майбутньому здійснювати подальші дослідницькі кроки, спираючись на вже побудові інтелектуальні конструкти. Тож, керуючись принципами застосування методів політологічного дослідження [199], у додатку А ми пропонуємо наступні критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді [66]:

Таблиця 3.1. Критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді

Критерій	Перелік чинників
Зовнішні/внутрішні чинники	Внутрішні: інституційна структура, людський потенціал, політична воля, інституційна пам'ять, алгоритми функціонування, рівень інклюзивності політичних інститутів
	Зовнішні: безпековий чинник, особливості нормативного регулювання, фінансові ресурси та комунікативні ресурси, зовнішнє сприйняття, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами
Формальні/неформальні чинники	Формальні: інституційна структура, особливості нормативного регулювання, рівень фінансування, алгоритми функціонування політичних інститутів, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами
	Неформальні: людський потенціал, політична воля, безпековий чинник, інституційна пам'ять, комунікативні ресурси, особливості зовнішнього сприйняття
За видом впливу на публічну політичну участь молоді (більш прямий / менш прямий вплив)	Більш прямий вплив: інституційна структура, людський потенціал, особливості внутрішнього нормативного регулювання, політична воля, інституційна пам'ять, рівень інклюзивності, рівень фінансування, алгоритми функціонування політичних інститутів
	Менш прямий вплив: особливості зовнішнього сприйняття, зовнішнє нормативне регулювання, комунікативні ресурси, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами

Таблиця 3.1. Критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді (продовження)

Критерій	Перелік чинників
Матеріально-виражені та нематеріальні чинники	Матеріальні: рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів, безпековий чинник, людський потенціал
	Нематеріальні: інституційна структура, політична воля, інституційна пам'ять, комунікативні ресурси, рівень інклюзивності, особливості зовнішнього сприйняття
Функціональні/контекстуальні	Функціональні: інституційна структура, алгоритми функціонування, людський потенціал, особливості нормативного регулювання, інституційна пам'ять
	Контекстуальні: безпекова ситуація, рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів, особливості зовнішнього сприйняття, комунікативні ресурси, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами
За рівнем стабільності (вимагають більше/менше часу на трансформацію – більш стабільні/змінні чинники)	Більш стабільні: інституційна структура, інституційна пам'ять, нормативне регулювання, алгоритми функціонування
	Вимагають менше часу на трансформацію: політична воля, рівень інклюзивності, безпекова ситуація, комунікативні ресурси, обсяг фінансування, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами

Як ми бачимо, кожен з пропонованих критеріїв направлений на осмислення інституційних чинників публічної політичної участі молоді крізь призму різних порівнянь, що створює доцільність додаткового пояснення нашого розуміння їх суті. Так, під **формальними інституційними чинниками** ми розуміємо ті з них, які підпорядковані певним нормативним і правовим вимогам, а також характеризуються наявністю чітко визначених алгоритмів та процедур. З цієї точки

зору, поряд з нормативними умовами, структурою та усталеними алгоритмами роботи, рівень фінансування так само є формальним чинником, оскільки процеси виділення та розпорядження коштами є формально вираженими процедурами. Водночас **неформальними** виступають чинники, які формуються на основі внутрішньої культури інституту, досвіду чи сприйняття, та не регулюються безпосередньо нормативними актами, що включає такі елементи, як політична воля, інституційна пам'ять, комунікативні ресурси, особливості зовнішнього сприйняття [66].

Прямий/непрямий вплив чинників на публічну політичну участь визначається логікою їх впливу. Так, фактори, які у рамках функціонування політичного інституту впливають безпосередньо на публічну політичну участь молоді, вважаються чинниками прямого впливу (інституційна структура, людський потенціал, особливості нормативного регулювання, рівень фінансування тощо). Своєю чергою, побічними чинниками виступають ті, які спочатку впливають безпосередньо на політичний інститут, і надалі, через такий вплив, виступають вторинними факторами впливу на саму публічну політичну участь молоді (особливості зовнішнього сприйняття, комунікативні ресурси, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами). Проте за таких умов дискусійним є питання щодо того, чи є прямим чинником нормативне регулювання функціонування політичного інституту. Адже, з одного боку, нормативні акти, прийняті «ззовні» впливають на саму функціональність політичного інституту, що вже потім набуває вираження в алгоритмах його роботи. З іншого боку, політичні інститути можуть мати певну гнучкість у процесах прийняття управлінських рішень, ухвалюючи власні акти, в межах і способ, визначених чинним законодавством, у процесі поточної діяльності. Вирішенням цього питання при здійсненні класифікації вважаємо розподіл нормативних актів на два компоненти: ті, що регулюють функціонування політичних інститутів ззовні, і ті, що ухвалюються зсередини та знаходять свій прояв у вигляді алгоритмів роботи політичного інституту. Таким чином, зовнішнє нормативне регулювання виступає непрямим чинником, в той час як прямим є безпосередні алгоритми роботи,

налагоджені політичним інститутом на основі врахування вимог правового поля [66].

Критерій рівня стабільності передбачає розмежування інституційних чинників, трансформація яких охоплює більший період часу та ресурсних витрат, від тих, які мають більш змінюваний характер. Зокрема, цілком очевидно, що трансформація інституційної структури є більш тривалим процесом, ніж зміна політичної волі його дійових осіб (яка може набувати певних проявів у рамках окремих ситуацій). Відповідно, і загальна структура політичного інституту зазвичай характеризується більшою стабільністю, ніж елементи, які більшою мірою піддаються короткотривалому впливу (комунікативні ресурси, обсяг фінансування, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами).

Контекстуальні інституційні чинники, на відміну від функціональних, є факторами впливу на публічну політичну участь молоді, що залежать від широкого соціального, політичного чи економічного контексту. Наприклад, економічний контекст впливає на роботу політичного інституту ззовні – як з позиції бюджетного фінансування політичних інститутів державного типу, так і здатності недержавних політичних інститутів до залучення коштів. Схожим чином працює і зовнішнє сприйняття політичного інституту. Зі свого боку, **функціональні чинники** стосуються, передусім, внутрішніх особливостей функціонування політичних інститутів та їхньої взаємодії з молоддю.

Отже, визначені інституційні чинники можуть бути класифіковані за комплексом критеріїв, кожен з яких пропонує окремий погляд з позиції їх порівняння, а також передбачає можливість застосування цих критеріїв при дослідженні як самих політичних інститутів, так і особливостей їх взаємозв'язку з публічною політичною участю молоді. Розробка даної класифікації, своєю чергою, дозволить нам впорядкувати різні види інституційних чинників за кластерами, що дозволить, на нашу думку, підготувати якісне експертне опитування та проаналізувати відповідні інституційні чинники публічної політичної участі молоді у контексті сучасних реалій розвитку вітчизняної молодіжної політики.

3.2. Проблемний вимір стану інституційних чинників щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді

Подальшим етапом нашого дослідження є виокремлення проблем, які спостерігаються у контексті функціонування та стану інституційних чинників, що впливають на спроможність політичних інститутів сприяти забезпеченню умов для публічної політичної участі вітчизняної молоді. З цією метою нами було здійснено декілька послідовних кроків, які, по-перше, передбачали проведення експертного опитування та, по-друге, організацію фокус-групи. Зокрема, експертне опитування було здійснене за індивідуально-колективним методом (методом Дельфі) та охопило 14 експертів у сфері молодіжної політики, які здійснюють свою професійну діяльність на національному рівні. На першому колі кожному експерту було надано анкету із пропозицією індивідуально оцінити різні інституційні чинники відносно реалій функціонування різних політичних інститутів, діяльність яких сконцентрована, передусім, на питаннях розробки і реалізації молодіжної політики та взаємодії з молоддю. За результатами первинного заповнення анкети нами було підраховано середнє значення за кожним компонентом оцінювання та передано усім учасникам і учасницям експертного опитування інформацію щодо загального отриманого середнього арифметичного та їх оцінок у табличній формі. Надалі на другому колі експерти отримали можливість повторно, без обговорення з іншими експертами, виставити свої бали, тим самим переглянувши свою початкову оцінку. Водночас окремо було проговорено, що у випадку різючої відмінності індивідуальної думки від загальної точки зору, експерт має написати обґрунтування своєї точки зору, для чого було передбачено окреме місце в анкеті.

По завершенню другого кола експертного опитування, усі дані було систематизовано повторно та надано учасникам і учасницям дослідження для фінального ознайомлення. Надалі вони стали предметом обговорення у рамках фокус-групи, де кожен експерт зміг висловити свою думку щодо проставлених балів та обговорити проблеми, які впливають на спроможність політичних інститутів сприяти забезпеченню умов для публічної політичної участі вітчизняної молоді, крізь призму відповідних чинників. Це, своєю чергою, дозволило

виокремити перелік проблем, які стосуються розглянутих чинників. Водночас, з метою логічного висвітлення результатів відповідних етапів нашого дослідження, для початку почнемо з анкети, надалі використовуючи принцип синтезу результатів, отриманих внаслідок проведення експертного оцінювання та фокус-групи.

Отже, за результатами розподілів відповідей на перше питання анкети, отриманих внаслідок двох кіл експертного опитування, ми отримали наступне ранжирування рівня впливу пропонованих нами інституційних чинників на публічну політичну участь молоді [64]:

Таблиця 3.2. Середнє значення розподілу відповідей на питання: «Оцініть, будь ласка, за десятибальною шкалою, якою мірою, на Вашу думку, кожен чинник у структурі політичних інститутів впливає на публічну політичну участь молоді, де 1 – взагалі не впливає, 10 – здійснює максимальний вплив»

Назва чинника / результати кола	Коло №1	Коло №2
безпекова ситуація	9,93	10,00
рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів	9,71	9,86
особливості нормативного регулювання	9,36	9,36
інституційна структура	9,29	9,29
людський потенціал	9,07	9,14
алгоритми функціонування політичних інститутів	8,93	8,93
характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами	8,57	8,57
інституційна пам'ять	8,36	8,36
особливості зовнішнього сприйняття відповідного політичного інституту	8,29	8,29
рівень інклюзивності політичних інститутів	8,21	8,21
політична воля	8,14	8,14
комунікативні ресурси	8,07	8,07

Як ми бачимо, порівняння розподілів відповідей на перше питання демонструє мінімальне відхилення балів між першим та другим колом. При цьому, з одного боку, ми отримали певний рейтинг найбільш пріоритетних інституційних чинників, що впливають на публічну політичну участь молоді, але з іншого, враховуючи, що у більшості випадків проставлені бали мають мінімальну різницю, можемо констатувати, що більшість з них суттєво впливає на здатність політичних інститутів сприяти участі молоді у публічній політиці. Разом з тим, кожен з цих чинників може стикатись із комплексом проблем, визначенню та аналізу яких були присвячені наступні питання у рамках експертного опитування та подальше проведення фокус-групи [64].

Першою частиною чинників, якій важливо приділити увагу з точки зору проблемно-орієнтованого підходу, є інституційна структура та людський потенціал політичних інститутів, що взаємодіють з молоддю. Так, з приводу людського потенціалу, усі експерти дійшли згоди, що наразі у більшості інституцій спостерігається дефіцит кадрів, що впливає на їх функціональність. Це спостерігається як на рівні органів публічної влади (особливо профільних департаментів та управлінь місцевих державних адміністрацій, а також органів місцевого самоврядування), так і у контексті діяльності інститутів громадянського суспільства, а також молодіжних центрів і просторів. Можемо погодитись, що брак кадрів як мінімум гостро спостерігається у секторі державної служби – за даними профільного національного агентства, станом на II квартал 2024 року спостерігається 34865 вакантних посад, що становить 17,55% штатного розпису всіх посад державної служби в Україні [29]. Водночас, на думку експертів, питання не тільки у кількості, а й у фаховості працівників, а також безпосередньої винагороди та умов роботи, які пропонуються. Зокрема, людина, яка володіє цінними навичками і знаннями, скоріше обере більш високооплачувану вакансію, з пропозиціями яких бізнес та міжнародні неурядові організації переважають державний сектор, молодіжні центри та більшість громадських об'єднань. За словами одного з учасників фокус-групи, на його досвіді переважна більшість молоді проходить стажування у підпорядкованому йому управлінні молодіжної

політики для того щоб здобути нові знання та розвинути власні навички, зав'язати корисні контакти, а також отримати відповідний запис у резюме. Проте по завершенню стажування більшість з них надалі шукають більш вигідне місце для працевлаштування, намагаючись застосувати для цього набутий досвід і переваги. Так, за I-III квартал 2024 року в його управлінні пройшло стажування 9 молодих людей, 4 з яких мали можливість працевлаштуватись і отримали відповідну пропозицію. Погодилась, на цей час, лише одна учасниця стажування, причиною чому він вважає бажання молодих людей знайти більш вигідне місце для особистого працевлаштування. При цьому схожа ситуація, за його словами, спостерігається і з частиною молодих фахівців, які безпосередньо прийшли працювати – частина з них розглядала роботу на державній службі як стартовий майданчик, надалі намагаючись змінити місце власного працевлаштування у пошуках кращих умов. Як наслідок, спостерігається подвійна ситуація: з одного боку, у профільні державні структури йдуть працювати недосвідчені кадри, в той час як більш досвідчені фахівці, набуваючи досвіду, або прагнуть суттєвого кар'єрного росту, або кращих умов праці, орієнтуючись на конкурентні переваги інших роботодавців.

Не набагато кращою є ситуація і у молодіжних центрах, просторах та в інститутах громадянського суспільства. Часто найм фахових і досвідчених працівників стає результатом отримання великого гранту, за рахунок якого і виплачуються гонорари. Окремими цікавими випадками є ідейне об'єднання команд, за якого люди працюють у структурі громадських об'єднань навіть в умовах браку ресурсів. Підсилюючи цю думку, зазначимо, що ми на особистому досвіді неодноразово переконувались, що дуже потужною мотивацією працювати у громадському секторі може бути бажання до творення змін, розуміння, що людина є частиною чогось більшого ніж вона сама та водночас суспільно-корисного. Це, у поєднанні з усвідомленням або вірою у майбутні перспективи може бути основоположним фактором, чому людина здійснює волонтерську діяльність або працює в організації навіть за умов отримання недостатнього обсягу матеріальної винагороди. Разом з тим, питання полягає у тому, що не кожен

молодіжний центр або інститут громадянського суспільства здатен забезпечити таку мотивацію. Також актуальною є проблема вигорання, за якої навіть найбільш вмотивовані члени команди можуть все більше знижувати рівень власної включеності у її діяльність. Крім цього, важливо розуміти, що особистісне зростання рано чи пізно може призвести до трансформації особистих очікувань та оцінок, що, на додачу до таких потенційно можливих ризиків, як накопичення претензій між членами команди та/або порівняння власної організації з більш спроможними аналогами, може призвести до виходу людини з команди. Відповідно, інститути громадянського суспільства повинні дбати про наявність щонайменше одного з елементів: достатнього рівня фінансової мотивації та/або забезпечення інших суттєво мотивуючих психологічно чинників.

За результатами експертного оцінювання та фокус-групи було визначено, що проблеми нестачі людського потенціалу та незбалансованості інституційної структури є й актуальними і для молодіжних рад місцевого та регіонального рівнів. Так, Типові положення про молодіжні ради, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198, не містять жодної норми, присвяченої питанням організації конкурсу на набуття членства у молодіжній раді. Зокрема, положеннями передбачено перелік суб'єктів висування, які можуть висувати кандидатури на участь у засіданні установчих зборів молодіжної ради (або нового скликання молодіжної ради), на яких, своєю чергою, затверджується кількісний і персональний склад нового скликання відповідного консультативно-дорадчого органу [107]. Однак перелік підстав для відхилення кандидатур на участь в установчих зборах містить тільки одну сутнісно-оцінювальну підставу (подання від інституту громадянського суспільства, який не здійснює фактичної діяльності), в той час як усі інші мають суто формально виражений характер (вчасність подання документів, достовірність відомостей тощо). Як наслідок, участь в установчих зборах може взяти, фактично, будь-яка молода людина, яка дотрималась усіх формальних вимог, навіть не володіючи знаннями щодо особливостей функціонування молодіжних рад. З цієї причини низка молодіжних консультативно-дорадчих органів в Україні стикаються з ситуацією, за якої частина

членів молодіжних рад набули цієї ролі виключно з міркувань особистого статусу, але фактично не приймають участь у її роботі. Більше того, набуваючи суттєвих кількісно виражених обсягів, сукупність таких випадків часто призводить до того, що інституція працює за рахунок лише декількох активних членів, або навіть повністю призупиняє свою діяльність. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що на етапі формування молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів часто відсутні фільтри, які направлені на те, щоб оцінити фаховість, експертність та, як мінімум, мотивацію брати участь у роботі молодіжної ради. При цьому через таку ситуацію страждає й інституційна структура молодіжних рад – адже, по-перше, нестача досвіду і знань з боку більшості її членів не сприяє формуванню ефективної інституційної структури, яка якісно відображає нормативно передбачений функціонал молодіжної ради, а, по-друге, навіть за наявності ефективної структури існує суттєвий ризик дистанціювання членів консультативно-дорадчого органу від участі у роботі відповідних структурних одиниць молодіжної ради. Така ситуація, своєю чергою, призводить до формування нефункціональних скликань, які, де-факто, не виконують закладені у їх основу функції. На додачу, зазначимо, що наразі в Україні відсутні уніфіковані підходи до організації структури молодіжних рад, що призводить до суттєвого варіювання практик у регіонах та на місцях [64].

На відміну від місцевих і регіональних молодіжних рад, процедура формування молодіжних консультативно-дорадчих органів при центральних органах влади не окреслюється типовими положеннями, що дозволяє відповідним органами влади самотужки приймати рішення щодо визначення підходів до їх формування. Відповідно, процедури формування таких, порівняно нових молодіжних консультативно-дорадчих органів, як молодіжна рада при Міністерстві охорони здоров'я України, Міністерстві економіки України, Міністерстві молоді і спорту України тощо спирались на конкурси, які охоплювали комплекс критеріїв, визначених кожним з перелічених міністерств окремо. У майбутньому практика покаже, якою мірою це дозволить знизити ризики неякісної роботи молодіжних рад, а також незалученості у діяльність їх членів. Разом з тим, на нашу думку, якісна організація конкурсу здатна знизити такі ризики, що підтверджується поодинокими

кейсами, за яких молодіжні ради регіонального рівня при формуванні нових скликань використовували конкурсні процедури, апелюючи до відсутності такої заборони у профільному типовому положенні. Однак реалізація такого підходу вимагає готовності органу публічної влади, на базі якого формується молодіжна рада, до імплементації такого підходу, що, на нашому досвіді, не завжди є можливим через позицію юридичного відділу або політичні причини. Переходячи до іншого інституційного чиннику – **особливостей нормативного регулювання**, зазначимо, що тут існує подвійна логіка. Так, учасники фокус-групи, які підтримують існуючі практики організації конкурсів на участь в установчих зборах нового скликання молодіжної ради місцевого та регіонального рівнів попри відсутність релевантних норм у положенні, обґрунтовують свою думку тим, що чинна нормативно-правова база не містить прямої заборони на організацію таких конкурсів. Зі свого боку, колеги, які виступають проти, зазначають, що формулювання «типове положення» передбачає обов'язковість буквальної імплементації її норм. Так чи інакше, незалежно від точки зору, усі учасники фокус-групи погоджуються із такою тезою: нормативне закріплення необхідності організації конкурсів на участь в установчих зборах молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів у відповідних типових положеннях є одним із актуальним завдань сучасної вітчизняної молодіжної політики. На додачу, зазначимо, що іншою проблемою, вираженою у нормативному полі, з якою стикаються, передусім, молодіжні ради регіонального рівня, є нормативно передбачений широкий перелік функцій, сумарність яких, з огляду на розглянуті проблеми у сегменті людського потенціалу та інституційної структури, не відповідає спроможності більшості обласних молодіжних рад. Навпаки, широкий набір функцій призводить до того, що різні молодіжні ради обирають різний фокус, виходячи зі свого бачення пріоритетів та рівня спроможності. Як наслідок, в Україні існує цілий спектр відмінних між собою практик організації роботи обласних молодіжних рад, що призводить до виникнення множинності підходів та відсутності єдиної концептуальної основи – яку конкретну діяльність мають здійснювати обласні молодіжні консультативно-дорадчі органи? Зрештою, це

призводить до розбалансування діяльності між регіонами та відсутності унормованої моделі взаємодії обласних молодіжних рад з іншими стейкхолдерами молодіжної політики [64].

Окрім молодіжних рад, питання недосконалості нормативно-правової бази стосується й інших політичних інститутів, структур і організацій, діяльність яких так само сконцентрована на взаємодії з молоддю. Так, чинне визначення категорії «бюджетний грант» у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» негативно впливає на всю державну систему у відповідній галузі державної політики, фактично нівелюючи можливість здійснення фінансування державних конкурсів, спрямованих на підтримку молодіжних ініціатив, з боку донорських організацій, що не мають статусу надавачів міжнародної технічної допомоги. Зокрема, статтею 1 Закону визначено, що бюджетний грант у сфері молодіжної політики є цільовою допомогою у вигляді коштів або майна, що надається на безоплатній і безповоротній основі **за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги** суб'єктам молодіжної роботи за результатами конкурсного відбору на реалізацію молодіжних проектів як проектна або інституційна підтримка [91]. Проте в сучасних умовах нестачі фінансових ресурсів у державному бюджеті, уряд України практикує підхід, відповідно до якого бюджет утримання профільних державних структур, які опікуються молодіжною політикою, покладається на плечі платників податків, в той час як надання бюджетних грантів на підтримку молодіжних проектів переважно має спиратись на донорську підтримку. На підтвердження цього свідчить й той факт, що постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867, серед переліку усіх надавачів бюджетних грантів, Український молодіжний фонд визначено як такий виключно у частині надання бюджетних грантів суто за рахунок коштів проектів міжнародної технічної допомоги [125]. Проте колізія полягає у тому, що програми і проекти низки міжнародних організацій, які підтримують розвиток молодіжної політики і молодіжну роботу в Україні, не мають такого статусу і, отже, де-юре не можуть профінансувати надання такого гранту. До прикладу, програми більшості міжнародних донорських

структур фінансуються через офіційні представництва відповідних міжнародних організацій в Україні, що не вимагає проходження складної процедури з реєстрації наданих ресурсів як проекту міжнародної технічної допомоги. Крім цього, наявний підхід до нормативного регулювання бюджетних грантів у сфері молодіжної політики позбавляє можливості отримати фінансування з боку вітчизняних донорських організацій, які мають відповідний рівень спроможності [64]. Як наслідок, з моменту свого створення Український молодіжний фонд перебуває у ситуації, за якої він фактично не може організовувати конкурси з надання бюджетних грантів відповідно до прописаних юридично умов – коштів державного бюджету для відповідних цілей не передбачено, в той час як необхідність проходження надання кожному окремому проекту статусу міжнародної технічної допомоги не відповідає алгоритмам роботи низки міжнародних донорських організацій.

Іншим викликом у площині особливостей нормативного регулювання, який було розглянуто за результатами фокус-групи, є недосяжність виконання критеріїв якості для молодіжних центрів, затверджених наказом Міністерства молоді та спорту України від 3 серпня 2017 р. № 3284. Зокрема, як було виявлено, з моменту затвердження цих критеріїв, з 2017-го по 2024-ий рік, за ці 7 років жодному з вітчизняних молодіжних центрів так і не було присвоєно Національний знак якості, оскільки жоден з них не пройшов відповідне оцінювання. На думку учасників фокус-групи, це пов'язано з тим, що відповідні критерії запозичені зі стандартів Ради Європи, однак не було адаптовані під українські реалії. Більше того, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну ще більше вплинуло на спроможність молодіжних центрів, негативно відобразившись на стані їх матеріальної бази, доступу до благ і ресурсів та людському потенціалі. Наприклад, оцінка діяльності місцевого молодіжного центру за критерієм орієнтування на роботу з молоддю та створення відповідних умов для громадської діяльності молоді враховує такі компоненти, як наявність опалення та освітлення, а також доступу до мережі Інтернет, що не всюди та не завжди є можливим у сучасних умовах. І хоча можна погодитись, що перелічене – це фундаментальні речі, які

потрібні для якісної організації молодіжної роботи, такі вимоги, на відміну від зазначеної, як забезпеченість регіонального молодіжного центру навчальними і житловими приміщеннями з робочими зручностями, при тому що оренда приміщень, відповідно до цього ж переліку критеріїв, є недопустимою, вже викликають питання щодо їх досяжності [124]. Навпаки, на практиці молодіжні центри не мають у своїй власності навіть основного приміщення – частіше ним розпоряджаються на правах оренди. Існують випадки, коли немає й орендованого – за таких умов молодіжний центр може здійснювати свою роботу на базі інших організацій, – таким прикладом, свого часу, був Дніпропетровський обласний молодіжний центр. Виконання інших критеріїв, таких як кількість персоналу, розробка інноваційних методів молодіжної роботи, наявність філіалів в обласних молодіжних центрах так само розбиваються від реалій сьогодення – такий рівень здатні дозволити собі виключно молодіжні центри, які мають значне фінансування, що є рідкістю у сучасних умовах. При цьому визначені критерії не адаптовані під реалії війни, адже крайній раз будучи переглянутими у 2019 році, не враховують таких важливих вимог, як наявність укриття безпосередньо на території або у пішій доступності від молодіжного центру [124]. На додачу зазначимо, що у нормативному полі відсутня затверджена процедура проходження оцінювання на відповідність встановленим критеріям, що теж, на нашу думку, є однією з причин, чому за 7 років жоден з молодіжних центрів України не отримав присудження Національного знаку якості [64].

Наступним чинником, який стикається з суттєвою проблематикою, є рівень інклюзивності політичних інститутів, які взаємодіють з молоддю. Так, цілком очевидно, що наразі різні групи молоді мають нерівномірний доступ до можливостей, передбачених вимогами до молодіжної політики сьогодення. До прикладу, низка територіальних громад стикаються з проблемою відсутності молодіжних центрів на їх території – зокрема, у таблиці 3.3 можна побачити співставлення кількості молодіжних центрів, внесених у базу даних Інформаційної системи для керування діяльністю молодіжних центрів станом на жовтень 2024 р. [181], із кількістю територіальних громад в різних регіонах України [87]:

Таблиця 3.3. Порівняння кількості молодіжних центрів з кількістю територіальних громад у структурі різних регіонів України

Адміністративно-територіальна одиниця¹	Кількість територіальних громад	Кількість молодіжних центрів
Вінницька область	63	9
Волинська область	54	7
Дніпропетровська область	86	18
Житомирська область	66	5
Закарпатська область	64	3
Івано-Франківська область	62	9
Київська область	69	14
Кіровоградська область	49	4
Львівська область	73	25
Миколаївська область	52	2
Одеська область	91	3
Полтавська область	60	1
Рівненська область	64	4
Сумська область	51	7
Тернопільська область	55	2
Хмельницька область	60	3
Черкаська область	66	4
Чернівецька область	52	4
Чернігівська область	57	4
Загальна кількість:	1194	128

Як ми можемо побачити, кількість наявних в Інформаційній системі молодіжних центрів є набагато меншою, ніж кількість територіальних громад по всіх регіонах України. Без сумніву, не всі функціонуючі молодіжні центри

¹ Для запобігання некоректній інтерпретації даних, у таблиці відображено тільки ті адміністративно-територіальні одиниці, які не мають у своїй структурі громад, розташованих на тимчасово окупованих територіях

обов'язково можуть бути присутні у системі, тому їх реальна кількість може бути більшою. На думку учасниці фокус-групи, яка працює у структурі Державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр», який адмініструє відповідну Інформаційну систему, наразі у системі не зареєстровано до 80 молодіжних центрів. Крім цього, у ній не враховано молодіжні простори, які також здійснюють молодіжну роботу. Однак, якщо припустити, що в різних регіонах України діє ще до 122 молодіжних центрів і просторів (у такому разі сумарна цифра становитиме 250 одиниць), дане число все одно є суттєво меншим, ніж кількість територіальних громад (і, тим більше, населених пунктів), що свідчить про нестачу об'єктів молодіжної інфраструктури в Україні. Більше того, наразі спостерігається нерівномірний розподіл молодіжних центрів між міськими, селищними та сільськими територіальними громадами, за якого кількість молодіжних центрів, розташованих у містах, суттєво переважає як такі, що функціонують на території сіл та селищ. Як наслідок, сільська та міська молодь має нерівномірний доступ до соціальних послуг, які надаються молодіжними центрами, в тому числі у контексті здобуття громадянської освіти та підвищення спроможності до участі у житті суспільства. При цьому така нерівномірність виходить поза межі питань функціонування суто молодіжних центрів – на нашому досвіді та досвіді учасників фокус-групи, сільські та селищні територіальні громади набагато рідше характеризуються наявністю молодіжних рад, охоплюють меншу кількість інститутів громадянського суспільства, що працюють з молоддю, а також не завжди мають достатньою мірою функціональні відділи та управління, що опікуються питаннями місцевої молодіжної політики та налагодженням процесів роботи з молоддю. Таким чином, можна констатувати, що на глобальному рівні сама система вітчизняної молодіжної політики є неповною мірою інклюзивною, оскільки сільська молодь стикається з набагато вужчим спектром можливостей для реалізації власного потенціалу. Частковим виходом із даної ситуації є налагодження мобільної молодіжної роботи у громадах, де спостерігається нестача молодіжної інфраструктури, а також забезпечення її поступового розвитку. Разом з тим, потрібно розуміти, що надання рівномірного доступу до соціальних послуг

молоді з різних територій є не єдиною вимогою для забезпечення реалізації принципу інклюзивності. Не меншої актуальності, на думку учасників фокус-групи, є соціально-економічна нерівність, що впливає на можливості молоді брати активну участь у житті суспільства. Адже постає питання, чи будуть представники молоді, первинні потреби якої є незадоволеними, брати активну участь у суспільно-політичних процесах? Як наслідок, одним із завдань вітчизняної молодіжної політики сьогодення має бути підвищення економічної самостійності молоді, що офіційно відображено у Стратегії діяльності Українського молодіжного фонду на 2023-2027 роки [184]. Проте і цим не вичерпуються актуальні проблеми у розрізі забезпечення інклюзивності у діяльності політичних інститутів, що взаємодіють з молоддю. Так, не менш важливою проблемою є низький рівень адаптованості молодіжної інфраструктури для забезпечення доступу молодих людей з інвалідністю. При цьому зазначене охоплює не тільки неадаптованість матеріальної бази, будівель та споруд, а й браку напрацьованих алгоритмів до взаємодії і фахівців, які володіють мовою безбар'єрності та методами роботи з цією групою населення. Окремо також можна виділити наявність гендерних стереотипів, які, хоч і меншою мірою, але досі, на думку окремих учасників фокус групи, мають місце у сучасних умовах та можуть впливати на включеність молоді в участь у суспільно-важливих процесах. Відповідно, проблема недостатнього рівня інклюзивності у сфері молодіжної політики та роботи з молоддю має комплексний багатосторонній характер, який охоплює одночасно широкий спектр різних аспектів, пов'язаних як з нестачею таких інституцій, як молодіжні центри, так і неадаптованістю окремих інституцій для повноцінної взаємодії з різними групами вітчизняної молоді.

Вкрай важливим чинником, який відіграє суттєвий вплив на функціонування політичних інститутів, орієнтованих на сприяння забезпеченню публічної політичної участі молоді, є рівень фінансування та обсяг матеріальних ресурсів, наявних у розпорядженні кожного відповідного політичного інституту. Адже фінансова основа та наявність матеріальних ресурсів, фактично, є одним із фундаментальних чинників функціонування будь-яких структур, оскільки саме ці

ресурси забезпечують наявність людського потенціалу шляхом найму відповідних фахівців, існування умов для виконання робочих завдань, а також безпосередню спроможність досягати визначених цілей і завдань, поставлених цим/перед відповідним політичним інститутом. Однак на практиці, державне і муніципальне фінансування інститутів молодіжної політики має обмежений характер, пов'язаний із пріоритизацією бюджетних видатків на військову, соціальну та інфраструктурну сфери. Зокрема, серед усіх видатків, передбачених Законом України «Про державний бюджет України на 2024 рік», видатки, виділені на «Здійснення заходів державної молодіжної політики та утвердження української національної та громадянської ідентичності» 0,00176% від усіх видатків, передбачених державним бюджетом на відповідний рік [117]. Своєю чергою, якщо проаналізувати розподіл видатків у розрізі діяльності профільного міністерства (без врахування видатків, виділених на управління міністерством загалом), серед них на спорт передбачено 99,06% діяльнісного компоненту бюджету міністерства, в той час як на молодіжну політику та роботу з молоддю виділено лише 0,94% (6,95 млрд. грн проти 65,64 млн. грн) [117]. При цьому можна припустити, що така ситуація не пов'язана виключно з наслідками і умовами повномасштабного військового вторгнення російської федерації на території України – так, у таблиці 3.4 відображено порівняння розміру бюджетування вітчизняної молодіжної політики за період 2013-2025 рр. [117; 106; 107; 108; 109; 110; 111; 112; 113; 114; 115; 116; 118]:

Таблиця 3.4. Видатки на здійснення заходів молодіжної політики, передбачені державним бюджетом України у 2013-2025 рр.

Рік	Видатки, передбачені на сферу молодіжної політики (тис. грн)	Загальна сума усіх видатків державного бюджету (тис. грн)	% від розміру усіх видатків державного бюджету (тис. грн)
2013	14 593,10	419 843 834,90	0,0035%
2014	7 388,50	441 587 118,60	0,0017%
2015	12 018,10	581 760 845,20	0,0021%
2016	22 018,10	681 460 758,20	0,0032%

Таблиця 3.4. Видатки на здійснення заходів молодіжної політики, передбачені державним бюджетом України у 2013-2025 рр. (продовження)

Рік	Видатки, передбачені на сферу молодіжної політики (тис. грн)	Загальна сума усіх видатків державного бюджету (тис. грн)	% від розміру усіх видатків державного бюджету (тис. грн)
2017	27 500,00	841 402 834,30	0,0033%
2018	47 999,40	991 930 698,40	0,0048%
2019	63 407,50	1 093 021 713,20	0,0058%
2020	43 881,00	1 525 930 540,80	0,0029%
2021	56 337,50	1 444 342 052,20	0,0039%
2022	124 896,50	3 037 013 112,90	0,0041%
2023	36 605,70	3 392 956 975,80	0,0011%
2024	65 664,00	3 736 618 570,20	0,0018%
2025	79 088,30	3 938 196 249,50	0,0020%

Отже, ми можемо побачити, що вітчизняна молодіжна політика на постійній основі характеризується наявністю вкрай обмеженого рівня фінансування з боку держави. При цьому аналізуючи питання впливу повномасштабного військового вторгнення на розмір державного фінансування молодіжної політики, ми можемо побачити, що у натуральних величинах, станом на 2023 рік відбулось суттєве зниження закладеного обсягу видатків у порівнянні з 2021-им роком. Водночас різке збільшення фінансування, передбаченого на реалізацію заходів молодіжної політики у 2022-му році пов'язано з тим, що проєкт бюджету на відповідний рік було затверджено наприкінці 2021-го року. Проте, як було розглянуто у попередніх розділах нашого дослідження, з моменту початку повномасштабного військового вторгнення в Україну, державна координація вітчизняної молодіжної політика була фактично заморожена – у тому числі у контексті спроможності до здійснення переоцінки видатків, можливих на тогочасному етапі. Як наслідок, враховуючи, що молодіжна політика на системно структурованому рівні почала оговтуватись

наприкінці 2022-го року, до бюджету не було внесено змін, зокрема, через неповну функціональність системи моніторингу і оцінки у цей період. Разом з тим, у Закон України «Про державний бюджет України на 2023 рік» було закладено майже вчетверо меншу суму, що було зроблено в цілях економії бюджетних коштів.

Державні бюджети на 2024-ий та 2025-ий рік демонструють поступове збільшення державного фінансування молодіжної політики – наприклад, розмір видатків, закладених на 2024-ий рік, навіть після секвестру перевищив показники 2021-го року. Разом з тим, потрібно розуміти, що у натуральній величині частина коштів нівелюється інфляцією, яка, за вказаний період, варіювалась від 5,1% до 26,6% щороку [46]. Крім цього, у відсотковому співвідношенні до загальних видатків державного бюджету України, рівень фінансування молодіжної політики наразі не досяг розміру 2021-го року та, фактично, є вдвічі меншим – що теж вказує на зниження рівня пріоритетності молодіжної політики з позиції державного фінансування. З цим погоджуються і учасники фокус-групи – на їх думку, рівень фінансування молодіжної політики повною мірою не відповідає розмірам запланованих індикаторів та показників, закладених у цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2021-2025 роки. І хоча, окрім держави, вагомий внесок у виконання запланованих результатів здійснюють органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства, вони так само стикаються з проблемою недофінансування, пов’язаною із нестачею фінансових ресурсів.

Таблиця 3.5. Середнє значення розподілу відповідей на питання: «Оцініть, будь ласка, середній рівень фінансової спроможності наступних інституцій, що працюють з молоддю, де 1 – фінансова спроможність відсутня, 10 – є максимальною»

Назва чинника / результати кола	Коло №1	Коло №2
Державна установа «Всеукраїнський молодіжний центр»	6,57	6,43
Обласні молодіжні центри	3,29	3,14

Таблиця 3.5 (продовження)

Назва чинника / результати кола	Коло №1	Коло №2
Молодіжні центри, розташовані у міських громадах	4,86	4,79
Молодіжні центри, розташовані у селищних громадах	3,57	3,36
Молодіжні центри, розташовані у сільських громадах	2,64	2,43
Громадські об'єднання та благодійні організації національного рівня, що працюють з молоддю	6,07	5,93
Громадські об'єднання та благодійні організації регіонального та місцевого рівня	4,79	4,64
Молодіжні консультативно-дорадчі органи	2,29	2,21

Іншим інституційним чинником, який охарактеризувався наявністю певної проблематики, є алгоритми функціонування окремих політичних інститутів, що працюють у сфері молодіжної політики та/або взаємодіють з молоддю. Зокрема, на думку учасників фокус-групи, з недосконалостями алгоритмів власного функціонування стикаються як органи публічної влади, так й інститути громадянського суспільства та молодіжні консультативно-дорадчі органи. Так, значна частина громадських об'єднань та благодійних організацій, з якими взаємодіяла частина експертів, характеризується недостатнім, на їх думку, рівнем впорядкування алгоритмів власної роботи. Вона проявляється у відсутності чітких зон відповідальності між членами та волонтерами, які працюють у структурі громадських об'єднань, нестачею (або навіть відсутністю) внутрішньозатверджених політик і процедур, відсутністю практики прописування технічних завдань при делегуванні нових задач, а також незастосуванні підходу до планування, який передбачає розподіл середньострокових та довгострокових завдань між різними учасниками спільноти. Окремим викликом також є поширена відсутність системи внутрішнього контролю якості та результативності діяльності – оцінки і моніторингу. Разом з тим, потрібно розуміти, що різні інститути громадянського суспільства знаходяться на різному етапі власного інституційного

розвитку. Відповідно, для окремих організацій налагодження зазначеного є питанням набуття відповідного досвіду, а також формування ресурсної спроможності, яка дозволяє дійти до рівня запровадження більш складних та більш ефективних інституційних практик. Це, своєю чергою, передбачає необхідність формування відповідного людського потенціалу, а також наявності матеріальних і фінансових ресурсів, які дозволятимуть підвищити спроможність відповідної організації здійснювати системну діяльність та запроваджувати і підтримувати функціональність нових внутрішніх алгоритмів роботи. Разом з тим, без наявності належних політик та процедур, чітко визначеної структури, а також впорядкованих алгоритмів роботи, громадське об'єднання/благодійна організація матиме мало шансів залучити зовнішнє фінансування з боку великих міжнародних донорських організацій. Так само менш результативною буде її безпосередня діяльність, яка, за відсутності належного планування та розподілу зон відповідальності, матиме переважно ситуативний характер. За таких умов, при довготривалому збереженні такого стану, в організації може сформуватись почуття невизначеності щодо її подальших перспектив, що надалі може призвести до ще більшого поступового згасання її потенціалу.

У контексті особливостей функціонування місцевих органів публічної влади, а також профільних комунальних та державних установ, найбільшим викликом, на думку експертів, є надмірна забюрократизованість даних структур. До прикладу, внутрішня взаємодія різних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій та частини органів місцевого самоврядування передбачає необхідність підготовки листів на кожному кроці міжвідомчих процесів. З одного боку, це сприяє впорядкуванню роботи, встановленню ініціаторів та першопричини у разі виникнення проблем, що стали наслідком виконання певних завдань, а також можливості встановити послідовність кроків реалізації різних процесів. З іншого боку, це збільшує обсяг часу, який витрачається на виконання різних завдань. Однак питання постає не в обсязі часу, а співставності витрачених зусиль на виконання дрібних робочих завдань – наприклад, доцільності підготовки внутрішніх листів-звернень для здійснення публікації на сайті відповідної

установи, замість запровадження алгоритму, за якого кожен відділ міг завантажувати матеріали для публікації на сайті на спільне хмарне сховище, минаючи необхідність готувати лист. Аналогічним чином це стосується розписування внутрішніх доручень, в той час як зазначене можна було б замінити спільним доступом до діаграми Ганта, у якій можна замінювати перелік відповідальних осіб. Також окремо цікавою є ситуація взаємодії між різними установами – наприклад, комунальним закладом, який має подвійну підпорядкування – одночасно з боку обласної державної адміністрації та обласної ради. Зазначене передбачає необхідність здійснення трьохсторонніх погоджень, що у випадках пасивності депутатського корпусу, не завжди є можливим. Крім цього, актуальності набуває також підлаштування інституційних практик та внутрішніх алгоритмів роботи під юридичні норми, які не відповідають реаліям часу – у сфері молодіжної роботи таким прикладом є Порядок реалізації програм, проектів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, затверджений наказом Міністерства молоді та спорту України від 3 березня 2016 року № 808 [126].

Проблеми ефективності внутрішніх алгоритмів роботи молодіжних консультативно-дорадчих органів багато в чому дублюють проблематику, яка спостерігається у розрізі громадських об'єднань та благодійних організацій, що працюють з молоддю, однак має і певні відмінності. Так, ризик нестачі/відсутності внутрішніх політик і процедур, налагодженої внутрішньої взаємодії, оцінки і моніторингу тощо загострюється ще й тим, що молодіжні ради складаються з представників різних організацій, кожна з яких сфокусована на власному сегменті роботи. Відповідно, первинним пріоритетом для членів молодіжних рад є діяльність власної організації. Крім цього, виникає і проблема спільної мотивації – якщо у структурі громадського об'єднання команда може переслідувати відносно спільні цілі, то індивідуальні цілі та мотивація кожного члена молодіжної ради можуть бути різними. Також не варто оминати і тимчасовість каденції молодіжної ради, за якої кожне подальше перезавантаження персонального складу молодіжної ради створює необхідність повторного налагодження внутрішньої взаємодії. Разом

з тим, з позитивних умов, безпосередні обов'язки молодіжної ради прописані нормативно, тому часто орган публічної влади, при якому вона сформована, часто зацікавлений у здійсненні нагляду над її роботою. Крім цього, згідно типовим положенням, органи влади зобов'язані здійснювати організаційно-методичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності молодіжної ради [132], що, у випадку виконання даної норми, позбавляє молодіжну раду необхідності пошуку та утримання власного приміщення, на відміну від громадського об'єднання. Інше питання – яким чином здійснюється планування та звітування – на основі коректної постановки цілей і завдань та поступового їх виконання, або суто підготовкою формальних документів, що має місце у реаліях сучасної вітчизняної молодіжної політики.

Таким чином, різні інституційні чинники публічної політичної участі молоді відображають наявність широкого спектру проблем, притаманних вітчизняній молодіжній політиці сучасності. Це, своєю чергою, створює доцільність розробки пропозицій, направлених на вирішення та мінімізацію негативних наслідків існуючих проблем. Даному завданню і присвячено наступний параграф нашого дисертаційного дослідження, що має на меті сформулювати комплекс пропозицій, направлених на вдосконалення вітчизняної молодіжної політики.

3.3. Шляхи вдосконалення функціонування політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді

На основі результатів, представлених у розділі 3.2., ми можемо побачити, що наразі політичні інститути, які взаємодіють з молоддю, стикаються з комплексом проблем, що впливають стан сучасної вітчизняної молодіжної політики в Україні. Зазначені проблеми так само впливають і на публічну політичну участь молоді, погіршуючи функціональність різних механізмів, що сприяють залученню молоді до участі у процесах прийняття рішень. Шукаючи влучну аналогію, на нашу думку, можна сказати, що актуальний стан сучасної молодіжної політики в Україні на системному рівні відображає механізм, який постійно знаходиться у русі. При

цьому конструкція та концептуальна ідея даного механізму є достатньо вдалою, однак окремі його елементи потребують вдосконалення або внесення змін через недостатню/не повною мірою коректну функціональність. Іншими словами, актуальні потреби у реформуванні сучасної молодіжної політики відображають не необхідність заміни існуючої моделі, а вдосконалення окремих її компонентів, направлене на вирішення різнонаправлених проблем, які, разом з тим, впливають на саму систему. Як наслідок, нами було розроблено комплекс пропозицій і рекомендацій, направлених на вдосконалення вітчизняної молодіжної політики та покращення інституційних умов для публічної політичної участі вітчизняної молоді.

Першим чинником, з якого, на наш погляд, логічніше почати розробку рекомендацій, є особливості нормативного регулювання функціонування інститутів молодіжної політики. Так, у ході нашого дослідження було визначено, що недосконалість різних норм у чинних нормативних актах відображена наступними проблемами:

- замороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині надання бюджетних грантів через невідповідність змісту нормативно затвердженого поняття «бюджетний грант» єдиному можливному механізму, за яким можливе проведення конкурсів бюджетних грантів Українським молодіжним фондом;

- відсутність нормативно затверджених алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами, зокрема, у частині збору даних для забезпечення оцінки і моніторингу їх діяльності;

- неадаптованість критеріїв надання Національного знаку якості молодіжних центрів умовам воєнного часу, надмірна строгість окремих критеріїв, яка не відображає актуальний рівень матеріального стану вітчизняних молодіжних центрів, а також відсутність процедурного механізму здійснення оцінки діяльності молодіжних центрів;

- наявність широкого набору функцій і завдань, нормативно встановлених як зони відповідальності молодіжних рад регіонального рівня, сума яких не відповідає рівню спроможності більшості молодіжних консультативно-дорадчих органів, що призводить до розбалансування діяльності між регіонами та відсутності унормованої моделі взаємодії обласних молодіжних рад з іншими стейкхолдерами молодіжної політики. Відсутність стандартів роботи молодіжних рад, орієнтованих на впорядкування пріоритетів їх діяльності, критеріїв та показників оцінки їх роботи, а також інструментів міжвідомчої взаємодії.

- формування недостатньо спроможних скликань молодіжних рад, пов'язане з особливостями відповідної процедури;

- відсутність нормативно затверджених процедур для оцінки молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту.

Напрацьовуючи варіанти вирішення зазначених проблем, почнемо з пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Зокрема, усуваючи проблему неможливості виділення бюджетних грантів за кошти донорських організацій, які не мають статусу надавачів міжнародної технічної допомоги, важливо розуміти, яким чином чинна нині норма була закладена у закон. Так, за словами колег, які працювали над розробкою первинної редакції Закону України «Про основні засади молодіжної політики», формулювання «бюджетний грант» було запозичено з Податкового кодексу України [94]. Водночас, порівнюючи норми пункту 1 статті 1 профільного закону і пункту 14.1.277-1 статті 14 Податкового кодексу України, зазначимо, що у частині переліку сторін, які можуть виступати надавачами бюджетних грантів, формулювання є ідентичними. При цьому Податковий кодекс не зобов'язує екстраполювати норми відповідної статті на інші закони України, визначаючи, що *«у цьому Кодексі поняття вживаються в такому значенні»* [94]. Відповідно, цілком можливим є внесення змін до формулювання змісту поняття «бюджетний грант» у Закон України «Про основні засади молодіжної політики» без внесення аналогічних змін до Податкового кодексу України. Саме тому ми пропонуємо викласти зміст формулювання «бюджетний грант» у профільному законі у

наступній редакції: *«бюджетний грант у сфері молодіжної політики (далі - грант) – цільова допомога у вигляді коштів або майна, що надається на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги, міжнародних організацій та їх офіційних представництв на території України, благодійних організацій та інших джерел, не заборонених законодавством України суб'єктам молодіжної роботи за результатами конкурсного відбору на реалізацію молодіжних проектів як проектна або інституційна підтримка»* [138]. Разом з тим, важливо розуміти, що різні нормативні акти діють у комплексі, тому уточнення змісту формулювання «бюджетний грант» має супроводжуватись внесенням змін і до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 «Про затвердження переліку надавачів бюджетних грантів». Так, у примітках важливо доповнити перелік потенційно можливих надавачів бюджетних грантів Українському молодіжному фонду, замінивши зміст формулювання *«*У частині надання бюджетних грантів виключно за рахунок коштів проектів міжнародної технічної допомоги»* [125] на *«*У частині надання бюджетних грантів виключно за рахунок коштів проектів міжнародної технічної допомоги, міжнародних організацій та їх офіційних представництв на території України, благодійних організацій та інших джерел, не заборонених законодавством України»*. За таких умов нормативно затверджений перелік сторін фінансування бюджетних грантів Українського молодіжного фонду буде суттєво розширено, що дозволить спектру міжнародних донорських організацій забезпечити фінансову основу для проведення відповідних конкурсів та підтримки молодіжних ініціатив.

Наступною проблемою, витoki якої знаходяться у нормативно-правовому вимірі, є відсутність процедурного механізму здійснення оцінки діяльності молодіжних центрів та неадаптованість критеріїв їх оцінювання реаліям воєнного часу. Перше, на нашу думку, може бути вирішене запровадженням Порядку присвоєння Національного знаку якості, який водночас передбачатиме періодичність проходження процедури перевірки на відповідність встановленим

критеріям. Своєю чергою, другий компонент проблеми може бути вирішений оновленням критеріїв. У даному контексті ми пропонуємо наступне:

- прибрати норму щодо обов'язковості наявності житлових приміщень та забезпечення харчування з проживанням на одній території кампусу для молодіжних центрів регіонального рівня;
- виключити норму щодо неприйнятності орендування приміщень для проживання;
- зобов'язання молодіжних центрів здійснювати розробку нових та інноваційних моделей роботи з молоддю залишити у зоні відповідальності виключно молодіжних центрів регіонального рівня, водночас для локальних молодіжних центрів змінити підхід з регламентування зазначеного не як обов'язку, а переваги при оцінюванні у випадку наявності відповідних практик;
- закласти норму щодо обов'язковості наявності укриття у пішій доступності від молодіжних центрів;
- закласти норму щодо необхідності облаштування молодіжних центрів регіонального рівня засобами резервного живлення і зв'язку.

На додачу, зазначимо, що, крім переліченого, також необхідно забезпечити розробку методичних рекомендацій до оцінювання, а також проведення відповідного навчання для експертних комісій, які здійснюватимуть процедуру оцінювання діяльності молодіжних центрів на відповідність критеріям Національного знаку якості. Зокрема, важливим є напрацювання підходів до оцінювання критеріїв, які не мають деталізації та однозначних показників для оцінки (наприклад, як оцінити міру систематичності збору зворотнього зв'язку, або ступінь інноваційності нових методів і підходів робити з молоддю?). Крім цього, важливо розуміти, що проходження процедури настільки комплексного оцінювання передбачає наявність суттєвих проміжків у часі між двома відповідними перевітками. Це означає, що ухвалення порядку, навчання експертів, формування експертних груп, а також оновлення критеріїв, передусім, вирішать проблему нефункціональності Національного знаку якості молодіжних центрів, однак лише частково сприятиме вирішенню виклику відсутності системи оцінки і

моніторингу у вертикалі молодіжних центрів. Разом з тим, на нашу думку, реалізація даних кроків може призвести до часткової активізації діяльності молодіжних центрів, як за рахунок оновлення критеріїв та створення механізму оцінювання їх діяльності, так і завдяки активізації конкуренції між різними молодіжними центрами. Також запровадження такого оцінювання діяльності молодіжних центрів може наблизити вітчизняну молодіжну політику до вирішення більш глобальної проблеми – відсутність нормативно затверджених алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами. До прикладу, рекомендації, висвітлені в експертному звіті, підготовленому за результатами оцінювання локального молодіжного центру, могли би стати об'єктом впровадження за менторства команди іншого молодіжного центру. Водночас типові проблеми, які є спільними для різних молодіжних центрів, можуть бути додатковим об'єктом уваги Всеукраїнського молодіжного центру. Проте для налагодження систематичного оцінювання діяльності молодіжних центрів та більш результативної взаємодії, на нашу думку, оцінювання на відповідність критеріям Національного знаку якості молодіжних має бути доповненим поточним моніторингом діяльності молодіжних центрів. За найкращих умов, регіональні молодіжні центри могли б виступити агентами оцінювання відповідності поточної діяльності локальних молодіжних центрів вимогам типового положення, в той час як Всеукраїнський молодіжний центр здійснював систематизацію і загальну оцінку всіх даних. За таких умов інформація, надана безпосередньо молодіжними центрами, на системному рівні могла би доповнити звіти місцевих органів влади, а також закрити пробіл відсутності даних щодо результатів діяльності молодіжних центрів приватної форми власності. Однак реалізація зазначеного вимагає комплексної державної програми, за якої регіональні молодіжні центри не тільки матимуть додаткові функції, а й спиратимуться на державну підтримку, орієнтовану на сприяння забезпеченню спроможності їх виконання.

Іншою проблемою, яка знаходиться у площині діяльності молодіжних центрів та нормативного регулювання їх діяльності, є відсутність нормативно

затверджених процедур для оцінки молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту. Це призводить до того, що повсякчас у різних молодіжних центрах працюють некомпетентні особи, навички і знання яких не відповідають принципам роботи з молоддю. Водночас, враховуючи, що в Україні існує масштабна програма «Молодіжний працівник», випускники якої обліковуються у відповідній базі даних Всеукраїнського молодіжного центру, можливим є варіант проведення періодичної атестації молодіжних працівників. При цьому репутація даної програми вже давно призвела до формування принципу у професійній спільноті щодо необхідності обов'язково мати сертифікат випускника щонайменше базового тренінгу цієї програми, – тому зазначений принцип можна затвердити нормативно, заклавши певний період часу для проходження відповідного тренінгу з боку тих, хто немає такого сертифікату, але має профільну формальну освіту та/або працює нещодавно. Своєю чергою, іншим варіантом є формування окремої бази даних усіх молодіжних працівників із забезпеченням їх подальшої періодичної атестації поза межами програми «Молодіжний працівник». Однак перший варіант є простішим у реалізації та передбачає витрачання меншого обсягу часу, оскільки спиратиметься на вже наявний реєстр молодіжних працівників (випускників програми) та напрацьовану методологію.

Наступною пропозицією, яка знаходиться на перетині особливостей нормативного регулювання функціонування політичних інститутів та їх людського потенціалу як інституційних чинників публічної політичної участі молоді, є внесення змін до типових положень про молодіжну раду регіонального та місцевого рівнів, які передбачають затвердження механізму конкурсного відбору потенційних членів молодіжних рад. Адже наявні норми передбачають можливість включення до її складу суто на підставі формальних вимог, без врахування мотивації та особистісних характеристик кандидатів. Відповідно, дану проблему могли б виправити процедура відбору, направлена на оцінку кандидатів. Водночас, на нашу думку, критеріями для такого відбору можуть бути наступні:

1. Рівень вмотивованості кандидата працювати у структурі молодіжної ради – наявність чітко обґрунтованої мотивації, яка спирається на ціннісно виражені, професійні та/або вагомі особистісні аргументи.

2. Громадська, соціальна та/або освітньо-наукова активність кандидата – наявність досвіду волонтерства, організації соціальних проєктів та/або досягнень в освітньо-науковому сегменті, що підтверджується відповідними документами та фото/відео-матеріалами.

3. Вміння визначати актуальні проблеми громади/регіону та пропонувати обґрунтовані шляхи їх розв'язання – демонстрація розуміння актуальних процесів у сфері, яка є об'єктом зацікавленості кандидата.

4. Рівень розвитку критичного мислення та здатність коректно обґрунтувати свою думку з приводу складних дискусійних питань з питань молодіжної політики – здатність обґрунтовано виражати свої думки з приводу контрверсійних і складних питань, обґрунтовуючи свою точку зору фактичними даними та ціннісно-коректними тезами

5. Відповідність очікувань від участі у роботі молодіжної ради відповідає нормативно встановленим цілям і завданням діяльності молодіжної ради.

За своєю структурою такий відбір може передбачати три етапи – подання документів, проходження співбесіди, а також засідання установчих зборів. Водночас процедура оцінювання кандидатів повинна мати колегіальний характер та спиратись на представництво у складі ініціативних груп з питань формування нового скликання молодіжної ради як представників інститутів громадянського суспільства, так й органу влади, на базі якого функціонує/утворюється молодіжна рада. Крім цього, у випадку обласних молодіжних рад, додатковим рішенням може бути встановлення територіальних квот, з метою забезпечення більш широкого представництва делегатів, які походять з різних територіальних громад. Разом з тим, на додачу до пропозиції вдосконалення процедури та критеріїв для відбору, також важливо забезпечити наявність інструментів нівелювання ризиків, за яких навіть після проходження відбору частина вмотивованих, на перший погляд, кандидатів, перестає бути включеною у діяльності молодіжної ради. Тому іншою

нашою пропозицією є нормативне затвердження процедури заміни делегатів, висунутих суб'єктами делегування, а також розширення переліку підстав для виключення членів молодіжних рад. Крім цього, на нашу думку, реалізація вищезазначених пропозицій матиме більшу результативність, якщо запровадження переліченого паралельно супроводжуватиметься затвердженням стандартів роботи молодіжних рад, орієнтованих на впорядкування пріоритетів їх діяльності, критеріїв та показників оцінки їх роботи, інструментів міжвідомчої взаємодії, а також визначення варіантів типової структури та розподілу функцій між різними структурними елементами молодіжних рад. За таких умов не тільки зросте ймовірність формування молодіжних рад з більш вмотивованих членів, а й буде знижено ризик потрапляння у ситуацію невизначеності після формування нових скликань, пов'язаної з нестачею орієнтирів у налагодженні внутрішньої роботи молодіжної ради. Іншими словами, відбудеться взаємодоповнення двох компонентів, за яких вмотивована молодь зможе спиратись на вже напрацьовані підходи та алгоритми.

Розглядаючи навчання, як невід'ємну складову розвитку кожної людини, важливо зазначити, що наявність умов для покращення особистого рівня знань, розвитку навичок та вмінь, а також підвищення рівня професійних компетенцій є необхідними як для представників органів влади, так і громадських об'єднань, молодіжних рад, молодіжних центрів та просторів. При цьому таке навчання має бути адаптованим до потреб, які базуються на фокусі, проблематиці та специфіці діяльності представників кожної зі структур. Так, на основі результатів, висвітлених у підрозділі 3.2., у контексті формування ефективних алгоритмів роботи та вдосконалення інституційної структури, для громадських об'єднань та благодійних організацій актуальними є навчання з організаційного розвитку, розробки внутрішніх політик і процедур, операційного планування, налагодження внутрішньої взаємодії, розробки проектів, фандрайзингу, моніторингу і оцінки. Своєю чергою, діяльність молодіжних центрів і просторів стикається з гострою потребою адаптації молодіжної інфраструктури до роботи з молоддю з числа соціально вразливих верств населення – молодих людей з інвалідністю, молодих

ветеранів та військовослужбовців, молоддю з посттравматичним стресовим розладом, внутрішньо переміщеною молоддю тощо. За таких умов, на нашу думку, відповідне спеціалізоване навчання молодіжних працівників має бути одним із пріоритетів вітчизняної молодіжної політики сьогодення.

На інфраструктурному рівні, окрім «м'якого», «софт» компоненту, важливо не забувати і про матеріальний стан вітчизняної молодіжної інфраструктури. Так, значною проблемою є не тільки неадаптованість фасадів та приміщень значної частини молодіжних центрів і просторів для людей з інвалідністю, а й відсутність об'єктів молодіжної інфраструктури, де здійснюється молодіжна робота, у масштабах цілих громад. Зокрема, як було виявлено раніше, в Україні налічується не більше 200 молодіжних центрів з розрахунку на 1194 територіальних громад, які не мають тимчасово окупованих територій. При цьому більшість молодіжних центрів розташовано у міській місцевості, в той час як значна частина селищних і сільських громад територіальних громад не мають жодного молодіжного центру. Відповідно, питання інклюзивності також включає необхідність створення умов для отримання рівного доступу до благ і соціальних послуг, які надають молодіжні центри, незалежно від типу розселення. У даному контексті очевидним є рішення започаткування державної програми підтримки створення нових молодіжних центрів і просторів, передусім, у громадах, де вони відсутні, але з огляду на обмеженість фінансових ресурсів державного бюджету, такий варіант є малоімовірним. Альтернативним рішенням, на нашу думку, може бути розвиток проєктів і програм мобільної молодіжної роботи, а також точкове залучення донорських міжнародних організацій до підтримки створення нових молодіжних центрів. Безперечно, підсиленню зазначеного варіанту могло б посприяти започаткування практики виділення державних субвенцій на розвиток системи молодіжних центрів і просторів, виділяючи на цьому етапі мінімальну кількість коштів, але достатню для створення декількох молодіжних центрів на рік. Адже у майбутньому проблема нестачі молодіжної інфраструктури все одно залишатиметься актуальною і потребуватиме системних рішень з боку держави – тож започаткування таких практик у нинішній період може послугувати пілотним

проектом для подальшого масштабування в умовах післявоєнного відновлення України.

З позиції проблематики фінансування молодіжної політики, обмеженість фінансових ресурсів, передбачених у державному та місцевих бюджетах на молодіжну політику та роботу з молоддю, нині пов'язана з наявністю інших пріоритетів, зумовлених викликами війни, через що у нинішній період є некоректним вимагання кратного збільшення обсягів фінансування. Разом з тим, важливим є вдосконалення фінансових процедур, що може позитивно вплинути на роботу інституцій, які працюють з молоддю. Так, окрім налагодження роботи Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на бюджетні гранти за кошти донорських організацій шляхом внесення змін до профільного закону та постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 «Про затвердження переліку надавачів бюджетних грантів», ми пропонуємо забезпечити внесення змін до Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, затвердженого наказом Міністерства молоді і спорту України від 3 березня 2016 року № 808. Зокрема, відповідно до абзацу 9 пункту 3 розділу V порядку, граничний добовий розмір бюджетних видатків на харчування становить 123 грн – при цьому дана норма залишається незмінною з 2018-го року [126, 128]. Це, своєю чергою, призводить до використання практик непрозорого використання коштів, за якого, у випадку неможливості забезпечити належне харчування за рахунок співфінансування, у бюджет проєкту закладаються додаткові статті витрат, які, де факто, компенсують харчування. Водночас збільшення граничної цифри дозволило б органам публічної влади у коректний спосіб здійснювати фінансування даної статті видатків – адже, де факто, загальний обсяг бюджетування все одно залишається незмінним. Не менш цікавою нормою також є наявність прямої заборони на оплату проживання і харчування надавачам послуг (у тому числі тренерів та експертів) [126], що призводить до аналогічних практик невідповідності розподілу статей витрат між запланованим і фактичним бюджетом. Крім цього, не зайвою є затвердження

типової форми подання звіту за результатами реалізації відповідних проєктних ініціатив, а також впровадження практик вибіркового аудиту використання бюджетних коштів. На додачу, у контексті публічної політичної участі молоді також є важливою популяризація алгоритму оформлення запиту на фінансування молодіжних ініціатив, пропонованих громадськими об'єднаннями, завдяки організації спеціалізованих навчань щодо особливостей відповідної процедури, підготовки положення про проєкт, включення ініціативи у календарний план заходів, бюджетних обмежень, а також особливостей звітування – адже відповідне навчання, на нашому досвіді, відсутнє. Це, своєю чергою, на нашу думку, може позитивно вплинути на кількість пропонованих молодіжних проєктів, що, за рахунок підвищення рівня конкуренції, допоможе протидіяти ситуаціям, за яких певна група (або певні групи) інтересів монополізують бюджетне фінансування з боку окремих органів влади задля реалізації власних проєктних ініціатив.

Проблема дефіциту кадрів в органах влади не є новою для вітчизняної публічної служби, через що держава вже реалізовує комплекс кроків для її подолання. Так, за останні роки було створено Єдиний портал вакансій, вдосконалюється система професійного навчання державних службовців, діє програма кадрового резерву. З позиції спрощення доступу до державної служби, важливо зазначити, що на період правового режиму воєнного стану було призупинено дію обов'язкової норми щодо проведення конкурсів на заміщення вакантних посад державної служби. Однак, безперечно, фундаментальною проблемою сучасної державної служби в Україні є порівняно низький рівень оплати праці. Виправлення зазначеного є одним із завдань, закладених у реформу державної служби [146], однак строки виконання даного пункту, через дефіцит ресурсів в державі (та критичне сприйняття з боку частини суспільства) є відкритим питанням. Нашою ж пропозицією є розширення програм стажувань молоді на базі органів публічної влади, зокрема, й тих, які передбачають фінансову підтримку стажерів з боку міжнародних донорських організацій (виплата стипендій). У 2024 році одна з таких програм, імplementована Democracy Reporting International відновила свою діяльність після замороження внаслідок

повномасштабного військового вторгнення. Крім цього, в Україні діє Програма особистісного і професійного розвитку молоді «Державотворець», яка надає можливості для стажування в органах влади своїм випускникам. Важливу роль також посідають регіональні та місцеві програми, частина з яких підтримується міжнародними донорськими організаціями, зокрема, Дитячим фондом ООН (UNICEF) та Програмою розвитку ООН в Україні. Разом з тим, потрібно розуміти, що сумарний обсяг молоді, охоплений такими програмами, є набагато меншим масштабу проблеми кадрового дефіциту, через що розвиток і масштабування таких програм залишається актуальною потребою сьогодення.

Співставляючи усі проблеми, виявлені за результатами нашого дослідження, ми можемо побачити, що більшість з них знаходяться у площині одразу декількох інституційних чинників публічної політичної участі молоді. Так, наприклад, питання забезпечення рівного доступу до благ, які надаються установами, що працюють з молоддю, знаходиться одразу на перетині людського потенціалу, фінансових та матеріальних ресурсів, а також умов дотримання принципів інклюзивності. Зі свого боку, проблема відсутності системно встановлених практик оцінювання молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту знаходиться на стику особливостей нормативного регулювання та людського потенціалу. Схожим прикладом є проблема формування нефункціональних скликань молодіжних рад, яка прослідковується крізь призму нормативного регулювання, оцінки людського потенціалу та неефективності утвореної інституційної структури. Саме тому, враховуючи, що загальний масив розглянутих нами інституційних чинників характеризується одночасною взаємопов'язаністю та розпорошеністю, ми підготували окрему таблицю, направлену на систематизацію усіх виявлених проблем та сформованих пропозицій за відповідними інституційними чинниками (Додаток А). Зі свого боку, у текстовому форматі систематизувати усі висвітлені проблеми та надані пропозиції вбачаємо за можливе наступним чином:

Проблема №1. Замороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на отримання бюджетних грантів для реалізації молодіжних ініціатив

Пов'язані інституційні чинники: особливості нормативного регулювання, алгоритми функціонування політичних інститутів

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Внести зміни до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» з метою доповнення змісту формулювання «бюджетний грант» нормою щодо можливості його надання за кошти міжнародних організацій та їх офіційних представництв на території України, благодійних організацій та інших джерел, не заборонених законодавством. Після ухвалення нової редакції даного закону внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 у частині розширення переліку видів організацій, які мають право надавати кошти на проведення конкурсів на бюджетні гранти Українським молодіжним фондом.

Проблема №2. Невідповідність критеріїв надання Національного знаку якості молодіжних центрів умовам воєнного часу та реальному стану вітчизняних молодіжних центрів

Пов'язані інституційні чинники: Особливості нормативного регулювання, людський потенціал, рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Оновити перелік критеріїв оцінки якості молодіжних центрів у частині вдосконалення їх досяжності та забезпечення відповідності реаліям воєнного часу. Розробити порядок, направлений на запровадження та регулювання процедури проходження оцінювання на відповідність оновленим критеріям.

Проблема №3. Відсутність нормативно затверджених алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами, зокрема, у частині збору даних для забезпечення оцінки і моніторингу їх діяльності

Пов'язані інституційні чинники: Особливості нормативного регулювання, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами.

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Запровадити систему моніторингу і оцінки діяльності молодіжних центрів у площині взаємодії молодіжних центрів локального, регіонального та національного рівнів.

Проблема №4. Відсутність стандартів роботи молодіжних рад, орієнтованих на впорядкування пріоритетів їх діяльності, критеріїв та показників оцінки їх роботи, а також інструментів міжсвідомчої взаємодії.

Пов'язані інституційні чинники: Особливості нормативного регулювання, людський потенціал, інституційна структура, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Розробити і затвердити рамкові документи (стандарти діяльності молодіжних рад), які окреслюватимуть критерії та показники оцінки діяльності молодіжних рад, варіанти рекомендованої типової структури, розподілу функцій між різними структурними елементами молодіжних рад, а також алгоритмів взаємодії з такими стейкхолдерами, як органи влади, інші молодіжні ради та молодіжні центри.

Проблема №5. Наявність ризику формування недостатньо спроможних скликань молодіжних рад через недосконалість відповідної нормативної бази

Пов'язані інституційні чинники: Особливості нормативного регулювання, людський потенціал

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Запровадити систему організації конкурсного відбору на участь в установчих зборах нових скликань молодіжних рад, а також системи внутрішнього контролю включеності її членів, шляхом внесення змін до відповідних типових положень, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198.

Проблема №6. Відсутність системно встановлених практик оцінювання молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту

Пов'язані інституційні чинники: Особливості нормативного регулювання, людський потенціал, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Нормативно передбачити обов'язковість наявності сертифікату про проходження щонайменше

базового тренінгу програми «Молодіжний працівник» з боку усіх молодіжних працівників протягом першого року здійснення відповідної професійної діяльності; Забезпечити систематичне проведення атестації молодіжних працівників на базі інфраструктури програми «Молодіжний працівник».

Проблема №7. Кадровий дефіцит у системі органів публічної влади, а також закладах і установах, що працюють з молоддю

Пов'язані інституційні чинники: Людський потенціал, особливості нормативного регулювання, рівень фінансування

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Розширити державну підтримку програм молодіжних стажувань на базі органів влади; Сприяти залученню коштів міжнародних донорських організацій на розвиток організаційної спроможності установ, що працюють з молоддю

Проблема №8. Неадаптованість молодіжної інфраструктури до забезпечення реалізації принципу інклюзивності для усіх суспільних груп

Пов'язані інституційні чинники: Рівень інклюзивності, безпекова ситуація, людський потенціал, рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Забезпечити навчання представників молодіжної інфраструктури методам коректної взаємодії із представниками соціально вразливої молоді; Адаптувати приміщення відповідних установ до потреб людей з інвалідністю; Актуалізувати увагу розробці проектних ініціатив та програм, орієнтованих на роботу з представники різних груп соціально вразливої молоді.

Проблема №9. Відсутність молодіжних центрів та їх філій, а також молодіжних просторів на території більшості територіальних громад

Пов'язані інституційні чинники: Рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів, людський потенціал, рівень інклюзивності.

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Запровадити практику виділення субвенцій на створення нових молодіжних центрів у територіальних громадах, де присутній значний відсоток молоді, відсутні молодіжні центри та спостерігається умовно стабільна безпекова ситуація;

Підтримати розвиток мобільної молодіжної роботи, сприяючи на державному рівні залученню донорського фінансування на роботу з молоддю у територіальних громадах, де бракує об'єктів молодіжної інфраструктури

Проблема №10. Недосконалість державних підходів до забезпечення фінансування органами публічної влади заходів і проектів у сфері молодіжної політики

Пов'язані інституційні чинники: Особливості нормативного регулювання, алгоритми функціонування політичних інститутів, інституційна пам'ять

Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу: Внести зміни до Порядку реалізації програм, проектів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, затвердженого наказом Міністерства молоді і спорту України від 3 березня 2016 року № 808 у частині вдосконалення алгоритмів використання бюджетних коштів; Забезпечити навчання щодо особливостей використання та популяризацію алгоритмів залучення фінансування молодіжних ініціатив з боку органів влади, протидіючи ситуаціям, за яких окремі групи інтересів монополізують бюджетне фінансування молодіжних ініціатив.

Таким чином, сучасна вітчизняна молодіжна політика передбачає необхідність та наявність зон перспективного росту для ухвалення комплексу рішень, направлених на вдосконалення різних чинників функціонування політичних інститутів, що працюють у сфері молодіжної політики та/або взаємодіють з молоддю. Зокрема, на нашу думку, реалізація зазначених пропозицій дозволить не тільки покращити умови внутрішньоінституційної діяльності та міжінституційної взаємодії, а й вдосконалити вітчизняну молодіжну політику, стан якої є результатом діяльності одразу широкого спектру різних інституцій. За таких умов, вирішення наявних та мінімізація наслідків існуючих проблем, здійснені у межах і способ, релевантних актуальним умовам та можливостям нашої країни, є одним із завдань вітчизняної молодіжної політики сьогодення, як напрямку державної політики, стан якого безпосередньо пов'язаний зі станом та умовами публічної політичної участі вітчизняної молоді.

Висновки до розділу 3.

Таким чином, інституційні чинники публічної політичної участі молоді можна класифікувати за комплексом критеріїв, кожен з яких направлений на оцінку їх суті та порівняння, виходячи з різних характеристик. Так, у ході дослідження нами було запропоновано сім різних, відмінних між собою критеріїв до класифікації, за якими було здійснено розподіл дванадцяти виокремлених інституційних чинників публічної політичної участі вітчизняної молоді. Зокрема, до цих критеріїв належать: зовнішні/внутрішні чинники; формальні/неформальні, види впливу на публічну політичну участь молоді (прямий/непрямий вплив), матеріальна та нематеріальна вираженість, функціональність/контекстуальність, а також рівень стабільності інституційних чинників публічної політичної участі молоді. Водночас впорядкування досліджуваних чинників за розробленою класифікацією дозволило здійснити більш детальний аналіз і порівняння їх характеристик, об'єднуючи різні чинники за спільними кластерними групами.

За результатами експертного опитування, проведеного за індивідуально-колективним методом, нами було виявлено, що інституційними чинниками, які найбільшою мірою впливають на публічну політичну участь молоді, є безпекова ситуація, рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів, особливості нормативного регулювання, людський потенціал, а також інституційна структура політичних інститутів, які відповідають за вироблення молодіжної політики та/або взаємодію з молоддю. Разом з тим, як було виявлено за результатами експертної опитування та подальшої фокус-групи, кожен з цих чинників стикається з наявністю певних проблем, які впливають на функціональність відповідних політичних інститутів, зокрема, у частині їх спроможності сприяти публічній політичній участі вітчизняної молоді. У такий спосіб, до основних проблем, які впливають на публічну політичну участь молоді, належать:

- відсутність молодіжних центрів та їх філій, а також молодіжних просторів на території більшості територіальних громад;

- замороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на отримання бюджетних грантів для реалізації молодіжних ініціатив;

- відсутність нормативно затверджених алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами, зокрема, у частині збору даних для забезпечення оцінки і моніторингу їх діяльності;

- відсутність стандартів роботи молодіжних рад, орієнтованих на впорядкування пріоритетів їх діяльності, критеріїв та показників оцінки їх роботи, а також інструментів міжвідомчої взаємодії;

- формування недостатньо спроможних скликань молодіжних рад через недосконалість відповідної нормативної бази;

- відсутність системно встановлених практик оцінювання молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту;

- кадровий дефіцит у системі органів публічної влади, а також закладах і установах, що працюють з молоддю;

- неадаптованість молодіжної інфраструктури до забезпечення реалізації принципу інклюзивності для усіх суспільних груп;

- низький рівень фінансування, а також недосконалість нормативного регулювання алгоритмів фінансування органами публічної влади заходів і проєктів у сфері молодіжної політики.

У процесі дослідження кожна з виявлених проблем здобула окремої уваги, ставши об'єктом для синтезу, аналізу, оцінювання, порівняння, аналізу даних, вивчення нормативних актів, а також обговорення під час проведення фокус-групи. Так, аналіз проблематики нестачі молодіжної інфраструктури дозволив дійти висновків, що наразі лише кожна дев'ята територіальна громада, серед усіх громад, які у своїй структурі не мають тимчасово окупованих територій, має молодіжний центр, внесений до єдиної державної інформаційної системи. При цьому спостерігається нерівномірний розподіл молодіжних центрів між міськими,

селищними та сільськими територіальними громадами, за якого кількість молодіжних центрів, розташованих у містах, суттєво переважає як такі, що функціонують на території сіл та селищ. Як наслідок, сільська та міська молодь має нерівномірний доступ до соціальних послуг, які надаються молодіжними центрами, в тому числі у контексті здобуття громадянської освіти та підвищення спроможності до участі у житті суспільства.

З позиції фінансування, порівняльний аналіз видатків, закладених у державний бюджет України за 2013-2024 рр., дозволив дійти висновків про вкрай малу частку фінансування, яке виділяється державою на здійснення заходів молодіжної політики. Дана тенденція залишається актуальною і дотепер, що прослідковується на прикладі співвідношення видатків між молодіжною політикою та спортом у розрізі діяльності профільного міністерства – так, у Законі України «Про державний бюджет України на 2024 рік» на спорт передбачено 99,06% діяльнісного компоненту бюджету міністерства, в той час як на молодіжну політику та роботу з молоддю виділено лише 0,94%. За таких умов спостерігається відсутність субвенцій на створення нових об'єктів молодіжної інфраструктури, які могли б позитивно вплинути на вирішення проблеми нестачі молодіжних центрів та просторів у громадах. Не менш актуальним залишається питання підтримки вже існуючих установ – за результатами експертного оцінювання було виявлено, що до переліку інституцій, рівень фінансової спроможності яких є найменшим, належать молодіжні ради, молодіжні центри, розташовані у сільських громадах, а також обласні молодіжні центри. Крім цього, важливим є також питання вдосконалення алгоритмів фінансування заходів у сфері молодіжної політики та молодіжних ініціатив, а також популяризація та навчання молоді алгоритмам залучення бюджетного фінансування, тим самим протидіючи ситуаціям, за яких певні групи інтересів монополізують бюджетне фінансування з боку окремих органів влади задля реалізації власних проєктних ініціатив.

Дослідження чинних нормативних актів у сфері молодіжної політики дозволило дійти висновків, що, окрім нестачі об'єктів молодіжної інфраструктури та низького рівня фінансування, чинна нормативна база характеризується

наявністю положень, які негативно впливають на спроможність політичних інститутів сприяти публічній політичній участі вітчизняної молоді. При цьому недосконалість нормативної основи знаходиться в основі більшості проблем, виявлених за результатами нашого дослідження. Саме тому у процесі дослідження нами було розроблено комплекс пропозицій, які передбачають внесення змін до широкого спектру чинних нормативних актів у сфері молодіжної політики. Зокрема, по-перше, за результатами дослідження запропоновано оновлений варіант визначення поняття «бюджетний грант», яке пропонується інтегрувати у Закон України «Про основні засади молодіжної політики». Дана пропозиція також передбачає внесення змін і до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 «Про затвердження переліку надавачів бюджетних грантів», з метою усунення проблеми неможливості фінансування надання бюджетних грантів на підтримку молодіжних ініціатив з боку міжнародних донорських організацій.

По-друге, розроблено комплекс рекомендацій щодо приведення нормативно затверджених вимог до присудження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів у відповідність до реалій воєнного часу. Крім цього, у даному контексті запропоновано розробити порядок, який регулюватиме процедуру перевірки молодіжних центрів на відповідність встановленим критеріям, а також методичні рекомендації для їх оцінювання.

По-третє, обґрунтовано доцільність створення наскрізної системи моніторингу і оцінки діяльності молодіжних центрів та її запровадження на рівні державної програми, за якої регіональні молодіжні центри, що відповідатимуть за моніторинг та оцінку, не тільки матимуть додаткові функції, а й спиратимуться на державну підтримку, орієнтовану на сприяння забезпеченню спроможності їх виконання.

По-четверте, напрацьовано перелік критеріїв для внесення змін у типові положення про молодіжну раду регіонального рівня і типові положення про молодіжну раду місцевого рівня, направлений на запровадження додаткових умов та процедури відбору членів нових скликань молодіжних рад. Також пропонується нормативно затвердити процедуру заміни делегатів у молодіжних консультативно-

дорадчих органах суб'єктами висування та розширити перелік підстав для позбавлення членства у молодіжних радах місцевого і регіонального рівнів.

По-п'яте, висвітлено необхідність у розробці і затвердженні рамкових документів, які окреслюватимуть критерії та показники оцінки діяльності молодіжних рад, варіанти рекомендованої типової структури, розподілу функцій між різними структурними елементами молодіжних рад, а також алгоритмів взаємодії з такими стейкхолдерами, як органи влади, інші молодіжні ради та молодіжні центри. На рівні імплементації ідеї пропоноване може мати вигляд затверджених наказом Міністерства молоді та спорту України стандартів, ухвалених окремо для молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів.

По-шосте, запропоновано нормативно затвердити процедуру для оцінки молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту. Обґрунтовано, що відповідна процедура повинна мати системний характер та передбачати обов'язкове періодичне проходження атестації молодіжних працівників. Водночас, беручи до уваги масштабність, державну орієнтованість та інформаційно-методологічну спроможність, пропонується інтегрувати дану систему у структуру програми «Молодіжний працівник».

По-сьоме, обґрунтовано доцільність внесення змін до Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, затвердженого наказом Міністерства молоді і спорту України від 3 березня 2016 року № 808. Зокрема, запропоновано переглянути обмеження у частині максимально допустимих видатків на харчування та прямої заборони на оплату проживання і харчування надавачам послуг з метою недопущення доцільності існування та подальшого сприйняття практик невідповідності розподілу статей витрат між запланованим і фактичним бюджетом як допустимих.

Таким чином, практична значущість отриманих результатів характеризується наявністю можливостей для внесення змін до комплексу нормативних актів у галузі вітчизняної молодіжної політики, які безпосередньо впливають на функціональність політичних інститутів, що взаємодіють з молоддю. Водночас

внесення таких змін, у сукупності з іншими пропозиціями і рекомендаціями, напрацьованими у нашому дослідженні, здатне призвести до покращення стану інших інституційних чинників публічної політичної участі молоді. Разом з тим, міра успішності вирішення виявлених проблем залежить також і від успішної імплементації ухвалених норм, а також здатності держави покращити рівень безпекової ситуації, інклюзивності, розвитку молодіжної інфраструктури, а також рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів вітчизняних політичних інститутів, діяльність яких націлена на сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді.

ВИСНОВКИ

Успішна реалізація усіх дослідницьких кроків, здійснених у процесі нашого дослідження, передбачало необхідність уточнення змісту понять, а також визначення характерних рис, критеріїв та ознак явищ і процесів, що знаходяться у межах предмет-об'єктного поля нашого дослідження. Зокрема, аналіз теоретичних підходів до визначення суті феномену політичних інститутів, політичної участі та публічної сфери політики дає підстави стверджувати, що інституційні чинники публічної політичної участі молоді є комплексним поняттям, яке відображає фактори, що безпосередньо впливають на стан і функціональність політичних інститутів та спрямовані на публічну політичну участь молоді. Реалізація такого інтегративного підходу у формулюванні змісту даної дефініції пов'язане з тим, що політичні інститути здатні впливати на публічну політичну участь молоді, проте водночас їх функціонування залежить від комплексу чинників, які впливають на спроможність політичних інститутів сприяти публічній політичній участі молодих громадян. За таких умов, здійснення аналізу крізь призму чинників функціонування політичних інститутів дозволяє виокремити наявність точкових, а також коріння системних проблем, які впливають на діяльність політичних інститутів.

Здійснення синтезу, аналізу і порівняння теорій політичної участі та публічної сфери політики уможливило визначення критеріїв, які дозволяють розмежувати публічну від непублічної форм політичної участі. Відтак, ми дійшли висновків, що до переліку фундаментальних рис публічної політичної участі належать: орієнтованість на вирішення суспільно-важливих проблем, відповідність існуючим соціальним нормам, спираючись на коректну з точки зору демократизму правову основу, а також забезпечення відкритості у процесах політичних комунікацій. У такий спосіб, публічна політична участь характеризується наявністю відповідних публічних проявів, які дозволяють говорити про її відповідність зазначеним критеріям. При цьому нами було обґрунтовано, що феномен публічної політичної участі перебуває у стані безпосереднього взаємозв'язку з політичними інститутами, які можуть і функціонально сприяти, і

створювати бар'єри у процесі політичної участі громадян. Більше того, діяльність політичних інститутів здатна охоплювати як публічну, так і непублічну політичну участь, сприяючи та запобігаючи різним практикам, що мають місце у політичному процесі.

Проведення якісного дослідження за обраною тематикою було б також неможливим за умов неврахування рис та особливостей молоді, як окремої соціально-демографічної групи населення. З огляду на це, у процесі дослідження нами було проаналізовано різні підходи до інтерпретації змісту категорії «молодь» та на основі виокремлених сутнісноутворюючих ознак, розроблено власний варіант дефініції даного поняття. Зокрема, обґрунтовано, що до сутнісноутворюючих рис молоді належать одночасне поєднання вікового критерію з перебуванням у процесі активного засвоєння/трансформації сприйняття соціальних норм, а також порівняно значного рівня залежності від інститутів соціалізації. За таких умов, ми дійшли висновків, що молодь є соціально-демографічною групою населення, яка внаслідок вікового статусу перебуває у процесі засвоєння соціальних норм, формування/трансформації власних цінностей та поведінкових настанов, стан перебігу якого характеризується високим ступенем залежності від інститутів первинної та вторинної соціалізації. Водночас врахування розбіжностей між характеристиками та поведінкою різних вікових груп молоді у реаліях нашої країни дозволило розробити наступну етапізацію процесу соціалізації вітчизняної молоді:

- Перший, підготовчий етап (особи віком від 14 до 17 років), поширюється на молодь, яка перебуває у звичних умовах здобуття середньої освіти, проте знаходиться у динамічному процесі підготовки до дорослого життя та здійснює перші доленосні кроки (підготовка до вступу та вступ у заклади вищої освіти, обрання майбутньої професії, розстановка пріоритетів в освітньому процесі).

Другий, кульмінаційний період (18-24 роки) полягає у проходженні індивідом зміни звичного соціального середовища та набуття залежності від нових інститутів вторинної соціалізації (коледж, університет, робота). У ході зростання індивідуальної самостійності та отримання нового досвіду взаємодій в рамках

зміненого соціального середовища, у свідомості індивіда відбувається формування нових та/або трансформація наявних ціннісних орієнтацій.

Третій, стабілізаційний етап (25-35 років) характеризується наявністю стабільної позиції у суспільстві, а також можливістю досягнення поставлених цілей за допомогою вже сформованого досвіду та соціального капіталу. В цей період молода особа набуває остаточної психологічної зрілості, і хоча процес соціалізації продовжує тривати, він має вже не такий виражений характер.

Досліджуючи інституційні чинники публічної політичної участі вітчизняної молоді крізь призму молодіжної політики у сучасній Україні, нами було розглянуто структурний та політико-правовий аспекти її інституціоналізації, з метою виокремлення і порівняння різних етапів та підходів до ролі держави у сприянні публічній політичній участі молодих громадян. Так, на підставі поєднання аналізу нормативних актів, порівняння, структурного функціоналізму та системного підходу, нами була розроблена етапізація процесу інституціоналізації та еволюції вітчизняної молодіжної політики, яка охоплює період з моменту здобуття Незалежності сучасною Україною і до наших днів. Зокрема, здійснення детальної характеристики кожного етапу дозволило обґрунтувати, що найбільший розквіт молодіжної політики в Україні припав на період липня 2014 – першої половини лютого 2022 рр., який охарактеризувався послідовним формуванням і становленням моделі молодіжної політики, яка базується на стандартах і принципах Ради Європи. Водночас доведено, що нинішній, турбулентний етап, у своїй основі характеризується спробами адаптувати молодіжну політику сьогодення до реалій військового часу, однак з дотриманням відповідності сформованій раніше моделі та збереженням відповідного вектору розвитку.

Здійснення детального аналізу особливостей функціонування державних та недержавних політичних інститутів щодо забезпечення публічної політичної участі вітчизняної молоді дозволило виокремити перелік інституційних чинників, які мають вплив на функціональність політичних інститутів у частині сприяння публічній політичній участі молодих громадян. Зокрема, обґрунтовано, що до таких чинників належать: безпекова ситуація; рівень фінансування та обсяг

наявних матеріальних ресурсів; особливості нормативного регулювання; інституційна структура; алгоритми функціонування політичних інститутів; політична воля; людський потенціал; інституційна пам'ять; характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами; особливості зовнішнього сприйняття відповідного політичного інституту; рівень інклюзивності політичних інститутів, а також поле встановлених та потенційно можливих комунікативних взаємодій. Своєю чергою, проведення експертного оцінювання даних чинників за методом індивідуального-колективного анкетування дозволило здійснити рейтингування відповідних інституційних чинників за критерієм рівня їх впливу на публічну політичну участь вітчизняної молоді. За результатами оцінювання було виявлено, що до інституційних чинників, які здійснюють найбільших вплив на публічну політичну участь молоді, належать: безпекова ситуація, рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів, особливості нормативного регулювання, інституційна структура та людський потенціал відповідних політичних інститутів.

Важливим результатом дослідження стало здійснення систематизації інституційних чинників публічної політичної участі молоді, що було досягнуто шляхом розробки критеріїв їх класифікації та розподілу за визначеними критеріями. Так, за результатами дослідження нами було запропоновано сім різних критеріїв, до яких належать: зовнішні/внутрішні чинники; формальні/неформальні, види впливу на публічну політичну участь молоді (прямий/непрямий вплив), матеріальна та нематеріальна вираженість, функціональність/контекстуальність, а також рівень стабільності інституційних чинників публічної політичної участі молоді. Підкреслено, що розроблена класифікація має емпіричний потенціал для використання у подальших дослідженнях, слугуючи однією з теорій середнього рівня при дослідженні особливостей функціонування політичних інститутів.

Поєднання широкого методологічного інструментарію, направлено на виявлення та здійснення детальної характеристики проблемного виміру стану інституційних чинників політичних інститутів щодо сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді, дозволило виокремити спектр проблем, які суттєво впливають на функціональність політичних інститутів у контексті їх

сприяння публічній політичній участі молодих громадян. За результатами дослідження було встановлено, що у переважній більшості випадків основною причиною більшості проблем є наявність недосконалих норм у чинній нормативно-правовій базі, а також переважно обмежений ресурсний потенціал інститутів молодіжної політики. При цьому кожна з проблем знаходить свій прояв одразу крізь призму декількох інституційних чинників, що вказує на наявність широкої варіативності лінійних та нелінійних зв'язків між різними інституційними чинниками публічної політичної участі вітчизняної молоді. Водночас до переліку найбільш гострих проблем належать: відсутність об'єктів молодіжної інфраструктури (молодіжних центрів і просторів) у переважній більшості територіальних громад; замороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на отримання бюджетних грантів для реалізації молодіжних ініціатив; неадаптованість молодіжної інфраструктури до забезпечення реалізації принципу інклюзивності; недосконалість державних підходів до забезпечення фінансування органами публічної влади заходів і проектів у сфері молодіжної політики; кадровий дефіцит у системі органів публічної влади та закладах і установах, що працюють з молоддю; відсутність нормативно затверджених алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами; відсутність стандартів роботи молодіжних рад, поєднане з наявністю недосконалого механізму формування їх скликань, а також низький рівень фінансової спроможності більшості інституцій, що працюють з молоддю. З позиції фінансування молодіжної політики, було встановлено, що до переліку установ, які характеризуються найнижчим рівнем фінансової спроможності, належать молодіжні консультативно-дорадчі органи, молодіжні центри, розташовані у сільських громадах, а також обласні молодіжні центри. Своєю чергою, статистичний аналіз кількості об'єктів молодіжної інфраструктури дозволив дійти висновків, що з-поміж 1194 територіальних громад, які не мають тимчасово окупованих територій, лише до 250-ти характеризуються наявністю принаймні одного молодіжного центру або простору. При цьому за результатами фокус-групи було встановлено, що

переважна більшість молодіжних центрів припадають на міські територіальні громади, суттєво переважаючи як такі, що функціонують на території сіл та селищ.

Кінцевим результатом детального вивчення кожної з виявлених проблем стала розробка пропозицій і рекомендацій, направлених на їх вирішення та мінімізацію їх негативних наслідків, з метою підвищення спроможності політичних інститутів, представлених у структурі молодіжної політики, сприяти публічній політичній участі молоді в сучасній Україні. Пропозиції, які полягають у внесенні змін до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» та окремих постанов Кабінету Міністрів України містять безпосередні рекомендації щодо формулювань, які можливо закласти у наступні редакції відповідних нормативних актів. Крім цього, у ході дослідження нами було напрацьовано перелік критеріїв для внесення змін у типові положення про молодіжну раду регіонального рівня і типові положення про молодіжну раду місцевого рівня, направлений на запровадження додаткових умов та процедури відбору членів нових скликань молодіжних рад. Інші рекомендації являють собою варіанти дій для забезпечення розробки подальших напрацювань у системі органів публічної влади та можливого впровадження. У такий спосіб, відповідно до особливостей розглянутих проблем, нами були сформовані наступні пропозиції щодо вдосконалення молодіжної політики в Україні та покращення спроможності відповідних політичних інститутів сприяти публічній політичній участі вітчизняної молоді:

- Внести зміни до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» з метою доповнення змісту формулювання «бюджетний грант» нормою щодо можливості його надання за кошти міжнародних організацій та їх офіційних представництв на території України, благодійних організацій та інших джерел, не заборонених законодавством України.

- Після ухвалення нової редакції даного закону внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 у частині розширення переліку видів організацій, які мають право надавати кошти на проведення конкурсів на бюджетні гранти Українським молодіжним фондом.

- Оновити перелік критеріїв оцінки якості молодіжних центрів у частині вдосконалення їх досяжності та забезпечення відповідності реаліям воєнного часу. Розробити порядок, направлений на запровадження та регулювання процедури проходження оцінювання на відповідність оновленим критеріям.

- Запровадити систему моніторингу і оцінки діяльності молодіжних центрів у площині взаємодії молодіжних центрів локального, регіонального та національного рівнів.

- Розробити і затвердити рамкові документи (стандарти діяльності молодіжних рад), які окреслюватимуть критерії та показники оцінки діяльності молодіжних рад, варіанти рекомендованої типової структури, розподілу функцій між різними структурними елементами молодіжних рад, а також алгоритмів взаємодії з зовнішніми стейкхолдерами.

- Запровадити систему організації конкурсного відбору на участь в установчих зборах нових скликань молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів, а також системи внутрішнього контролю включеності її членів, шляхом внесення змін до відповідних типових положень, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198.

- Нормативно передбачити обов'язковість наявності сертифікату про проходження щонайменше базового тренінгу програми «Молодіжний працівник» з боку усіх молодіжних працівників протягом першого року здійснення відповідної професійної діяльності; Забезпечити систематичне проведення атестації молодіжних працівників на базі інфраструктури програми «Молодіжний працівник».

- Розширити державну підтримку програм молодіжних стажувань на базі органів влади; Сприяти залученню коштів міжнародних донорських організацій на розвиток організаційної спроможності установ, що працюють з молоддю.

- Забезпечити навчання представників молодіжної інфраструктури методам коректної взаємодії із представниками соціально вразливої молоді; Адаптувати приміщення відповідних установ до потреб людей з інвалідністю; Актуалізувати

увагу розробці проєктних ініціатив та програм, орієнтованих на роботу з представники різних груп соціально вразливої молоді.

- Запровадити практику виділення субвенцій на створення нових молодіжних центрів у територіальних громадах, де присутній значний відсоток молоді, відсутні молодіжні центри та спостерігається умовно стабільна безпекова ситуація; Підтримати розвиток мобільної молодіжної роботи, сприяючи на державному рівні залученню донорського фінансування на роботу з молоддю у територіальних громадах, де бракує об'єктів молодіжної інфраструктури

- Внести зміни до Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, затвердженого наказом Міністерства молоді і спорту України від 3 березня 2016 року № 808 у частині вдосконалення алгоритмів використання бюджетних коштів.

Таким чином, результати дослідження мають не тільки теоретичну цінність, а й можуть бути використані безпосередньо у політичному процесі, що обумовлює практичну значущість отриманих результатів. Надані пропозиції та рекомендації передбачають можливість впровадження цілого комплексу політичних рішень, шляхом внесення змін до спектру нормативних актів у галузі вітчизняної молодіжної політики. Це, своєю чергою, може суттєво вдосконалити функціональність відповідних політичних інститутів у частині створення умов для політичної соціалізації та інтеграції молодих громадян у важливі суспільно-політичні процеси, шляхом сприяння публічній політичній участі вітчизняної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко І. Політична участь: здобутки, проблеми, перспективи. Вісник УАДУ. 2004. № 4. С. 267–274.
2. Андерсон К. Підсумковий звіт. Аналіз прогалин законодавства України про молодіжну політику в контексті рекомендацій Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС й іншими відповідними політичними документами ЄС. 2015. 89 с. URL: <https://cutt.ly/OeCRvrRo>
3. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки; пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ: Юніверс, 2004. 688 с.
4. Атаманюк Р.Ф. Молодіжне безробіття: світові тенденції та вплив на економічний розвиток. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. №58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3347/3274>
5. Батьківщина Молода провела XI «Школу політичного успіху». *Офіційний сайт політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»*. 2019. URL: <https://ba.org.ua/batkivshhina-moloda-provela-xi-shkolu-politichnogo-uspixu/>
6. Баштаник О. В. Новий інституціоналізм у політико-інституційній парадигмі: конкретизація змісту поняття та параметрів дослідницької стратегії. *Науковий журнал «Politicus»*. 2017. Вип. 2. С. 11–14.
7. Бізнес є важливим учасником впровадження молодіжної політики. *Міністерство молоді та спорту України*. 2024. URL: <https://cutt.ly/xecRAoy8>
8. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії. Луцьк : Вежа, 2007. 524 с.
9. Бортніков В. Політична участь, політична активність, політична діяльність, політична поведінка: спільне й особливе. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 19. С. 49–56
10. Бюджет-2019: Порошенко отримає мільярд на підтримку молоді. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://cutt.ly/ReCRO01z>
11. В Ісламському культурному центрі Києва навчали ораторському мистецтву. *Іслам в Україні*. 2017. URL: <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-krayini/v-islamskomu-kulturnomu-centri-kyyyeva-navchaly-oratorskomu-mystectvu>

12. В Офісі Президента України відбулася презентація проектів для розбудови молодіжної політики. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ofisi-prezidenta-ukrayini-vidbulasya-prezentaciya-proektiv-82941>

13. В Україні з'явилася нова магістерська програма «Публічне управління та адміністрування молодіжної політики». *Офіційний сайт програми «Молодіжний працівник»*. 2024. URL: <https://cutt.ly/WeCRSUOP>

14. В Україні стартують уроки волонтерства у школах. Долучитися може кожен. *Івано-Франківська обласна державна адміністрація*. 2024. URL: <https://cutt.ly/KeCRYP1U>

15. ВГО «Солідарна молодь» стала повноправним членом найбільшої політичної молодіжної організації Європи. *Офіційний сайт політичної партії «Європейська солідарність»*. 2023. URL: <https://cutt.ly/XeCRIsV>

16. Відбувся Всеукраїнський тренінг для представників молодіжних консультативно-дорадчих органів. *Міністерство молоді та спорту України*. 2024. URL: <https://mms.gov.ua/news/vidbuvsia-vseukrainskyi-treninh-dlia-predstavnykiv-molodizhnykh-konsultatyvno-doradchykh-orhaniv>

17. ВідНОВА:UA у Кам'янській громаді: як це було? *Міністерство молоді та спорту України*. 2024. URL: <https://mms.gov.ua/news/vidnovaua-u-kamianskii-hromadi-iak-tse-bulo>

18. Воронов І. Людина і політика. У пошуках гуманістичної альтернативи. К. : Генеза, 2004. 364 с.

19. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 15–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2014_1_4.

20. Всеукраїнське об'єднання військово-патріотичних організацій. URL: <https://vovpo.com.ua/>

21. Всеукраїнський з'їзд православної молоді-2019. *Православна церква України*. 2019. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/vseukrayinskyj-z-yizd-pravoslavnoyi-molodi-2019/>

22. Галіпчак В. Інституційні чинники інформаційної політики євроінтеграції України: безпековий вимір. *Науковий журнал «Politicus»*. 2023. Вип. 3. С. 97–102.
23. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер з англ. Т. Цимбала. К.: Наш формат, 2020. 448 с.
24. Громадська організація «Флора» проведе пресконференцію про екологічні зміни в громадах Кіровоградщини та Миколаївщини. 2024. URL: <https://cutt.ly/meCRTuum>
25. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія; за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с.
26. Давид Арахамія: На долю нинішньої Верховної Ради випало багато складних випробувань, але вона демонструє вражаючу ефективність. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/240686.html>
27. Даль Р. Демократія та її критики. Х. : Каравела, 2002. 439 с.
28. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція; пер. з англ. О. Д. Білогорського. Х.: Каравелла, 2002. 215 с.
29. Дашборд щодо кількісного складу державних службовців в Україні. *Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/test?v=66de8f59549ff> (дата звернення: 14.09.2024)
30. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». Верховна Рада України. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text>
31. Демчишак Р. Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут». *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 9–14.
32. Доступ молодих людей з неблагополучних районів до соціальних прав. Рекомендація CM/Rec (2015) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. 2015. URL: <https://rm.coe.int/access-to-social-rights-cmrec-2015-3-ukr/1680a153fa>
33. Є різниця. Зеленський пояснив рішення знизити призовний вік в Україні з 27 до 25 років. *New Voice*. 2024. URL: <https://cutt.ly/LeCRPXxa>

34. Єврейські благодійні фонди – які громадські організації допомагають українцям. ТСН. 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yevreyski-blagodiyni-fondi-yaki-gromadski-organizaciyi-dopomagayut-ukrayincyam-1943011.html>

35. Смельянова Г. І. Політична воля як важливий компонент діяльності політичного лідера та сучасної політичної еліти. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 14. С. 109–113.

36. Жужа Л.О. Молодіжна політика в Україні: сучасний стан і шляхи реформування. *«Регіональні студії»*. 2019. №19. С. 41–46. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/19/9.pdf>

37. За кошти ЄС римо-католицька парафія відкрила у Сколе молодіжний центр. *Zaxid.net*. 2022. URL: <https://cutt.ly/veCRUT4N>

38. Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. Вип. 4, ч. 1. С. 104–110.

39. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». Верховна Рада України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>

40. Засідання координаційної ради з питань національно-патріотичного виховання. *Вінницька обласна державна адміністрація*. 2021. URL: <https://cutt.ly/YeCRDeWF>

41. Зе!Молодіжка: підсумки 2021 року та плани на наступний. *Офіційний сайт політичної партії «Слуга народу»*. 2022. URL: <https://sluga-narodu.com/ze-molodizhka-pidsumky-2021-roku-ta-plany-na-nastupnyy>

42. Зеленько Г. І. Політична участь як показник якості політичного режиму. *Прикладна політологія : навчальний посібник; за ред. В. П. Горбатенка. К. : Академія, 2008. 472 с.*

43. Зеленько Г. Політична участь і громадська самоорганізація в Україні: не втратити б шанс. 2005. URL: <https://cutt.ly/deJ5Gjun>

44. Зеленько Г. Політична участь як індикатор розвитку парламентаризму: специфіка України. *Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний*

стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії
14 грудня 2017 р. 2017. С. 123–125.

www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf

45. Іван Крулько: Жодних рішень про молодь не буде ухвалюватися без молоді. *Офіційний сайт політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»*. 2021. URL: <https://ba.org.ua/ivan-krulko-zhodnix-rishen-pro-molod-ne-bude-uxvalyuvatisya-bez-molodi/>

46. Індекс інфляції в Україні 2024. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

47. Інформаційна система для керування діяльністю молодіжних центрів. URL: <https://youthcenters.mms.gov.ua/?tab=events> (дата звернення: 30.09.2024)

48. Канавець М. В. Вплив молодіжного руху на формування та реалізацію державної політики України : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2009. 20 с.

49. Кармазіна М. Політична наука: предмет, структура, методологія. *Журнал «Політичний менеджмент»*. 2010. №1. С. 19–33. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/karmazina_politychna.pdf

50. Кармазіна М., Щурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. №4. С. 10–19.

51. Кашпур С.О., Мирошніченко Ю.О. Дослідження ролі органів місцевого самоврядування, громадських організацій та молоді у реалізації регіональної екологічної політики. *Вісник Сумського державного університету*. 2021. №4. С. 197-202. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/4_2021/23.pdf

52. Климончук В. Й. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент: наук. журн.* 2012. №4. С. 80–91.

53. Коваль Г. В. Розвиток державної молодіжної політики: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2013. 432 с.

54. Конвенція ООН про права дитини. Верховна Рада України. (у редакції від 16 листопада 2023 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

55. Координаційний центр «Сила української молоді». *Українська академія лідерства*. URL: <https://ual.ua/ua/coordination-center>

56. Корнієвський О. Інституційні чинники поляризації сучасного політичного простору України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 6 (68). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kornievskiy_institutsiini.pdf

57. Коробанова О. Ціннісно-рольові детермінанти мотивації політичної участі. *Психологічні перспективи. Спеціальний випуск*. 2012. с. 153–160. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/10582/1/%D0%9F%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B02012.pdf#page=153>

58. Криванчук Л. Молодь як специфічна соціально-демографічна група населення (теоретико-методологічний аспект). *Вісник Львівської державної фінансової академії*. Львів : ЛДФА, 2011. Вип. 11. С. 144–148.

59. Литвиненко Н.І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія. Дніпро: НГУ, 2015. 308 с.

60. Майбутнє України створюємо сьогодні. *Офіційний сайт Культурно-ділового центру Menorah Center*. URL: <https://menorah-center.com/news/osvitnij-forum-uspah-partnerstvo-ta-innovacziyi-dlya-majbutnogo/>

61. Манташян М. Інституційні засади політичної стабільності: теоретичні положення та праксеологічні орієнтири. *Вісник Львівського університету: Серія філософські і політологічні студії*. 2017. Вип. 10. С. 146–153.

62. Матухно Г. Р. Вплив політичних інститутів на публічну політичну участь молоді в сучасній Україні. Матеріали XLIII Міжнародної науково-практичної конференції «*Modern Challenges and Achievements of the Scientific Community of the 21st century*» (м. Нарва, Естонія, 16–18 жовтня 2024 р.). С. 162–164.

63. Матухно Г. Р. Державні політичні інститути як чинник сприяння публічної політичної участі молоді в сучасній Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 49. С. 216–222.

64. Матухно Г. Р. Інституційна структура та особливості нормативного регулювання як чинники функціонування інститутів молодіжної політики: проблемно-перспективний вимір. *Науковий журнал «Politicus»*. 2024. Вип. 4. С. 70–77. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/4_2024.pdf

65. Матухно Г. Р. Інституціоналізація молодіжної політики в Україні як чинника впливу на рівень публічної політичної участі молоді. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 45. С. 164–170. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/45_2023/45_2023.pdf

66. Матухно Г. Р. Критерії класифікації інституційних чинників публічної політичної участі молоді. *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 106–112. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/38/38_2024.pdf

67. Матухно Г. Р. Особливості взаємозв'язку політичних інститутів та публічної політичної участі вітчизняної молоді. Матеріали XLIX Міжнародної науково-практичної конференції «Нові напрями наукових досліджень: дослідження нових горизонтів» (м. Неаполь, Італія, 27-29 листопада 2024 р.). С. 274–276.

68. Матухно Г. Р. Проблема участі молоді у політичних процесах: європейські та українські реалії. «Uchoice: 4P Ukrainian choice: public policy, politics, psychology» : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (6 жовтня 2017 р.). Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2017. С. 35–39.

69. Матухно Г. Р. Проблемний вимір розмежування категорій «публічна» та «непублічна політична участь» у сучасному науковому дискурсі. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 62–66.

70. Міністр Дмитро Кулеба зустрівся з членами Молодіжної ради при МЗС. *Міністерство закордонних справ України*. 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/news/ministr-dmitro-kuleba-zustrivsyia-z-chlenami-molodizhnoyi-radi-pri-mzs>

71. Місія та пріоритети Українського молодіжного фонду. *Український молодіжний фонд*. 2024. URL: <https://uyf.gov.ua/pro-fond/misiia-ta-priorytety>
72. Молодіжне волонтерство в Україні: результати соціологічного дослідження. 2022. URL: <https://cutt.ly/ueDmLHP>
73. Молодіжний волонтерський рух. *Українська православна церква*. 2022. URL: <https://upc.lviv.ua/eparkhiya/molodizhka-volonterskij-ruk>
74. Мотречко В.В. Організація діяльності суб'єктів місцевого самоврядування щодо реалізації молодіжної політики: дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Одеса, 2018. 241 с.
75. На Київщині реалізують програму у сфері молодіжної політики. *Київська обласна державна адміністрація*. 2023. URL: <https://koda.gov.ua/na-kyiyvshhyni-realizuyut-programu-u-sferi-molodizhnoyi-polityky/>
76. Ніколаєв К. Роль громадських організацій у формуванні політики екологічної безпеки в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2023. Вип. 4 (70). С. 42–47
77. Ніколаєнко Н.О., Годован Ю.В. Інноваційні інститути політичної соціалізації молоді в Україні. *Вісник Донецького національного університету*. 2016. №1. С. 111–115.
78. Новакова О. Сучасні тенденції розвитку політичної участі українців. *Політологічні записки*. 2014. №2(10). С. 31–38. URL: <https://cutt.ly/eeJ5Kywx>
79. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки; пер. з англ. І. Дзюб. К. : Основи, 2000. 198 с.
80. Обласна цільова програма «Молодь Тернопільщини» на 2021-2025 роки. *Тернопільська обласна рада*. URL: <https://cutt.ly/SwKhji6>
81. Обласна цільова соціальна програма «Молодь Волині» на 2021-2025 роки. *Волинська обласна рада*. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/32/16-1>
82. Обласна цільова соціальна програма «Молодь Кіровоградщини» на 2021-2025 роки. *Кіровоградська обласна рада*. URL: <https://oblrada.kr.ua/uploads/decissions/1624606526.zip>

83. Обласна цільова соціальна програма «Молодь Прикарпаття» на 2021-2025 роки. *Івано-Франківська обласна рада*. URL: <https://orada.if.ua/decision/38-2-2020/>

84. Обласна цільова соціальна програма «Молодь Хмельниччини» на 2022-2025 роки. *Хмельницька обласна державна адміністрація*. 2023. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2023/04/097n_190423_1.pdf

85. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас; пер. з іспанської В. Бурггардта. Видання Організації оборони чотирьох свобод України. 1964. 158 с.

86. Освітній центр Верховної Ради України відзначив 5-ту річницю своєї діяльності. *Освітній центр Верховної Ради України*. 2024. URL: https://osvita.rada.gov.ua/news/main_news/73878.html

87. Офіційний інтернет-портал «Децентралізація». URL: https://decentralization.ua/state?sort_direction=&sort_by=

88. Офіційний сайт програми «Молодіжний працівник» URL: <https://youth-worker.org.ua/>

89. Панарін А. Інституційні чинники формування політичної стабільності при напівпрезидентській формі правління. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2012. № 7, том 1. С. 177–182.

90. Партнери Українського молодіжного фонду. *Український молодіжний фонд*. URL: <https://uyf.gov.ua/pro-fond/partners>

91. Петров П.Г. Політичні інститути: узагальнення змісту підходів до визначення поняття. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2017. Том 20; 9. С. 64–71.

92. Питання Ради з молодіжних питань: Указ Президента України від 17 січня 2022 року № 14. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/142022-41165>

93. Питання стипендіального забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 (у редакції від 21 червня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2004-%D0%BF/para17#n17>

94. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (у редакції від 1 жовтня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

95. Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни; Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька та ін.; за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. 498 с.

96. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації: монографія; за ред. Л. О. Кияшко. К. : Міленіум, 2014. 216 с. URL: <https://core.ac.uk/reader/77240510>

97. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. К. : МАУП, 2005. 792 с.

98. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник: вид. 3-тє випр. і доп.; уклад. В. М. Піча. Львів: Новий світ–2000. 2014. 516 с.

99. Попазогло В. С. Деструктивні неформальні політичні інститути: форми прояву та механізми протидії. *Політичне життя*. 2018. №1. С. 85–90.

100. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 182 «Деякі питання Українського молодіжного фонду». Верховна Рада України. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2023-%D0%BF#Text>

101. Православні скаути України відзначили десяту річницю. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2014. URL: https://risu.ua/pravoslavni-skauti-ukrajini-vidznachili-desyatu-richnicyu_n72067

102. Президент України заснував Фонд з підтримки освітніх та наукових програм для молоді. *Вінницька обласна військова адміністрація*. 2018. URL: <https://cutt.ly/peCROsYZ>

103. При Міністерстві закордонних справ України створюється Молодіжна рада. *Міністерство закордонних справ України*. 2022. URL: <https://mfa.gov.ua/news/pri-ministerstvi-zakordonnih-sprav-ukrayini-stvoryuyetsya-molodizhna-rada>

104. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 602. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2014-%D0%BF/paran10#n10>

105. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI (у редакції від 3 вересня 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

106. Про державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 6 грудня 2012 року № 5515-VI (у редакції від 29 грудня 2013 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5515-17#Text>

107. Про державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16 січня 2014 року № 719-VI (у редакції від 31 грудня 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-18#Text>

108. Про державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28 грудня 2014 року № 80-VIII (у редакції від 29 грудня 2015 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19#Text>

109. Про державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 року № 928-VIII (у редакції від 28 грудня 2016 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19#Text>

110. Про державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII (у редакції від 2 грудня 2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#Text>

111. Про державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII (у редакції від 13 грудня 2018 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>

112. Про державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII (у редакції від 13 грудня 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>

113. Про державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX (у редакції від 10 грудня 2020 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>

114. Про державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15 грудня 2020 року № 1082-IX (у редакції від 9 грудня 2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>

115. Про державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 2 грудня 2021 року № 1928-IX (у редакції від 31 березня 2023 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

116. Про державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX (у редакції від 22 жовтня 2023 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2710-20>

117. Про державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 9 листопада 2023 року № 3460-IX (у редакції від 21 вересня 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

118. Про державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19 листопада 2024 року № 4059-IX (у редакції від 19 листопада 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-IX#Text>

119. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF#Text>

120. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF/ed20200811#Text>

121. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579 (у редакції від 2 червня 2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF/ed20210602#Text>

122. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579 (у редакції від 8 березня 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text>

123. Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 серпня 2017 р. № 3284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text>

124. Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 серпня 2017 року № 3284 (у редакції від 24 травня 2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text>

125. Про затвердження переліку надавачів бюджетних грантів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 (у редакції від 12 вересня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2021-%D0%BF#Text>

126. Про затвердження Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 березня 2016 року № 808 (у редакції від 18 січня 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-16#Text>

127. Про затвердження Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 березня 2016 року № 808 (у редакції від 22 червня 2018 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-16#Text>

128. Про затвердження Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 березня 2016 року № 808 (у редакції від 22 червня 2018 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-16/ed20180622#Text>

129. Про затвердження професійного стандарту «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)»: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 22 березня 2023 р. № 1564. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-fakhivets-z-pytan-molodi-molodizhnyi-pratsivnyk>

130. Про затвердження складу Молодіжної ради: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 835-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2012-%D1%80#Text>

131. Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text>

132. Про затвердження типових положень про молодіжні ради: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>

133. Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні: Указ Президента України від 28 березня 2008 року № 279/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279/2008#Text>

134. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 2 березня 2021 р. № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

135. Про Національну раду з питань молодіжної політики: Указ Президента України від 03.12.1995 № 1129/95. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u1129_95?an=119701

136. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text>

137. Про Освітній центр. *Освітній центр Верховної Ради України*. 2020. URL: <https://osvita.rada.gov.ua/news/Vinform/73364.html>

138. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX (у редакції від 31 березня 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

139. Про Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1333 (у редакції від 17 січня 2023 р.). URL: <https://cutt.ly/8eCRSkKa>

140. Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді: Указ Президента України від 3 липня 2008 року № 616/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616/2008#Text>

141. Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року: Указ Президента України від 27 вересня 2013 року № 532/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2013#Text>

142. Про утворення Молодіжної ради: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2012 р. № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2012-%D0%BF#Text>

143. Програма підтримки та розвитку молоді Київської області на 2022–2025 роки «Молодь Київщини». *Київська обласна рада*. URL: <https://kor.gov.ua/rishennia/pro-vnesennia-zmin-do-prohramy-pidtrymky-ta-rozvytku-molodi-kyivskoi-oblasti-na-2022-2025-roky-molod-kyivshchyny/>

144. Програма підтримки та розвитку молоді Миколаївщини на 2021-2023 роки. *Миколаївська обласна рада*. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/161122702360095f8f901f7.pdf>

145. Регіональна цільова соціальна програма «Молодь Дніпропетровщини» на 2022 – 2026 роки. *Дніпропетровська обласна рада*. URL: <https://cutt.ly/xwKhaxRa>

146. Реформа державної служби. *Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/diyalnist/reforma-derzhavnoyi-sluzhbi>

147. Рікер П. Навколо політики. К.: Дух і літера, 1995. 335 с.

148. Розпочався проєкт «СТАРТУЙ: соціальне підприємництво в молодіжному центрі». *Міністерство молоді та спорту України*. 2024. URL: <https://mms.gov.ua/news/rozpochavsia-proiekt-startui-sotsialne-pidpriemnytstvo-v-molodizhnomu-tsentri>

149. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 391 с.

150. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: Монографія. Чернівці: Рута, 2007. 472 с.

151. Семенченко Ф. Г. Політична діяльність: аксіологічний вимір: Монографія. К. : «Формат», 2011. 304 с.

152. Скоблик Н. В. Контроль громадян над лідерами в теорії демократії Р. Даля : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2005. 20 с.

153. Словник UA: Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA>

154. Слюсаревський М. М. Політична участь як особливий «зріз» політичної поведінки. Політичний менеджмент. 2009. № 5 (38). С. 8–18. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/sliusarevskiy_politychna.pdf

155. Соціальна згуртованість через участь молоді. *Всеукраїнський молодіжний центр*. URL: <https://auyc.org.ua/projects/sotsialna-zghurtovanist-cherez-uchast-molodi/>

156. Соціальна Програма розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя у Харківській області на 2019-2023 роки. *Харківська обласна рада*. URL: <https://cutt.ly/dwKhxzuL>

157. Стажування молоді у Верховній Раді України. *Верховна Рада України*. 2022. URL: <https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/stazhuvania/Molod/73244.html>

158. Стратегічний план розвитку Державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» на 2024-2030 роки. URL: https://auyc.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/vmts_ukr.pdf

159. Стратегія діяльності Українського молодіжного фонду на період 2023-2027 рр. 2023. URL: <https://cutt.ly/GeCRS1ry>

160. Стрижак О.О. Поняття інституту: основні підходи до визначення суті та змісту. *Економіка і держава*. 2016. №8. С. 38–43.

161. Стукан Т.М. Молодіжна політика: суть, основні принципи та стан реалізації в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: «Економіка»*. 2020. Вип. 4. С. 125–131. URL: <https://cutt.ly/eeCRA6vC>

162. Традицію Щедрого вечора в Україні внесли до національного переліку нематеріальної культурної спадщини. *Кабінет Міністрів України*. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/tradytsiiu-shchedroho-vechora-v-ukraini-vnesly-do-natsionalnoho-pereliku-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny>

163. Третьак О. А., Торяник В. М. Публічна політика як чинник формування громадської думки: значення для сучасного партійного будівництва. *Науковий журнал «Політичне життя»*. 2023. №3. С. 35–40.

164. Третьак О. Публічна сфера політики демократичного суспільства: між політичною теорією та громадською практикою. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2013. №8 (100). С. 77–83.

165. Турен А. Повернення дієвця. Київ: «Альтерпрес», 2003. 19 с.

166. У Києві пройшла конференція «Волонтерство та шкільна освіта: точки дотику». *Detector Media*. 2024. URL: <https://cutt.ly/3eCRYBMi>

167. У яку Україну вірить наша молодь – Президент ініціює масштабний всеукраїнський флешмоб Ukraine NOW. *Львівська обласна державна адміністрація*. 2020. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=55159>

168. Україна запускає платформу для об'єднання молоді у світі «UA – Ukrainian Abroad». *Міністерство культури та інформаційної політики України*. 2024. URL: <https://mcip.gov.ua/news/ukrayina-zapuskaye-platformu-dlya-ob%CA%BCyednannya-molodi-u-sviti-ua-ukrainian-abroad/>

169. Україна перейматиме литовський досвід із посилення економічної спроможності молоді. *Міністерство молоді та спорту України*. 2024. URL: <https://mms.gov.ua/news/ukraina-pereimatyme-lytovskyi-dosvid-iz-posylennia-ekonomichnoi-spromozhnosti-molodi>

170. Українська молодь — Христові. *Комісія у справах мирян УГКЦ*. URL: <http://www.laityugcc.org.ua/mirjanski-organizaciji-ugkc/articles/ukrajinska-molod-xristovi.html>

171. Федорков О.М. Розвиток політичного світогляду молоді під впливом медіаресурсів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. Том 31 (70), №4. С. 253–259. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2020/42.pdf
172. Форум «Від ініціативи до дії». *Всеукраїнський молодіжний центр*. URL: <https://auyc.org.ua/projects/forum-vid-initsiatyvy-do-dii/>
173. Чи існує визначення поняття «молодь»? Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://cutt.ly/teCRdJr7>
174. Чупрій Л., Сіра О. Особливості розвитку національно-патріотичного виховання молоді в умовах російської повномасштабної агресії. 2022. С. 46–57. URL: https://dismp.gov.ua/wp-content/uploads/Simejna_molodizhna_politika_-2-46-57.pdf
175. Шарп Д. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи. Інститут ім. А. Ейнштейна. 87 с. URL: https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/03/FDTD_Ukrainian.pdf
176. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем. Львів, 2004. 617 с.
177. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія. К.: Основи, 1995. 540 с.
178. Щедрова Г. П. Інституційна пам'ять: концептуалізація в політологічному дискурсі. *Науковий журнал «Politicus»*. 2021. Вип. 5. С. 17–22.
179. Щедрова Г. П. Інституціональна еволюція державної молодіжної політики в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2020. №5. С. 113–119.
180. Adorno, T., Horkheimer M. *Dialectic of Enlightenment*; translated by E. Jephcott. Stanford: Stanford University Press. 2002. 305 p.
181. Adorno T., Frenkel-Brunswik E., Levinson D., Sanford N. *The authoritarian personality*. N. Y.: Harper and Row, 1950. 228 p.
182. Almond G. Comparative political system. *The Journal of Politics*. 1956. № 18. P. 391–409.
183. Arendt, H. *The Human Condition*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 370 p.

184. Barber B. Social Stratification: A Comparative Analysis of Structure and Process. Harcourt, Brace, 1957. 540 p.
185. Bluntschli, J. C. Nördlingen: C. H. Gesammelte kleine schriften. Beck'sche buchhandlung. 2015. 652 p.
186. Campbell A., Converse P. E., Miller W. E., Stokes D. E. The American Voter. New York, 1960.
187. Campbell, A., Gurin, G., and Miller, W. E. The Voter Decides. Evanston, 1957. 390 p.
188. Commission staff working document on EU indicators in the field of youth. European Commission. 2011. URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf
189. Downs A. An Economic Theory of Democracy. N.Y. : Harper and Row, 1957. 310 p.
190. Durkheim E. The Rules of Sociological Method. N.Y.: The Free Press. 1982. 269 p.
191. Habermas, J. Between facts and norms: contribution to a discourse theory of law and democracy. Boston: Massachusetts Institute of Technology, 1996. 676 p.
192. Habermas, J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge: The MIT Press, 1991. 301 p.
193. Hauriou M. Principes de droit public. Bibliothèque Dalloz. 734 p.
194. Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*. 2004. Vol. 2, Issue 04. P. 725–740.
195. Hodgson G. M. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. XL(1). DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00213624.2006.11506879>
196. Kaase M., Nohlen D. Partizipation. Wörterbuch Staat und Politik. Bonn, 1995. P. 525–526.
197. Lipschutz R. Power, Politics and Global Civil Society. *Millennium: Journal of International Studies*. 2005. Vol. 33, No. 3. P. 747–769.
198. Macpherson C. B. The life and times of liberal democracy. Oxford, 1977. 144 p.

199. Manheim J., Richard C., Rich R., Willnat L., Brians C. Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science (6th Edition). Longman. 2005. 448 p.
200. Marcuse H. One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society. Pacifica, 3th edition. 2013. 151 p.
201. Marsh A., Kaase M., Barnes S. Political Action: Political Action. Sage Publication, 1979
202. Merton R. K. Social Structure and Anomie. American Sociological Review, Vol. 3, No. 5. pp. 672–682.
203. Merton R. K. Social Theory and Social Structure. Simon and Schuster, 1968. 702 p.
204. Milbrath L. Political Partizipation. Chicago, 1965. P. 19.
205. North D. The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem. *Wider Perspectives on Global Development*. 2005. P. 1–15.
206. Olson M. The Logic of collective Action: Public Goods and the Theory of Goods. Harvard University Press, 1971. 208 p.
207. Parsons T. The Structure of Social Action: A Study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers. Glencoe: Free Press. 1937. 60 p.
208. Pateman C. Participation and Democratic Theory. Cambridge University Press. New York, 1970. 122 p.
209. Putnam R., Leonardi R., Nonetti R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press. 1994. 280 p.
210. Recommendation CM/Rec(2015)3 of the Committee of Ministers to member States on the access of young people from disadvantaged neighborhoods to social rights. Council of Europe. 2015. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c46f7
211. Rosenau J. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. Princeton : Princeton University Press, 1990. 504 p.

212. Shepsle K. Rational Choice Institutionalism. *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 23–38.

213. Siurala L. A European framework for youth policy. Directorate of Youth and Sport Council Publishing. 57 p. URL: <https://rm.coe.int/european-framework-for-youth-policy-eng/16809096b6>

214. Smith J., Chatfield C., Pagnucco R. Transnational Social Movements and Global Politics: Solidarity Beyond the State. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1997. 311 p.

215. Steinmo S., Clark B. Foweraker J. The New Institutionalism. *The Encyclopedia of Democratic Thought*. London: Routledge, 2001. URL: <https://stripe.colorado.edu/~steinmo/foweracker.pdf>

216. Veblen T. The Theory of the Leisure Class. URL: <https://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf>

217. Verba S., Nie N., Jae-on K. Participation and Political Equality: A Seven Nation Comparisons. Cambridge: University Press, 1978. 394 p.

218. Vudoyra R. The New Institutionalism of Legal Pluralism: Social Norms, Legal Rules, and Political Bargaining. 2008. 23 p.

219. Walzer M. The spheres of justice. A definers of pluralism and equality. N.Y., 1983. 364 p.

220. Youth 2030: The UN Youth Strategy. The United Nations. 2018. URL: https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2018/09/18-00080_UN-Youth-Strategy_Web.pdf

ДОДАТКИ

**Додаток А. Систематизація проблем і пропозицій за інституційними чинниками
публічної політичної участі вітчизняної молоді**

Формулювання проблеми	Інституційні чинники, у площині яких знаходиться проблема	Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу
Замороження діяльності Українського молодіжного фонду у частині проведення конкурсів на отримання бюджетних грантів для реалізації молодіжних ініціатив	Особливості нормативного регулювання, алгоритми функціонування політичних інститутів	Внести зміни до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» з метою доповнення змісту формулювання «бюджетний грант» нормою щодо можливості його надання за кошти міжнародних організацій та їх офіційних представництв на території України, благодійних організацій, а також інших джерел, не заборонених законодавством України. Після ухвалення нової редакції даного закону внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 у частині розширення переліку видів організацій, які мають право надавати кошти на проведення конкурсів на бюджетні гранти Українським молодіжним фондом.
Невідповідність критеріїв надання Національного знаку якості молодіжних центрів умовам воєнного часу та	Особливості нормативного регулювання, людський потенціал, рівень фінансування та обсяг	Оновити перелік критеріїв оцінки якості молодіжних центрів у частині вдосконалення їх досяжності та забезпечення відповідності реаліям воєнного часу. Розробити порядок, направлений на запровадження та

Формулювання проблеми	Інституційні чинники, у площині яких знаходиться проблема	Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу
реальному стану вітчизняних молодіжних центрів	наявних матеріальних ресурсів	регулювання процедури проходження оцінювання на відповідність оновленим критеріям.
Відсутність нормативно затверджених алгоритмів взаємодії між Всеукраїнським молодіжним центром та регіональними і локальними молодіжними центрами, зокрема, у частині збору даних для забезпечення оцінки і моніторингу їх діяльності	Особливості нормативного регулювання, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами	Запровадити систему моніторингу і оцінки діяльності молодіжних центрів у площині взаємодії молодіжних центрів локального, регіонального та національного рівнів.
Відсутність стандартів роботи молодіжних рад, орієнтованих на впорядкування пріоритетів їх діяльності, критеріїв та показників оцінки їх роботи, а також інструментів міжвідомчої взаємодії.	Особливості нормативного регулювання, людський потенціал, інституційна структура, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами	Розробити і затвердити рамкові документи, які окреслюватимуть критерії та показники оцінки діяльності молодіжних рад, варіанти рекомендованої типової структури, розподілу функцій між різними структурними елементами молодіжних рад, а також алгоритмів взаємодії з такими стейкхолдерами, як органи влади, інші молодіжні ради та молодіжні центри.

Формулювання проблеми	Інституційні чинники, у площині яких знаходиться проблема	Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу
Наявність ризику формування недостатньо спроможних скликань молодіжних рад через недосконалість відповідної нормативної бази	Особливості нормативного регулювання, людський потенціал	Запровадити систему організації конкурсного відбору на участь в установчих зборах нового скликання молодіжних рад, внесши зміни до відповідних типових положень, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198.
Відсутність системно встановлених практик оцінювання молодіжних працівників на відповідність їх кваліфікації професійному стандарту	Особливості нормативного регулювання, людський потенціал, характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами	Нормативно передбачити обов'язковість наявності сертифікату про проходження щонайменше базового тренінгу програми «Молодіжний працівник» з боку усіх молодіжних працівників протягом першого року здійснення відповідної професійної діяльності; Забезпечити систематичне проведення атестації молодіжних працівників на базі інфраструктури програми «Молодіжний працівник».
Кадровий дефіцит у системі органів публічної влади, а також закладах і установах, що працюють з молоддю	Людський потенціал, особливості нормативного регулювання, рівень фінансування	Розширити державну підтримку програм молодіжних стажувань на базі органів влади; Сприяти залученню коштів міжнародних донорських організацій на розвиток організаційної спроможності установ, що працюють з молоддю
Неадаптованість молодіжної інфраструктури до забезпечення реалізації	Рівень інклюзивності, безпекова ситуація, людський потенціал, рівень	Забезпечити навчання представників молодіжної інфраструктури методам коректної взаємодії із представниками соціально вразливої молоді; Адаптувати

Формулювання проблеми	Інституційні чинники, у площині яких знаходиться проблема	Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу
принципу інклюзивності для усіх суспільних груп	фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів	приміщення відповідних установ до потреб людей з інвалідністю; Актуалізувати увагу розробці проєктних ініціатив та програм, орієнтованих на роботу з представники різних груп соціально вразливої молоді.
Відсутність молодіжних центрів та їх філій, а також молодіжних просторів на території більшості територіальних громад	Рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів, людський потенціал, рівень інклюзивності	Запровадити практику виділення субвенцій на створення нових молодіжних центрів у територіальних громадах, де присутній значний відсоток молоді, відсутні молодіжні центри та спостерігається умовно стабільна безпекова ситуація; Підтримати розвиток мобільної молодіжної роботи, сприяючи на державному рівні залученню донорського фінансування на роботу з молоддю у територіальних громадах, де бракує об'єктів молодіжної інфраструктури
Недосконалість державних підходів до забезпечення фінансування органами публічної влади заходів і проєктів у сфері молодіжної політики	Особливості нормативного регулювання, алгоритми функціонування політичних інститутів, інституційна пам'ять	Внести зміни до Порядку реалізації програм, проєктів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, затвердженого наказом Міністерства молоді і спорту України від 3 березня 2016 року № 808 у частині вдосконалення алгоритмів використання бюджетних коштів; Забезпечити навчання

Формулювання проблеми	Інституційні чинники, у площині яких знаходиться проблема	Пропозиції щодо вирішення / мінімізації негативного впливу
		щодо особливостей використання та популяризацію алгоритмів залучення фінансування молодіжних ініціатив з боку органів влади, протидіючи ситуаціям, за яких окремі групи інтересів монополізують бюджетне фінансування молодіжних ініціатив.